

Missä mun koti on?

Sijaishuollossa eläneiden nuorten kokemuksia kodin merkityksestä

Maarit Nykänen

Pro gradu-tutkielma

Sosiaalityön oppiaine

Lapin yliopisto

Syksy 2022

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Missä mun koti on? Sijaishuollossa eläneiden nuorten kokemuksia kodin merkityksestä

Tekijä: Maarit Nykänen

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ x Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 94

Liitteiden lukumäärä: 2

Vuosi: 2022

Tiivistelmä

Tutkielmassa käsitelen sijaishuollossa eläneiden nuorten aikuisten kokemuksia kodista ja kodin merkityksestä. Tavoitteeni on selvittää, millainen kokemus sijaishuollossa eläneillä nuorilla aikuisilla on kodista sekä miten monipaikkainen asuminen vaikuttaa nuorten aikuisten kokemukseen kodista nyt ja tulevaisuudessa.

Tutkimustani ohjaa hermeneuttis-fenomenologinen tieteenfilosofinen näkemys. Kokemuksista syntyneet merkitykset ovat intersubjektiiivisia, joilla on yksilöllisiä ja ainutlaatuisia piirteitä. Erilaisissa yhteisöissä ja kulttuureissa on erilaisia todellisuuksia, joiden kautta merkitykset syntyvät ja ovat ihmisille. Sijaishuollon kotikokemuksia tarkasteltaessa tutkijan omaa esiyymmärrystä on joutunut pohtimaan kriittisesti.

Aineiston analyysinä käytän sisällönanalyysimenetelmää. Sisällönanalyysi sopii hyvin kokemuksiin ja subjektiivisia merkityksiä esiin nostavan tutkimuksen analyysimetodiksi. Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka aineisto on kerätty haastattelemalla neljää sijaishuollossa elänyttä nuorta aikuista, joilla on taustallaan lapsuudessa tapahtuneita useita kokemuksia muutoista. Muuttoja on ollut sekä ydinperheen kanssa että sijaishuoltopaikoista toiseen. Lähtökohtana tutkimukselle on lapsuuden muuttokokemukset, koti ja siihen liittyvät merkitykset sijaishuollon aspektissa. Haastattelut toteutin puolistrukturoituna teemahaastatteluna.

Tutkimuksen mukaan koti on paikka, johon liittyy tunnekokemus turvallisuudesta ja tärkeästä sosiaalisesta verkostosta. Kotiin ei kuulu kokemusta irrallisuudesta, joka taas syntyy turvattomuudesta, aikuisten ristiriitaisista toimintatavoista, ulkopuolisuuden tunteesta ja vapauden puutteesta. Kotiin liittyy kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa ja tunne pysyvyydestä. Kokemus irrallisuudesta linkittyy vahvasti useisiin muuttokokemuksiin eri asuinpaikkojen välillä. Myös sijaishuolto ja siellä vaihtuvat aikuiset ja aikuisten erilaiset toimintatavat synnyttävät kokemuksen irrallisuudesta.

Tutkimuksen perusteella sosiaalityössä on tärkeä arvioida, onko perheen jälleen yhdistämisen oltava aina tavoitteena sijaishuollon asiakassuunnitelmassa. Jos lapselta puuttuu mahdollisuus kiinnittyä paikkaan, vaikeuttaa se myös tulevaisuuden kodin rakentamista. Kiinnittyminen tapahtuu useimmiten turvallisten sosiaalisten suhteiden kautta sekä pysyvyydestä. Kuntien lastensuojelun sosiaalityöntekijät tarvitsevat kehitettyjä työkaluja erilaisten lasten yksilöllisten tarpeiden arvioimiseksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa ja kotiutumisen mahdollisuuksia arvioitaessa. Myös jälkihuoltotyön panostukseen tulee kiinnittää huomiota turvallisen kotikokemuksen luomiseksi. Paikkasuhteet ja -tuntemus kehittävät nuoren itsetuntoa ja auttavat luomaan merkityksellisiä yhteyksiä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille.

Avainsanat: koti, kodittomuus, arki, monipaikkaisuus, sijaishuolto, turvallisuus, sosiaaliset suhteet, irrallisuus, sisällönanalyysi, laadullinen tutkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi x

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi x

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Kodin merkitys.....	4
2.1 Koti fyysisenä ja psyykkisenä kerrostumana	4
2.2 Kodin sosiaalinen ulottuvuus	8
3 Monipaikkainen asuminen	12
3.1 Monipaikkainen asuminen voi synnyttää kodittomuutta.....	12
3.2 Monipaikkaisuus koskettaa useiden lasten arkea	15
4 Koti sijaishuollossa	19
4.1 Sijaishuollosta mahdollisuus kotikokemukseen.....	19
4.2 Julkisia koteja sijaishuollon toteuttajina.....	22
5 Tutkimuksen toteutus.....	25
5.1. Tutkimustehtävä ja aineisto.....	25
5.2 Tutkimushaastattelu.....	26
5.3 Tutkimuksen metodologiset valinnat	28
5.4 Aineiston analyysi	32
5.5 Tutkimuksen eettisyys.....	36
6 Kokemus kodista syntyy ajassa, paikassa ja suhteissa.....	42
6.1 Sosiaalisten suhteiden merkitys muutoksissa.....	42
6.2 Arjen käytänteiden vaikutus kotikokemukseen.....	54
7 Irrallisuuden kokemukset monipaikkaisen asumisen myötä.....	62
8 Pohdinta	75
LÄHTEET.....	82
LIITTEET	87

Kuvioluettelo

Kuvio 1. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen.....	33
Kuvio 2. Sisällönanalyysin pää- ja yläluokat jaoteltuina kuvioon.....	35

1 Johdanto

Monelle meistä koti on tavallinen ja jokapäiväinen asia, josta huolehditaan ja jota laitetaan. Kotia remontoidaan aika ajoin, sinne hankitaan uusia tavaroita, kun vanhat kuluvat tai jotain vain tekee mieli. Kotia voidaan sisustaa itselle mieleisillä väreillä ja maalata seinä keltaiseksi harmaan sijaan, jos huvittaa. Kodissa on mahdollisuus pestä pyykkiä ja laittaa lattiaan räsymatto tai jättää matto laittamatta, kun tuntuu siltä.

Kodissa asuu monia tärkeitä ihmisiä, tai kotia asutaan yksin. Kotiin voidaan ottaa eläimiä tai olla ottamatta. Kotona voi olla hiljaa tai huutaa ja nauraa, myös itkeä ja kiukutella ilman, että tarvitsee pelätä. Kotona voi syödä oman pöydän ääressä ja makoilla sohvalla tai riippumatossa, jos näin tykkää tehdä. Silloin ei välttämättä kaikkeen tarvitse pyytää lupaa. Kotiin voidaan kutsua tärkeitä ihmisiä tai voidaan sulkea ovi, kun halutaan olla yksin. Kotiin ei ole pakko päästää ketään ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta loukkaamatta, ellei haluta. Kodissa on fyysinen koskemattomuus. Kotona on mahdollisuus olla turvassa. Kodin rakentuminen on vuorovaikutuksellista, sekä yksilön itsensä, ruumiin ja mielen muodostamaa kokonaisuutta.

Mitä koti on heille, jotka ovat joutuneet muuttamaan tahtomattaan lukuisia kertoja lapsuutensa aikana? Koti heille, jotka ovat asuneet sekä yksityisessä että julkisessa kodissa? Mitä koti on lapsen silmissä, joka ei vielä remontoi ja erityisemmin suunnittele arkea, vaan pikemminkin ottaa vastaan sen, mitä aikuiset ympärillä luovat? Kiinnostukseni sijaishuollossa eläneiden lasten näkemyksiin kodin merkityksestä tässä ja nyt sekä tulevaisuudessa, kumpuaa työhistoriastani. Olen työskennellyt sosiaalihuollossa monenlaisissa lastensuojelun työtehtävissä monipaikkaisuutta kokeneiden lasten ja heidän perheidensä kanssa. Olen nähnyt lapsen arkea siitä perspektiivistä, kun hän itkee koti-ikävänsä sijaishuoltoon sijoittamisen jälkeen. Olen kokenut yhdessä lapsen kanssa, miten sijaishuoltopaikka ei ole ollut lapselle onnistunut valinta ja lapsi uhmaa uuteen paikkaan siirtymistä. Olen myös kuullut monien vanhempien kertovan lasten kokemuksia monikotisuudesta, joka ei ole lasten oma valinta. Olen kuitenkin ollut osallisena myös niissä tilanteissa, joissa lapset kertovat käyvänsä mielellään usein toisen vanhemman luona, tukiperheessä sekä myös mummolassa hoidossa, kun lapsuudenkodissa ei aina voi olla.

Tutkimusasetelma sijoittuu sijaishuollossa asuneiden lasten kotikontekstiin. Sijaishuoltotutkimuksissa on tunnistettu huolia liittyen lasten asuinpaikan vaihtumisen ja monipaikkaisen asumisen kysymyksiin, mutta niitä ei ole juuri tutkittu. (Forsberg 2018, 180).

Sosiaalityökeskustelussa ei ole vielä kiinnitetty erityistä huomiota lapsen monipaikkaisen asumisen tematiikkaan tai siihen yhteiskunnallisena ilmiönä. Lasten ääni on keskittynyt enemmän perhesuhteisiin ja niiden merkitykseen asumisessa. (Forsberg ja Ritala-Koskinen 2018, 12.) Perhesuhteiden merkitys on olennainen osa myös tätä tutkimusta, huomioiden ihmissuhteiden olevan tutkimuksen yksi ulottuvuus, mutta korostaen myös, mitä koti monipaikkaista tai rinnakkaista asumista kokeneille merkitsee ja miten se vaikuttaa tulevaisuuden näkymään kodista. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta on tullut lapsenhuoltolain uudistuksen jälkeen hiljalleen kuuluviin, mutta mitä monipaikkainen asuminen tarkoittaa niille lapsille ja nuorille, jotka joutuvat asumaan yhden paikan sijaan kahdessa, kolmessa, jopa kymmenissä eri kodeissa ennen täysi-ikäistymistään? Tutkimuskirjallisuudesta on haastavaa saada koottua yhteneväistä käsitystä siitä, miten monipaikkainen asuminen vaikuttaa sijaishuollossa eläneiden lasten kotikokemuksiin ja miltä heidän tulevaisuuden kotinsa näyttää. Tavoitteeni on selvittää, miten kaikki muutokset ja kiinnittymisen mahdottomuus ja mahdollisuudet vaikuttavat näiden monipaikkaisuutta kokeneiden nuorten aikuisten kokemukseen kodista.

Tutkimukseni rajautuu lastensuojeluun, sillä tutkittavat ovat olleen lastensuojelun sijaishuoltona järjestettyjen tukitoimien piirissä. Sijaishuollolla ja muilla lastensuojelun tukitoimilla on aina vaikutuksia lasten kasvuun ja kehitykseen, samoin kuin kaikilla tapahtumilla kotikokemusten ympärillä. Tutkimukseni aihe on moniulotteinen ja tutkittaville sensitiivinen. Ajattelen sen olevan sitä myös tutkijalle itselleen, sillä aina kun käsitellään kokemuksia ja sitä kautta tunteita, voi niillä olla hyvin monenlaisia lähtökohtia ja seurauksia vuorovaikutuksellisessa tilanteessa. Tutkittavat ovat täysi-ikäisiä ja osallistuvat vapaaehtoisesti haastatteluihin.

Käsittelen johdannon jälkeen kotikokemuksia. Koti ja kokemukset kodista muodostuvat monenlaisista näkökulmista, joten avaan tutkimuskirjallisuuteen pohjautuen kodin fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Tutkimuksessa korostuu monipaikkainen asuminen, jota käsittelen luvussa kolme. Monipaikkaisuus voi sekä kuormittaa, että olla lapsen elämässä kannatteleva tekijä, jonka vuoksi on perusteltua lisätä lasten ja nuorten kanssa työskentelevien tietoisuutta lapsille erityisten ja tärkeiden paikkojen merkityksestä ja lisätä keskustelua aiheesta (Jack 2010, 755). Lasten monien kotien asumiskokemuksilla tiedetään olevan vaikutuksia aikuisuuteen saakka (Laakso 2018, 107; vrt. Autonen-Vaaraniemi 2009, 95–97). Monipaikkaisuus koskettaa monia lapsia useista eri syistä johtuen; vanhempien erot, töistä johtuvat pakkomuutot, sukulaisverkostojen mahdollistama tuki, tukiperheet ja esimerkiksi lastensuojelun tukitoimet ovat merkittävässä roolissa osana lasten monipaikkaista asumista. Käsittelen monipaikkaisuuden rinnalla myös lasten arkea ja kodittomuutta, jota voi kokea, vaikka lapsella olisi paikka tai

paikkoja, joissa asua. Kodittomuus voi olla lapselle joko väliaikainen kokemus tai pysyvä tunnetila, jolloin kodin tuntua on käytännössä mahdotonta saavuttaa (Manninen 2010, 205–207).

Luvussa neljä käsittelen sijaishuollon näkökulmaa, joka on keskeinen osa tutkittavien kotikokemusten perustaa. Avaan, mitä lastensuojelun sijaishuolto on, sekä mikä rooli sijaishuollolla on lapsen hoidon ja kasvatuksen, käytännössä myös asumisen järjestämistä kodin ulkopuolella. Sijaishuoltopaikat ovat yhtä aikaa sekä kodin tai asumispaikan tarjoajia että julkishallinnollisen tehtävän toteuttajia. Puhutaan julkisesta kodista yksityisen kodin rinnalla tai sen sijaan. Tutkittavat ovat kaikki asuneet sijaishuollossa ja joutuneet vaihtamaan asuinpaikkaa useita kertoja, niin biologisten ihmissuhteiden kesken kuin yksin sijaishuoltopaikasta toiseen. Olen kiinnostunut siitä, mitä koti on heille ollut ja miltä koti tuntuu kaikkien koettujen muutosten myötä.

Viidennessä luvussa avaun tutkimuksen metodologisia lähtökohtia. Esittelen tutkimuksen tavoitteen ja tutkimuskysymyksen sekä aineiston hankinnan ja haastattelun menetelmänä. Tutkimustani ohjaa hermeneuttis-fenomenologinen tieteenfilosofinen näkemys ja analyysinä käytän sisällönanalyysimenetelmää, jotka olen myös kuvannut samassa luvussa. Paneudun tutkimuksen teon eettisiin erityispiirteisiin. Kuudennessa ja seitsemännessä luvussa avaun sisällönanalyysin kautta tutkimukseni keskeisiä tuloksia ja ilmiöitä vastaten tutkimuskysymykseen. Kahdeksannessa luvussa kirjoitan auki pohdintaa ja yhteenvetoa tutkimuksen tuloksista tutkimuskysymyksen näkökulmasta ja pohdin tutkimuksen ja analyysin onnistumista.

2 Kodin merkitys

2.1 Koti fyysisenä ja psyykkisenä kerrostumana

Ihmiset elävät elämänsa aikana monissa eri paikoissa ja tiloissa. Koti on kerrostunut käsite elämänsä historian ja ajan kulumisen kautta. (Smart 2007, 28–29; Forsberg ja Ritala-Koskinen 2018, 11.) Koti on käsite, joka syntyy eri paikoista ja tiloista, eri systeemeissä ja ulottuvuuksissa. Koti on välttämätön lapsen luottamuksen kehittymiselle eri asioiden ja ihmisten pysyvyyteen, kuuluvuuden tunteelle, identiteetin rakentumiselle, henkiselä hyvinvoinnille ja sosiaaliselle toimijuudelle. (Linnavuori 2020a, 88.) Koti koostuu monista elementeistä ja kerroksista, samoin kuin ihmisen persoonallisuus (Tuan 2006, 16).

Vilkko (2010b, 35) määrittelee kodin sosiospatiaalisenä muodostelmana, jossa liittyvät yhteen inhimillinen toiminta ja fyysinen tila. Kotia kuvastaa siellä olevat läheiset ihmiset ja heidän kanssaan luotu sosiaalinen kanssakäyminen sekä kaikki se materiaallinen, heille luotu ja heidän muovaamansa paikka, jota eletään kodiksi. Kotikokemus perustuu tuttuuteen ja totuttuun, joka jatkuu ajassa suhteellisen samankaltaisena ja pysyvänä.

Koti on paikka, jossa tapahtuu perustarpeiden tyydyttäminen, kuten mahdollisuus lepoon, virikkeisiin, ruokaan ja lämpöön. Koti on myös paikka, jossa lapsen ei tarvitse pelätä ja jossa hänestä välitetään. Kodin viihtyvyys ja kauneus ovat lasta hoitavia asioita ja koti mahdollistaa tunnesuhteiden syntymistä. (Niemelä 1996, 23–24.) Tuan (2006, 16) kuvaa kotia esimerkkinä vahvasta paikan tunnosta, sillä koti huolehtii lapsen biologisista perustarpeista; kodin tuoksut ja turva, hoivan ja huolenpidon mahdollisuus. Kysymyksessä on kodin ihanne.

Kodissa vallitsee henkilökohtaisuuden ja intiimiyden harmonia. Jos ihminen asuu paikassa, jossa on muitakin ihmisiä, eikä yksilö voi määrittellä omaa intiimiä paikkaansa, voi kotikokemusta olla vaikea tavoittaa. Granfeltin (1998, 107) mukaan koti kuuluu yksityiselle alueelle ja julkisen alueen ulkopuolelle. Julkisessa tilassa yksityisen paikan saaminen on ihmisen perusoikeus ja laitoksen tai sijaishuoltopaikan toiminnan edellytys. Yksityisessä tilassa voidaan koota ajatuksia ja uneksia unelmia (Tuan 2006, 17). Vajavaiseen kodin määrittelyyn ja tunnekokemukseen voi liittää ajatuksen melkein kodista, johon Autonen-Varaaniemi (2009, 96) viittaa. Tällöin on kyse

kodinomaisuudesta, piirteistä, jotka viittaavat melkein kotiin. Melkein kodista puuttuu jatkuvan arjen merkitys.

Kotia ei voi rakentaa hetkessä. Rajantin (2010, 332–333) mukaan kotoisin oleminen tulee omaksuttua ajan kanssa, kun sisäistetään oma paikka, ero asutun ja asumattoman välille, omaksutaan suunnat, merkitykset, tulkinnat ja perspektiivit. Käytännössä ”koti”, ”asutus” tai ”paikka” eivät ole itsessään olevia, esineitä tai entiteettejä, eivätkä pisteitä vailla ulottuvuuksia. Kotiutuminen merkitsee ulottumista ajassa, jolloin asuminen syntyy jokapäiväisyydestä. Jos ihminen kokee olevansa kotoisin jostakin, välitön kotiutuminen on mahdotonta. Mahdollista se taas voi olla sellaiselle, joka ei ole todellisuudessa mistään kotoisin koskaan ollutkaan. Kyse on ontologisesti olemisen kokemuksesta, jolloin ihminen on kotoisin yhtä aikaa ”ei mistään” ja kaikkialta – inhimillinen sekoittuu ei-inhimilliseen.

Toisaalta kotia voidaan katsoa monelta eri puolelta, jolloin se voi osoittautua joksikin aivan muuksi kuin konkreettiseksi asuinpaikaksi tai yhteisöllistä elämää määrittäväksi abstraktioksi. Löytty (2003, 127–128) kuvaa kotia suhteeksi, joka määrittää yksilön paikkaa maailmassa. Käytännössä kodin menettävät ja kotia uudelleen rakentavat ovat kokeneet, että kodin monimerkityksisyys korostuu tilanteissa, kun joudutaan kesyttämään ja tarkastelemaan uutta tilaa ja paikkaa, monesti vieraassakin ympäristössä.

Sosiologiassa kotikokemusta kuvataan vahvasti työn ja varallisuuden kautta; koti ymmärretään materialistiseksi rakennukseksi, konkreettiseksi asunnoksi, joka on paikka parisuhteelle. Koti ei saa sosiologiassa merkitystä omana erityisenä paikkana, jolloin kodin tunnulla ja yksilöllisellä merkityksellä ei ole roolia. Kodin rakentaminen ymmärretään täysin fyysisenä asunnon tai talon rakentamisena. (Suikkanen & Kunnari 2010, 78–79.) Sosiologiassa ei vaikuttaisi olevan merkitystä yksittäisillä kotikokemuksilla.

Tutkimuskirjallisuudessa ja lainsäädännössä on melko suppeasti määritelty edellytyksiä tai vaatimuksia kodin ja asumisen fyysisille puitteille. Tavallisesti keskeistä on hoito- ja huolenpito, psyykkiset ja sosiaaliset olosuhteet. Fyysisiltä ominaisuuksilta edellytetään turvaa ja lämpöä, tulee olla katto pään päällä. Tutkimuskirjallisuudessa on kuitenkin määritelty kokemuksia ja merkityksiä siitä, mitä koti konkreettisesti näkyvänä elementtinä on.

Kotia voidaan kuvata fyysisenä ympäristönä, jossa ihminen elää. Kodin ja asunnon käsitettä voi olla vaikea erottaa toisistaan, sillä käsitteet ovat rinnakkaisia ja myös kulttuurisidonnaisia, vaihtuvia (Klemola 2006, 22). Koti voi olla asuinhuoneisto, siihen kuuluva terassia tai parveke, joka tilana taas päättyy, kun astuu ovesta ulos. Puhutaan spatiaalisesta tasosta. Koti voi olla myös

spatiaaliseen tasoon liitettynä tai sen sijaan ympäristö, joka on ulko-ovesta ulos astuttaessa vastassa. Huoneistolla tai asunnolla ei välttämättä ole merkitystä, vaan ympäristö, joka pihoineen, puineen ja meren rantoineen muodostavat ihmiselle kodin. Laajimpaan ulottuvuuteen kotikokemuksena liittyvät sukujuurten paikat, maakunnat ja kotiseudut, joissa ihminen on mahdollisesti syntynyt. (Autonen-Vaaraniemi 2009, 96.)

Lapselle koti fyysisenä paikkana voi merkitä kohdetta, jossa on oma tila, mihin itsensä voi sijoittaa. Jo pienestä pitäen ihminen kokee tarvetta yksityisyyteen, joka korostuu monipaikkaisuudesta puhuttaessa. Fyysiseen asuntoon kiinnittymisestä ja mahdollisuudesta puhutella sitä kodiksi, kertovat myös paikkaan sidoksissa olevat tavarat ja niiden paikoillaan pysyminen, kuten Ritala-Koskinen (2018, 94) toteaa. Jos lapsella on mahdollisuus pitää tukiperheessä tai mummolassa hammasharjaa ja omia vaatteita hyllyssä, voi se merkitä kodin tuntua ja tehdä paikan muuttamisen helpommaksi. Asumisen fyysiset puitteet ovat näin ollen koko ajan olemassa ja tiedostettuina, jolloin kiinnittyminen paikkaan helpottuu. Myös Tuan (2006, 17) korostaa pienelle lapselle oman leikki- tai makuuhuoneen olevan merkityksellisempi fyysinen kodin tila, kuin esimerkiksi koko asuinhuoneisto. Aikuisille koti useimmiten laajentuu piha-alueisiin ja naapurustoihin. Tilalle annetaan mahdollisuus personalisoitua, jolloin raja tutun ja vieraan välillä kaventuu (Raunio 2008, 112).

Fyysisen ympäristön merkitystä korostaa ihmisen kokemus kodista ympäristönä. Vilkon (2007, 2021) mukaan ihminen kykenee tuntemaan lapsuudenkodin polut, joskus kivet ja kannotkin, vaikka polku olisi umpeutunut ja kivet rapautuneet ja sammaloituneet. Lähiympäristöt voivat olla kotipihoja, koulujen ja leikkikenttien piha-alueita tai naapurustoja. Lapselle lähiympäristön kuvaaminen onnistuu helposti, jos fyysinen kiinnittyminen asuinpaikkaan on tapahtunut luontevasti, johon Ritala-Koskinen (2018, 95–97) viittaa. Jos lapsi ei kykene kuvaamaan fyysistä ympäristöä ja itselleen mieluisia alueita, fyysistä kiinnittymistä ei ole riittävässä määrin tapahtunut. Kiinnittyminen erilaisiin fyysisiin paikkoihin kertoo lapsen kokemuksesta ja tunteesta kuuluvansa johonkin. Perättäin ja rinnakkain monipaikkaisesti asuville lapsille on tavanomaista arkea siirtyä paikasta toiseen ja pyrkiä löytämään kuuluvuuden tunne yhä uudelleen uusissa paikoissa. Paikanvaihtoihin voi liittyä monenlaisia tunnetiloja, kuten menetystä ja surua, johtuen usein myös lapsen näkökulmasta pakotetuista paikanvaihdoksista. Asumisen paikkojen lähiympäristöllä on iso merkitys lapsen puheissa, kun tarkastellaan fyysisen kiinnittymisen mahdollisuuksia.

Klemola (2006, 23) toteaa kotiin liittyvän turvallisuuden tunteen; kodissa ihminen voi kokea olevansa turvassa ja muun maailman haasteiden ulottumattomissa. Myös sosiologien tulkintojen mukaan koti turvapaikkana on fyysistä ja yksityistä, jonka suojaan sen asukkailla on mahdollista

paeta ulkoisilta vaatimuksilta. Käytännössä turvapaikkamaisuus tarkoittaa myös sitä, että sinne ei tarvitse päästää kuin asukkaille itselleen mieleiset ihmiset. Koti on turvapaikka myös siten, että jokainen voi olla juuri sen näköinen ja oloinen kuin haluaa. (Suikkanen & Kunnari 2010, 76.)

Koti, asunto ja paikka ovat toisiaan yhdistäviä tekijöitä. Asunto ja paikka ovat fyysisiä käsitteitä, joihin ei välttämättä liity tunteita tai mielikuvia. Koti-käsite taas herättää ihmisessä tunteita ja mielikuvia, jotka perustuvat kuultuun, nähtyyn ja koettuun tilaan tai paikkaan. Joku voi kokea kotina huoneen, toinen syntymäkodin tai mummolan, kolmas mökin, jossa käydään satunnaisesti. Kotiin tilana on syntynyt side, ennen kuin sitä voi kutsua kodiksi, Granfelt (1998, 103–104) kirjoittaa.

Kokemus kodista alkaa siitä, kun joku tila voidaan saada ihmisen itsensä säädeltäväksi (Douglas 1991, 289). Klemola (2006, 22) kuvaa kodin alkavan siitä, että joku tila otetaan haltuun. Tämän jälkeen ihminen voi alkaa rakentaa asuntoa sellaiseksi kuin itse sen haluaa tehdä, kodinomaiseksi tai kodiksi. Prosessi vie aikaa, eikä tapahdu hetkessä, vaan tietyllä tavalla toistaen asioita ja asumalla paikkaa, voi ihminen alkaa kutsua asuntoa kodiksi. (Rajanti 1999, 46–47.)

Koti voi olla psyykinen kokemus ilmiöstä koti. Vilkon (2007, 21) mukaan kokemukseen vaikuttaa ihmisen oma toiminta; millaiseksi paikka muotoutuu, kun toimimme tietyllä tavalla asuinympäristössä? Vastavuoroisesti paikka vaikuttaa siihen, mitä ja miten tapahtuu. Se, millaisia tavaroita ja miten ympäristöä rakentaa, mahdollistaa tilan personalisoitumista. Tilan personalisoituminen on ikään kuin paikan merkitsemistä ja tämä tarkoittaa ihmiselle toimintakyvyn lisääntymistä tai paranemista. Eri paikkoihin sijoitetut ja jätetyt jäljet muistuttavat omasta minäkuvasta ja muodostavat jatkumon elämän eri paikkojen välille, joka taas lapsen näkökulmasta on tärkeä huomio. Muistoja voidaan vahvistaa personalisoidun ympäristön avulla, joka vahvistaa tunnetta siitä, keitä me olemme. Kysymys on jatkuvuuden tunteen mahdollistamisesta. (Raunio 2008, 113.)

Zeiselin (2006, 356–357) mukaan ympäristön personalisoidut vihjeet ovat vielä tärkeämpiä ihmisille, joiden aivot eivät toimi normaalisti. Hän viittaa muistisairaisiin ihmisiin, joiden kokemukset ovat katoavaisia. Näkisin, että vertausta voidaan käsitellä myös turvattomuutta kokeneiden lasten kohdalla, sillä heidän tunteensa ja käsityksensä siitä, keitä he ovat, katoavat helposti jatkuvien muutosten myötä. Lapset, joiden arki muuttuu asuinympäristön, paikkojen ja tilojen muutosten kautta, tarvitsevat mahdollisesti voimakkaita vihjeitä ja muistutuksia persoonastaan ja olemassaolostaan. Jatkuvuuden tunnetta tuottavat vihjeet omasta historiasta saattavat auttaa pääsemään yli katoamisen tunteista. Käytännössä tämä tarkoittaa, että muuttavalle

lapselle on tärkeä mahdollistaa oman tilan ja paikan personalisointi, jotta hänelle syntyy elämänkaarelleen jatkumo eri paikkojen, tilojen ja vaiheiden välille.

Mielikuvat paikoista ja kotikokemukset ovat aina henkilökohtaisia. Kotikokemus ei muodostu samoista aineksista ja asioista eri ihmisille, vaan se on ikä- ja elämänvaiheisesti spesifi muodostelma, joka eriytyy jossain määrin myös sukupuolittain (Klemola 2006, 22). Jos ajatellaan ihmisen omaa kokemusta menneestä kodista, perustuu kokemus muistoon. Muisteluhetkellä käytössä olevat diskurssit ja kulttuuritekijät voivat olla erilaisia kuin ne olivat muiston syntyhetkellä. Margalit (2002, 11) täsmentää ajattelua tiivistäen, että muisti on tietoa, joka tulee menneisyydestä (*from*), mutta se ei ole välttämättä tietoa menneisyydestä (*about*). Hän kuvaa muistin etiikan perustuvan uskomisen etiikkaan.

Muistoihin ja niiden rakentumiseen vaikuttaa aina aika. Aika on eksistentiaalinen suure sekä olemassaolon mittari että sen toteutuminen, joka käytännössä tarkoittaa, että kotikokemukset ovat mitattavissa ajassa, mutta samalla myös valintojen toteuttamista ja tekemistä ajassa. Realiteetti on, ettei menneeseen ole paluuta, johon Turunen (2007, 204) viittaa pohtiessaan aikakäsitystä menneiden muistelussa. Jollekin ihmiselle kotikokemus voi olla niin voimakas muisto menneisyydestä, että sitä voi olla lähes mahdotonta muokata, jolloin kokemukseen ikään kuin jäädään kiinni.

2.2 Kodin sosiaalinen ulottuvuus

Kodilla on myös sosiaalisia ulottuvuuksia. Vilko (2010b, 35–36) määrittelee sosiaalisiksi ulottuvuuksiksi turvallisuuden, itselleen olemisen, esinemaailman ja tunnelman, joissa myös kodin tuntu ilmenee. Sosiaalista ulottuvuutta ajatellessa korostuvat ihmisten kotia koskevat odotukset ja toiveet. Sosiaalisista ulottuvuuksista keskeisimmäksi tutkimuskirjallisuudessa nousevat ihmisten väliset suhteet, perheet.

Kodista ja erityisesti sijaishuollosta puhuttaessa on korostettava ydinperheen merkitystä ja suhdetta lapsen kotiin. Aiemmin suomalaisen ydinperheen tematiikka ollut sidoksissa kulttuuriin ja uskoon, mutta myös yhteiskunnan odotuksiin. Ennen arvossa oli porvarillinen perhe, jossa vallitsi melko lailla patriarkaaliset arvot. Nykypäivänä tilanne on kuitenkin toinen, johtuen esimerkiksi uusiutuneesta avioliittolaista ja mahdollisuudesta muodostaa perhe ja koti aika lailla ihmisen tarpeiden ja mieltymysten mukaan. Perhe voi olla monimuotoinen, jossa myös avioliiton

pyhyys ja pysyvyys ovat kadonneet. Perhearvojen tilalle on tullut demokratia, tasa-arvo ja ihmisoikeudet. Perhearvoina näyttäytyvät myös irrallisuus, menevyys, pinnallisuus ja yksilökeskeisyys. Aina perhe ei ole vain lapsiperhe, perhe voi olla myös lapseton aikuisten perhe. Perhe voi olla uusperhe tai särkynyt perhe. (Keurulainen 2013, 38, 44–45.) Nykyäänkin perhemäärittelyt ovat sidoksissa kulttuuriin ja uskontoon, mutta myös aikaan, jossa elämme. Perheiden ei odoteta pysyvän muuttumattomina, vaan on luonnollista, että ne muuttuvat yhteiskunnan muutosten mukana, jopa ollen edelläkävijöitä muutokselle. (Linnavuori 2020a, 88; Tarvainen, Myllyniemi & Gissler 2020, 21). Käsittelen tässä tutkimuksessa perhe-käsitettä kokonaisuutena, jossa on myös alaikäisiä lapsia.

Jokaisella meistä on ydinperhe, johon synnyttään. Perhekeskustelussa keskeinen käsite on “ehjä ydinperhe”, joka koostuu vanhempien parisuhteesta, erityisesti heterosuhteen muodossa. Tämän on uskottu olevan lapsille paras perhemuoto. (Nätkin 2003, 16.) Ydinperhe voi siis olla äidin ja isän, mahdollisesti myös sisarusten muodostama perhe. Ydinperhe voi modernissa yhteiskunnassa olla myös vain yhden vanhemman, tai kahden samaa sukupuolta edustavan vanhemman yhdessä lapsen kanssa muodostama perhe. Tämän päivän perhetutkimuksissa todetaan perheiden olevan hyvin moninaisia ja moninaistumassa edelleen (Jallinoja 2014, 19).

Kaikilla syntyvillä lapsilla on vähintäänkin äiti. Isä tai toinen vanhempi on voitu tunnustaa jo neuvola-aikana, tai se on voitu olla tunnustamatta. Tunnustaminen voidaan haluta tehdä lapsen syntymän jälkeen, mikäli isyyttä on tarpeen selvittää tarkemmin. Ydinperhe voi kuitenkin olla myös yhden vanhemman ja lapsen muodostama kokonaisuus, mikäli isyyttä ei voida selvittää tai lapsi on syntynyt keinohedelmöityksellä.

Ydinperhe voi muotoutua lapselle läheisistä sukulaisista, esimerkiksi isovanhemmista. Joku isovanhemmista voi asua yhdessä biologisen perheen kanssa, jolloin luonteva kokemus ydinperheestä rakentuu tälle pohjalle. Sukulaisten muodostama ydinperhe voi muodostua myös esimerkiksi sukulaissijoituksen myötä, jolloin lapsi asuu pääasiallisesti isovanhemman tai esimerkiksi biologisen vanhemman sisaruksen, lapsen tädin tai sedän luona.

Biologinen perimä ei aina kerro totuutta lapselle rakkaista ihmisistä, eikä siitä, että biologisen perimän seurauksena syntyy ydinperhe. Ydinperhe voi muodostua myös adoption myötä, jolloin biologiset vanhemmat eivät ole lapsen elämässä lainkaan mukana tai ovat jossain kauempana ajatuksella, jos lapsi joskus haluaa biologisen perimänsä selvittää.

Ydinperhe voi rakentua lapsen ympärille myös sijaishuollon seurauksena. Lapsi on syntynyt biologiseen perheeseen, mutta ei syystä tai toisesta ole voinut jäädä asumaan biologisen

vanhemman kanssa, eikä läheisverkostossa ole tarjota vaihtoehtoa lapsen kodiksi. Tällöin ydinperheeksi voi muodostua sijaiskodin perhe, joka sekin voi olla hyvin monimuotoinen. Jallinoja (2014, 34) toteaa sosiaalialan ammattilaisia ja asiantuntijoita siteeraten, että pienelle lapselle paras sijaishuoltopaikka on perhe. Tämän on tunnistanut aikoinaan myös yhdysvaltalainen tutkija ja perheteoreetikko Talcott Parsons (1902–1979), joka korostaa perheiden tärkeimpänä tehtävänä olevan lasten sosialisatio. Parsonsin mukaan mikään muu yhteiskunnassa ei ole tätä tehtävää toteuttamaan kuin perheet, lasten siitä kärsimättä. (Jallinoja 2014, 21–22.) Tavallisesti pienen lapsen sijaiskoti pyritään järjestämään perhehoitoon, nuoren kohdalla voidaan joutua turvautumaan laitoshuoltoon (THL 2022b).

Ydinperhe voi nykyään muotoutua myös kansainvälisten kriisitilanteiden, niin sanottujen pakkomuuttojen, kuten sotien tai vainojen myötä. Lapsi on voinut joutua pakenemaan kotimaastaan Suomeen, jossa hänelle on järjestynyt uusi perhe ja asuinpaikka, alun pitäen toki väliaikaisena ratkaisuna. Joissakin tapauksissa lapsi ei voi palata kotimaahansa ja alkuperäisen perheen pariin, jolloin uudesta perheestä muotoutuu hiljalleen ydinperhe.

Länsimaisissa kulttuuripiireissä on ollut tavallista samaistaa lasten asuminen ydinperheeseen (Forsberg & Ritala-Koskinen 2018, 8). Huomioon on kuitenkin otettava monimuotoiset perheet, joissa puhutaan vanhemmuussuhteista ja lapsisuhteista, uusperheet, jotka omalla tasollaan muodostavat perhesuhteita. Jos vanhemmat eroavat parisuhteesta, muuttaa se väistämättä perhesuhdetta, silloista ydinperhettä. Tulee uudenlainen vanhemmuussuhde, sekä uudenlainen lapsivälitteinen suhde, halusivat osapuolet sitä tai eivät. (Kuronen 2003, 106–107.) Kun lapsi sijoitetaan asumaan sijaishuoltoon, muuttuvat vastaavat perhesuhteet aina tavalla tai toisella, mukaan tulee uusia ihmisiä, joiden kanssa rakennetaan uusia suhteita. Erityisesti tällöin voidaan nostaa keskusteluun ydinperheen merkitys, mitä se on? Perhesuhteet rakentuvat biologisista, juridisista, sosiaalisista ja psykologisista ulottuvuuksista, joiden kautta lapset kuvaavat kokemuksiaan perheestä (Ritala-Koskinen 2003, 127).

Uudenlaiset tilanteet ja suhdejärjestelyt synnyttävät väistämättä uusia perhesuhteita. Näkisin, että lapsilähtöisesti ajateltuna kyse on siitä, miten eri osapuolet tekevät perheen, ja miten yhteiskunnassa tuetaan uudenlaisten perheiden mahdollisuutta sekä sijaishuollon ihmissuhteiden muodostamista, johon myös Kuronen (2003, 119–120) viittaa. Länsimaisessa kulttuurissa lapsen biologiset vanhemmat ovat pääsääntöisesti lapsen oikeita vanhempia, jolloin on kyse biologisesta ja juridisesta suhteesta, tavallisesti suhteessa on myös psykologisia ja sosiaalisia ulottuvuuksia. Kuitenkin esimerkiksi lastensuojelulaissa huomioidaan nykyään myös muut lapsen kasvatustavasta olevat henkilöt, jotka ovat muun muassa oikeutettuja lastensuojelun tukeen

lastensuojelulain (417/2007) 2 §:n mukaan. Lapsen kasvatuksesta voi olla vastuussa esimerkiksi uusperheen uusi puoliso tai lapsen isovanhempi, jonka kanssa lapsi on vanhempien yhteisestä sopimuksesta muuttanut asumaan, jolloin suhteen luonne voi olla sosiaalinen ja osittain juridinen, riippuen myös viranomaisen osallisuudesta ja roolista. Lapsen kasvatukseen osallistuvia on kuultava, mikäli se on tarpeen ja mahdollista esimerkiksi lapsen sijaishuollon järjestämisen osalta.

Keskeistä on kuitenkin huomioida, että lapselle biologinen vanhempi on “oikea” isä tai äiti, uusperheiden ja sijaishuollon aikuisten kanssa suhteet kehittyvät vähitellen ja tulevat monin tavoin arvioiduiksi arjen käytänteissä, kuten Ritala-Koskinen (2003, 124) toteaa. Suhteet eivät ole sellaisenaan uusperheissä ja muissa yhteisöissä oikeita suhteita, jos niitä ei ole virallistettu esimerkiksi huoltajan rooliksi. Sosiaalinen vanhemmuus, se että ollaan läsnä arjessa, ei kuitenkaan riitä “oikean vanhemmuuden” perustaksi. Lapsi ei välttämättä koe aikuista vanhemmaksi tai huoltajaksi, vaikka aikuinen kuinka yrittäisi ja toteuttaisi arjen velvoitteita. Sosiaalinen suhde ja koti kietoutuvat hyvin pitkälti psykologiseen suhteeseen, jolloin lapsen kokemuksella on merkitystä, keneen hän on tunnetasolla kiintynyt. (Ritala-Koskinen 2003, 126.)

3 Monipaikkainen asuminen

3.1 Monipaikkainen asuminen voi synnyttää kodittomuutta

Joillekin lapsille saattaa nuoresta iästä huolimatta kertyä useita muuttokokemuksia, jolloin puhutaan monipaikkaisuudesta (Forsberg ja Ritala-Koskinen 2018, 11). Monipaikkaisuus voi toteutua useilla eri tavoilla ja kuormittaa, mutta myös kannatella lapsen elämää, jonka vuoksi on erityisen perusteltua lisätä lasten ja nuorten kanssa työskentelevien tietoisuutta lapsille erityisten ja tärkeiden paikkojen merkityksestä ja lisätä keskustelua aiheesta (Jack 2010, 755). Jack (2010, 758) korostaa, että hyvin pienetkin lapset kykenevät kehittämään positiivisia ja negatiivisia tuntemuksia ympäristöstään. Kestävät yksilöt kykenevät muutamaankokemukset positiivisiksi kognitioiksi, mikäli heitä osataan siinä tukea, vaikka kokemukset esimerkiksi sosiaalisista suhteista tai fyysisestä ympäristöstä eivät ole ihanteellisia.

Lasten monien kotien asumiskokemuksilla tiedetään olevan vaikutuksia aikuisuuteen saakka (Laakso 2018, 107; vrt. Autonen-Vaaranieniemi 2009, 95–97). Varsinaisille kodeille tyypillistä on jatkuvuus ja pysyvyys elämisen paikkoina. Pelkästään kodinomaisena koetut paikat eivät saa jatkuvan arjen piirteitä, jolloin kodinomaisista kodeista voidaan puhua melkein koteina. (Autonen-Vaaranieniemi 2009, 96.) Monipaikkaisuudesta puhuttaessa korostuu erityisesti asuinpaikkojen ihmissuhteet ja tekemiset, toistuvuus, jolloin voi syntyä erityinen paikkasuhde ja asuinpaikka voi kutsua kodiksi (Ritala-Koskinen 2018, 92). Monen kodin lapset saattavat kokea juurettomuutta muita enemmän (Linnavuori 2020b, 48).

Suomessa lapsella voi olla vain yksi virallinen asuinpaikka ja osoite, joka määräytyy kotikuntalain (201/1994) perusteella. Suomessa lapsella voi kuitenkin olla useampi epävirallinen asumispaikka. Forsberg ja Ritala-Koskinen (2018, 8) käyttävät käsitettä monipaikkainen asuminen, jolloin elämä rakentuu kahden tai useamman kodin välille tai nykyistä asumista ennen ja jälkeen. Koti ja asuminen eivät kuitenkaan tarkoita samaa asiaa, jonka vuoksi monipaikkaisella asumisella on oma merkityksensä.

Monipaikkainen asuminen koskettaa Suomessa monia lapsia, joskin ilmiö on vielä varsin tutkimaton (Forsberg ja Ritala-Koskinen 2018, 9). Samanaikaisia asumisia eri paikoissa tapahtuu käytännössä eroperheissä tai perheissä, joissa vanhemmat ovat sopineet kahden paikan välisestä

asumisesta. Toki on muistettava, että toinen näistä paikoista tai välttämättä kumpikaan, ei välttämättä ole lapselle koti. Monipaikkaista asumista voi olla myös silloin, jos lapsi asuu toisinaan isovanhempiensa tai muiden läheisverkostoksi luokitellun luona, mutta myös virallisessa osoitteessaan. Samanaikaista asumista eri paikoissa voi olla silloin, jos lapsi on lastensuojelun tukitoimin sijoitettu asumaan virallisen asuinpaikan ulkopuolelle, joko väliaikaisena ratkaisuna tai huostaanoton myötä. Tällöin lapsi voi käydä useammassa eri paikassa kalenterivuoden aikana erinäisiä ennalta sovittuja jaksoja, minne mahdollisesti pyrkii myös kiinnittymään.

Pakotettu monipaikkaisuus tarkoittaa kansainvälisten kriisitilanteiden ja sitä myötä yhteiskunnallisten väliintulojen moninaistavan lasten asumista, johon Forsberg ja Ritala-Koskinen (2018, 9) viittaavat. Suomessa pakkomuuttokokemuksia on ollut sotien aikaan 1930–1950-luvuilla, vastaavaa humanitaarista apua on Suomen vuoro tarjota viimeisimmän Ukrainan sodan aikaan. Lasten asuminen ja kotikokemukset muovautuvat uudella tavalla, usein aikuisista erillisinä kokemuksina.

Ääritilanteessa lapsen asuminen voi nykyään olla myös paikatonta. Käytännössä tämän tarkoittaa sitä, että lapsella on osoite, joka lakisääteisesti on oltava, mutta lapsi majoilee siellä täällä. Tavallisesti tällaisella lapsella ei ole juuria, joihin hän välttämättä kokisi kuuluvansa ja lastensuojelulla ei ole keinoja tällaisen lapsen kiinnittämiseen virallisesti perheeseen tai laitokseen. Lapsi voi poistua luvatta olinpaikastaan ja olla omilla teillään viikkoja, kuukausia, pahimmassa tapauksessa jopa vuosia.

Kotikokemus on subjektiivinen, sisäinen kokemus, jolloin voidaan puhua myös kodittomuudesta kokemuksena (Granfelt 1998, 105). Kodittomuus kuvastaa paikattomuutta, jossa lapsella ei ole omaa tilaa, minne tuntisi kuuluvansa ja jonka olisi voinut ottaa omaksi. (Klemola 2006, 23.) Käytännössä lapsella tai nuorella voi olla paikka tai paikkoja, missä olla, mutta ei välttämättä kotikokemusta joko juuri sillä hetkellä tai kokemusta lainkaan siitä, mitä koti voi olla.

Kokemus kodittomuudesta voi liittyä merkittävästi väliaikaisuuteen. Kysymys voi olla sopeutumisen mahdottomuudesta tai tietoisuudesta, että asumisjärjestely on väliaikainen. Käytännössä koko silloinen elämänvaihe voi olla välitilassa, jossa lapsi tai nuori, tai välttämättä muutkaan hänen ympärillään eivät tiedä, mitä tuleman pitää. Kodittomuuden tunteeseen voi vaikuttaa myös epäviihtyisät asumispuitteet tai mahdottomuus saada asuinpaikkaa oman näköiseksi, joka vaikeuttaa kodin tunnun tavoittamista. (Manninen 2010, 205.)

Kodittomuus tunteena voi olla myös pysyvämpi ilmiö, mikäli kodin tuntu liittyy sellaisiin tekijöihin, jotka löytyvät esimerkiksi menneisyydestä ja joiden tavoittaminen on mahdotonta

uudessa asuinpaikassa, kuten Manninen (2010, 206–207) kokoa. Kyse voi olla esimerkiksi lapsuuden kotiseutujen kaipuusta, jotka ovat vaikuttaneet merkittävästi ihmisen identiteettiin ja elämäntapavalintoihin. Kodittomuuden tunne voi liittyä myös ihmisiin, jotka ovat toisaalla. Kyse voi olla yksinäisyydestä, jolloin puuttuu riittävät sosiaaliset suhteet tai ne ovat vaikeita.

Linnavuoren (2020, 88) mukaan kodin tunteen puuttuminen liittyy nimenomaan ihmissuhteisiin. Lapsi voi tuntea olevansa kotonaan, kun kokee olevansa toivottu ja tervetullut samassa taloudessa asuvien taholta. Mikäli lapsella ei ole paikan aikuisiin tunnesidettä tai lapsi ei voi vaikuttaa tavaroiden tai tilojen käyttöön, kodin tuntu jää puuttumaan. Kodissa tulee olla mahdollisuus elää ja tuntea sosiaalisuutta (Kietäväinen 2010, 130).

Rajantin (1999, 45) mukaan mennyt kokemus on paikan rakenteellinen elementti. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos lapsuudenkoti on merkinnyt idylliä ja turvallisuutta, kodin kaipuu saattaa merkitä omiin lähtökohtiin ja juuriin palaamista, tai niiden tavoittelu. Koti on tällöin muualla, menneessä, mahdollisesti myös tulevaisuudessa, ei kuitenkaan tässä hetkessä ja paikassa, jolloin ihminen voi kokea kodittomuutta. Erityisesti huostaanotettuja, pidempiaikaisesti kodin ulkopuolella asuneiden lasten ajatuksia kuvastaa kodin kaipuu. Osa kaipaa lähtökotia ja odottaa huostaanoton purkua, jotta pääsisi takaisin sinne, mistä on lähtenyt. Osalle koti merkitsee täysi-ikäistymistä ja oman asunnon järjestelyä kodinomaiseksi. Joidenkin kohdalla kyse on kulttuurisesta ilmiöstä, jolloin kaivataan vain elämää, jota pidetään tavallisena lapsuutena ja nuoruutena, sijaishuollon asumisen ulkopuolella. Samaan aikaan nuoret voivat olla tietoisia, ettei kotiin palaaminen ole realistista. Sijaishuollossa kaivataan “kodin tuntua”. (Laakso 2016, 185.)

Mannisen (2010, 195) tutkimuksen mukaan yhtenä kodittomuuden ulottuvuutena lapsuudessa elettyä kotia voidaan kuvata paikkana, jota varjostavat kylmyys, vieraus ja vaikeat olosuhteet. Asuinpaikka voi olla riitaisa, väkivaltainen, ahdistava ja lapselle rikkinäinen paikka, josta ei löydy turvaa. Yksilön minäkuvaan lapsuudenkodin haastavat puitteet ja kokemus elämänhallinnan puutoksista voivat vaikuttaa vielä aikuisiässä. Kodittomuuden tunne vaikuttaa kantavan pitkälle eri elämänvaiheisiin ja ihmisen ratkaisuihin arkipäiväisissä toiminnoissaan.

3.2 Monipaikkaisuus koskettaa useiden lasten arkea

Jokainen meistä on oman arkemme asiantuntija, kuten Kyrönlampi-Kylmänen (2010, 15) kirjoittaa. Oman arjen asiat ja ilmiöt voivat tuntua itsestäänselvyyksiltä. Arki on rutiinia, josta aikuiset haluavat toisinaan päästä myös pois. On halu paeta stressiä, kiirettä ja yksitoikkoisuutta. Arjessa voi toisinaan olla vaikea löytää yhteistä aikaa rutiineja rikkomatta, ellei sitten arkeen ole tietoisesti liitetty rutiini, joka mahdollistaa yhteisen ajan viettämisen.

Määttä ja Rantalan (2016, 94) mukaan kodin arkiset rutiinit ovat tärkeitä lapsen kehitykselle. Rutiinit luovat struktuuria kodin arkeen ja muokkaavat sitä myötä kodin tunnelmastoja. Tällaisille arkisille asioille ei tavallisesti ole ennalta määritelty kodeissa merkityksiä, kun taas sijaishuollossa on usein määritelty tavoitteet esimerkiksi yhteiselle ruokailulle. Ruokailuhetken aikana saatetaan kertoa päivän kuulumisia tai neuvotella seuraavan viikon toiminnoista. Kaikissa perheissä ei yhdessä ruokailun rutiinia ole.

Jos rutiini jää arjesta puuttumaan, aiheuttaa se lapsissa hämmennystä ja voi pidemmällä aikavälillä uhata perheen yhteneväisyyttä. Jos arjesta lähtee suunnittelematta tai tahtomatta osa pois tai arkeen liitetään liikaa muuttuvia tekijöitä, voivat ihmisen voimavarat olla koetuksella. Arjen ja kodin muotoutumisen tukirakenteena on toistuvuus ja sitä myöten ennakoitavuus, jolloin ihmisellä on käytettävissä energiaa muihin tehtäviin ja asioihin, sillä ennakoitavat ja tutut asiat eivät vaadi juurikaan valmistelua ja tietoista ajattelua. (Kyrönlampi-Kylmänen, 2016, 18–19)

Lapsen arkisten tarpeiden ymmärtäminen on merkittävä osa nuorten aikuisten kotikokemuksia. Kalliola ja Paaso (2021, 149) kuvaavat lapsen tarvitsevan turvallisen kodin, jossa on ruokaa ja jossa on oma sänky. Käytännössä näiden perustarpeiden varmistamisen myötä lapsella on mahdollisuus turvallisuuden kokemukseen. Lapsilla, joilla on useita asuinpaikkoja ja niiden myötä arki rikkoutuu väistämättä joko usein, viikoittain ellei päivittäinkin, on muita suurempi riski kokea ulkopuolisuuden tunteita ja epäluottamusta tulevaan. Lapselle tulisi tunnemyrskyjen keskellä turvata ennakoitavaa ja rutiininomaista arkea, joka tukee muutoksen sietämisessä, johon Kyrönlampi-Kylmänen (2010, 132) viittaa.

Lapsella voi olla itsestään riippumattomista syistä monta asuinpaikkaa, jotka tuovat arkeen muutoksia. Vanhemmat saattavat muuttaa työpaikkojen vaihdoksen vuoksi, joka on yksi tyypillisistä monipaikkaisen asumisen syistä. Muuttoja voi tapahtua Suomen rajojen sisäpuolella,

mutta myös maasta toiseen. Muuton tapahtuessa Suomesta ulkomaille ja taas takaisin, mutta myös Suomessa edestakaisin, voidaan puhua asumisen monipaikkaisuuden peräkkäisyydestä; ulkomaille muuttoa seuraa paluumuutto, josta Warionkoski (2018, 131) kirjoittaa. Tällaisia kokemuksia omaavien lasten tuntemukset ovat yhteneväisiä monipaikkaisesti asuneiden lasten kanssa. Lapsilla masentuneisuus ja ulkopuolisuuden tunne ovat paluumuuton jälkeen yleisiä tunnetiloja ja ne liittyvät muuttokokemuksiin. (Warionkoski 2018, 147.)

Lapsen vanhempien yhteisesti toteutettujen muuttoratkaisujen lisäksi lasta koskettaa nykyään hyvin yleisesti vanhempien erosta johtuvat pakkomuutot. Aiemmin on ollut hyvin tavanomaista, että lapsi asuu vanhempien eron jälkeen toisen vanhemman luona ja tapaa erossa olevaa vanhempaa satunnaisesti, esimerkiksi joka toinen viikonloppu. Tällöin asuminen keskittyy vain yhteen kotiin kerrallaan, toinen koti on mahdollisesti sen toisen vanhemman ja siellä vierailaan. Vanhemmat voivat sopia lapsen asumisesta myös muulla tavoin, joka on viime vuosina tavanomaistunut lapsen vuoroasumiseksi.

Vanhemmat voivat sopia lapsen asumisesta erotilanteessa keskenään ja siitä voidaan laatia sosiaalilautakunnan vahvistama sopimus. Riitatilanteessa päätöksen lapsen asumisesta voi tehdä tuomioistuin. Hallituksen esitykseen (88/2018, HE) ja lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, lapsenhuoltolaki) perustuen lapsella voi kuitenkin olla enintään kaksi asuinpaikkaa, jonka vuoksi kolme tai sitä useampia asuinpaikka ei ole enää lapsen edun mukaista.

Lapsen vuoroasumisen katsottiin vielä edellisessä vuosisadalla olleen eronneiden vanhempien välillä eräänlainen tasa-arvon mittari, johon Beck ja Beck-Gernsheim (1995, 37, 127) viittaavat. Edelleen tasapuolisen asumisen kahden kodin välillä katsotaan olevan osoitus kiintymykselle ja varsin yleinen kiistelykin kohde, mutta enemmänkin kyse on lapsen edun toteutumisesta. On olemassa vanhempia, jotka haluavat lasten asuvan vuoroviikoin vanhempien välillä sen vuoksi, että se on tasavertaista ja asetelma on valitettavan kilpailuhenkinen. Vanhemmat kokevat tavallisesti kiintymystä lapseen ja halua viettää aikaa oman lapsen kanssa. Onko järjestely kuitenkin aina lapsen etu ja kokemus kodista?

Valtioneuvoston selvityksessä (2020) kuvataan, että vähiten muutoksia lasten asumisjärjestelyissä tapahtuu sellaisilla lapsilla, jotka asuvat yksinomaan vain toisen vanhemman luona. Eniten muutoksia lasten asumisessa tapahtuu sellaisilla lapsilla, jotka asuvat jonkin verran (1–11 yötä) myös etävanhemman luona. Vuoroasumisjärjestelyssä asuvat lapset ja heidän elämässään tapahtuvat asumiseen liittyvät muutoksen sijoittuvat näiden kahden muodon väliin. Kuitenkin

näiden tutkimukseen osallistuneiden perheiden, joissa lapset tapaavat vanhempaa vuoroasumisjärjestelyä vähemmän, oli heillä myös valtaosalla aiempaa kokemusta vuoroasumisesta. (Miettinen, Hakovirta, Saarikallio-Torp, Haapanen, Kurki, Kalliomaa-Puha, Sihvonen, Heinonen ja Kivistö 2020, 28-29.)

Miettisen ym. (2020, 28) selvityksen perusteella vuoroasumisjärjestelyn keskimääräinen kesto on lyhyempi kuin muiden asumisjärjestelyjen. Tämä viittaa siihen, että vuoroasuminen olisi vähemmän pysyvä vaihtoehto lapsen asumisen järjestämiseksi muihin vaihtoehtoihin verrattuna. Käytännössä tällaiset tulokset viittaavat siihen, että vuoroasumisjärjestelystä voidaan luopua esimerkiksi koulun alkamisen myötä tai vanhemman mahdollisesti muuttaessa toiselle paikkakunnalle. Myös vanhempien uudet parisuhteet ja sen myötä asumisjärjestelyt voivat vaikuttaa lasten asumiseen. Voi myös olla, että lasten kasvaessa vuoroasuminen ei ole enää lapselle itselleen mieluisaa, jonka vuoksi asumismuodon muuttaminen tapahtuu lapsilähtöisesti (Linnavuori 2020b, 30; vrt. Miettinen ym. 2020, 40). Käytännössä vuoroasumisjärjestelyt voivat aiheuttaa monipaikkaista asumista. Asumismuoto on myös verrattavissa sijaishuoltoon, jossa lapselle voi syntyä kokemus monipaikkaisesta asumisesta.

Lasten vuoroasumisen ja sosiaaliturvan yhteensovittamista selvittänyt sosiaali- ja terveysministeriön (STM) työryhmä toteaa, että kunnat voivat nykyään tarjota haluamiaan palveluita myös niissä tapauksissa, joissa lapsi asuu virallisesti toisessa kunnassa. Tällöin kunta on oikeutettu saamaan korvausta niistä palveluista, joiden järjestämisvastuu kuuluu kotikunnalle ja jos asiasta on sovittu kuntien välillä. (Immonen, Juurikko & Pekkarinen 2018, 36.) Käytännössä ratkaisu tarkoittaa sitä, että asuinkunnasta riippuen perheet voivat olla eriarvoisessa asemassa, sillä toisissa kunnissa lapsiperheiden palveluita tarjotaan eri mittakaavassa kuin toisissa. Tämä ei kuitenkaan saisi olla asumismuotojen suunnittelun esteenä, mikäli esimerkiksi vuoroasumisen katsotaan olevan lapsen etu. Vuoroasumisesta sopiessa keskeistä on huomioida, etteivät asumiseen tarkoitettut paikat ole liian kaukana toisistaan. Keskeisiä vuoroasumisjärjestelyn käytännön onnistumisen kannalta ovat lapsen vanhempien asuinpaikkojen läheisyys, johon myös Valiokunnan mietintö (LaVM 12/2018) perustuu ja näin ollen lähtökohtaisesti vuoroasumisesta sovittaessa lapsen asuinpaikat olisivat saman kunnan alueella.

On kuitenkin varsin paljon sellaisia tilanteita, joissa vanhemmat asuvat kahdessa eri kunnassa ja lapsi asuu vuoroviikoin vanhempien välillä. On myös tilanteita, joissa lapsi on sijoitettu asumaan oman kotikunnan ulkopuolelle. Lapsen etua ajateltaessa kahden eri kunnan välillä asuvien lasten asuinpaikkojen välimatkat voivat olla lyhyet ja toisinaan lapsi voi pystyä liikkumaan asuinpaikkojen välillä itsenäisesti. Ensisijaisesti palveluiden ja tukitoimien järjestämisvastuu on

lapsen kotikunnalla ja esimerkiksi lastensuojelun palvelut tai muut perheiden hyvinvointia tukevat palvelut ovat sidoksissa lapsen kotikuntaan. Tällöin palvelujen saamiseen liittyvät tekijät eivät saisi olla sijaishuollon palveluiden tai vuoroasumisen esteenä, jos asumismuodon muutoin todetaan olevan lapsen edun mukaista. (Miettinen ym. 2020, 69.)

Linnavuori (2020a, 95) kirjoittaa nuorten aikuisten pitävän tärkeänä kodin tuntua ollessaan vuoroasumistilanteessa kahdessa eri kodissa. Tämä edellyttää hyvää suhdetta kumpaankin vanhempaan. Kodin tuntu puuttuu, jos ihmissuhteet eivät kodeissa ole kunnossa. Asunto tai tila voi alkaa rakentua kodiksi, kun siellä on asuttu jonkin aikaa ja sinne on mahdollisuus rakentaa oma tila, paikka. Linnavuori (2020b, 45) korostaa, että tutkimusten mukaan vuoroasumisen ja näin ollen myös sijaishuollon haittapuolena on havaittu olevan jatkuva edestakaisin muuttaminen ja pysyvän kodin puuttuminen. Arki itsessään on monipaikkaisuudesta johtuen jatkuvaa muutosta.

Sen lisäksi, että lapsi voi asua eronneiden vanhempien luona vuoroviikoin tai pääasiassa toisen vanhemman luona ja tapaa erossa olevaa vanhempaa erikseen sovittuina aikoina, saattaa lapsi olla arki-iltoina mummolassa hoidossa ja serkkujen luona viikonloput. Arjessa säännöllistä rytmiä voi tuoda tukiperheen luona vietettävät tukiviikonloput kerran kuukaudessa. Tällöin voidaan puhua rinnakkaisesta monipaikkaisuudesta, joka toteutuu eri lasten kohdalla eri tavoin. Silloin kun rinnakkaiset paikat sijoittuvat maantieteellisesti samalle alueelle, tekee se liikkumisesta ja arjesta ylipäätään asumisen osalta joustavampaa. Mikäli taas paikat ovat kauempana toisiaan, voi liikkuminen olla vaikeaa ja moneen asiaan tarvitaan aikuisten apua, joka taas voi tuoda mukanaan eroperheissä useita lieveilmiöitä. (Ritala-Koskinen 2018, 87–88.)

Perättäiset ja rinnakkaiset asuinpaikat tulevat lapsille merkitykselliseksi usein niissä olevien ihmissuhteiden kautta, kuten sukulaisverkoston asuinpaikkojen myötä. Erityinen merkitys vaikuttaa olevan mummolalla tai muulla sellaisella sukulaisverkoston asuinpaikalla, jossa on lapselle tärkeitä ihmisiä tai kokemuksia, myös eläimiä. Tällainen paikka voi piirtyä lapselle merkitykselliseksi sen turvallisuuden ja toistuvuuden vuoksi. Paikassa pidetään lapsesta huolta. (Ritala-Koskinen 2018, 88, 91.) Lapselle kotikokemus voi muodostua mummolasta, joka on ollut lapsen elämässä useimmiten jo silloin, kun biologisessa perheessä on haasteita (Hyytinen 2007, 135). Mummola on pysyvä elementti ennen ja jälkeen muutosten, mutta myös niiden aikana. Mummola on lapsella hyvin usein jo vauva-ajasta alkaen. On toki huomioitava myös mahdollisia ylisukupolvisia ongelmia, joiden vuoksi mummola ei ole turvapaikka, eikä kotikokemusta pääse muodostumaan. Tilastollisesti tietoa ei tällaisesta ajatuksesta ole saatavilla.

4 Koti sijaishuollossa

4.1 Sijaishuollosta mahdollisuus kotikokemukseen

Sosiaalityössä toteutetaan palveluina interventioita, joissa on tavoitteena sekä perheiden tukeminen että lasten kasvuolojen kontrollointi. Sosiaalityöllä on myös olennainen rooli rakenteellisessa lasten hyvinvoinnin edistämässä ja sosiaalipoliittisessa lasten kasvuoloihin vaikuttamisessa (Hämäläinen 2011, 50). Kysymys on lapsen kärsimysten lievittämisestä velvollisuuseettiseen ja yhteiskunnalliseen hyötyajatteluun perustuen; lapsella on oikeus hyvään elämään ja tavoitteena on saavuttaa yhteiskunnallista hyötyä yhteisen hyvän ja onnellisuuden lisääntyessä (emt. 58). Merkityksellinen perheinterventio ja palvelu on lapsen sijoittaminen asumaan kodin ulkopuolelle.

Koti sijaishuollossa on lapselle erityinen koti. Sijaishuoltoapaikka on kotina erityinen sen vuoksi, että siellä olevat ja asuvat sijaisvanhemmat ja muu mahdollinen henkilökunta ei ole lapsen biologisia vanhempia, vaan tavallisesti sijoituksen alussa lapselle täysin vieraita. Kontrolli ja ihmissuhteiden rakenteet ovat julkista valtaa. (Bengtsson & Luckow 2020, 115).

Sosiaalityössä kotia ja asumista voidaan käsitellä monenlaisissa eri aspekteissa. Sosiaalityön lakisääteisiä tehtäviä lasten asumista koskien on monenlaisia; lasten huoltosopimusten vahvistaminen vanhempien erotilanteessa, huoltoriidoissa olosuhdeselvitysten laatiminen lapsen asumista määrittäessä, lastensuojelun sijaishuoltoa suunniteltaessa ja toteutettaessa sekä esimerkiksi maahanmuuttajatyössä. Erityisesti lastensuojelun interventiot lisäävät lasten monipaikkaista asumista ja liikkuvuutta (Laakso 2016, 163). Kyse on sijaishuollosta, joka tarkoittaa lapsen hoidon ja kasvatuksen, käytännössä myös asumisen järjestämistä kodin ulkopuolella, josta säädetään lastensuojelulain (417/2007) 49 §:ssä. Sijaishuoltoapaikat ovat yhtä aikaa sekä kodin tai asumispaikan tarjoajia että julkishallinnollisen tehtävän toteuttajia (Enroos 2016, 229).

Lastensuojelun avohuollon tavoitteena on lähtökohtaisesti tukea lasta hänen omassa kasvuympäristössään (Ritala-Koskinen 2018, 77). Mikäli avohuollon tukitoimien järjestäminen todetaan kotiolosuhteissa toteutettuna riittämättömiksi tai ne eivät ole tarkoituksenmukaisia lapsen tarpeisiin nähden, voidaan lapsi sijoittaa asumaan kodin ulkopuolelle. Lapsuudenkodista

lähteminen on aina lapselle erityinen siirtymävaihe elämänkulussa, jolloin koti merkityksineen tulee aiempaa näkyvämmäksi, Manninen (2010, 192) toteaa. Elämänvaihe asettaa lapsen tai nuoren arvioimaan kotia uudella tavalla, jolloin kodin käsite voi sirpaloitua tai myös moninaistua, on se sitten tapahtunut vapaaehtoisesti täysi-ikäisyyden kynnyksellä, vanhempien päätöksestä tai viime kädessä sosiaalihuollon palveluna.

Sosiaalihuollon järjestämä sijaishuolto voi olla avohuoltona toteutettavaa, jolloin asumisen määräytyminen muualle kuin kotiin, joko kokonaan tai osittain tehdään yhteistyössä perheen kanssa. Avohuollon varsin kevytmuotoinen tukitoimi on lapselle myönnetty tukiperhe, jossa lapsi voi viettää aikaansa esimerkiksi viikonlopun kuukaudessa ja jaksoja loma-aikoina (Ritala-Koskinen 2018, 79). Avohuollon tukitoimena voi olla tarpeellista toteuttaa lapsen asumista muualla kuin omassa kodissaan, kuten sijaisperheessä, ammatillisessa perhekodissa ja laitoshoidossa, myös koko perheelle järjestettävänä perhekuntoutuksena. Mikäli lapsi ei voi väliaikaisesti asua omassa kodissaan, ensisijaisesti tulee selvittää lapsen mahdollisuus läheisverkoston tukeen järjestää lapselle asuinpaikka luonaan. (Enroos 2016, 226; Hoikkala & Lavikainen 2015, 8.) Läheisverkoston tuki ei kuitenkaan aina turvaa lapsen sijaishuollon tarpeen tarkoitusta ja tavoitteita, mikäli lapsen ja muun perheen henkilökohtaiset tarpeet ovat erityisiä, joihin voidaan vastata vain esimerkiksi ammatillisella hoidolla ja tuella.

Lastensuojelun avohuollon lapsiasiakkailla vaikuttaisi olevan koko Suomen väestön lapsiin verraten merkittävästi enemmän kokemuksia erilaisista asuinperheen kokoonpanojen muutoksista, ennen kaikkea asuinpaikkojen jatkuvan muutoksen osalta. Lastensuojelun tarpeen taustalla on usein perheiden vuorovaikutusongelmia, ja vanhempien eron jälkeisiä huoltoriitoja, jotka Ritala-Koskinen (2018, 79) mukaan kaikki kietoutuvat tavalla tai toisella lasten monipaikkaiseen asumiseen. Erityistä sijaishuollon muuttoaspektissa kuitenkin on se, että lapset muuttavat tavallisesti yksin. Lapsi voi muuttaa useita kertoja sijaishuoltopaikkojen välillä, mutta myös sijaishuoltopaikkaan ja takaisin kotiin. (Laakso 2018, 106.)

Asuinpaikkojen vaihdoksissa ei ole aina olennaista lapsen siirtyminen paikasta toiseen, vaan keskeistä on kiinnittää huomiota paikkojen väliseen edestakaiseen liikkeeseen, sukulointiin. Erityisesti lastensuojelun avohuollon tyypilliset lyhytaikaiset asuinpaikan vaihdokset tai asuinpaikkojen rinnakkaisuus voivat jättää asuinpaikkojen ja niiden muutoksen merkityksen lapselle varjoon. (Forsberg 2018, 180.) Sen sijaan, että lapsi pysähtyisi ja kiinnittyisi paikkaan ja tilaan, elämä voi sukuloinnin myötä muuttua vaeltamiseksi, nomadismiksi. Tällöin ei ole löydetty, tai enää haluttukaan löytää paikkaa mikä olisi "mun juttu". Esineet ja materiaali liikkuvat mukana, joka tavanomaisessa arjessa ja elämässä ovat niitä, minne mennään. Kotipaikka

liikutetaan ympäristöön sen sijaan, että ympäristö, eli itselle tärkeät asiat liikutettaisiin kotipaikkaan. Lapsen on luotava uudelleen oma ympäristö ja tila. (Raunio 2008, 111.) Lapsella ei tavallisesti ole mahdollisuutta valita, mihin uutta tilaa ja paikkaa rakentaa, kun taas aikuiselle tällainen voi olla luontevaa ja oma valinta. Toistuvien muuttokokemusten myötä halu rakentaa arkea ja kiinnittyä uuteen paikkaan voi hiipua; lapsi saattaa kysyä itseltään, miksi sitoutua, jos taas pian on lähdettävä.

Laakso (2016, 163) lainaa Andenaesia (2012) todeten, että lastensuojelussa voisi olla syytä korvata sijoittamisen käsite muuttava lapsi-käsitteellä (*a child on the move*), jotta lapsen muuttoprosessi tulisi paremmin tuettua. Kysymys on ennen kaikkea muuttamisen-käsitteestä, joka voi tulla lapselle paremmin ymmärretyksi kuin sijaishuolto. Lapselle muuttaminen voi merkitä muutosta monessa asiassa, kuten ystävyysuhteissa, kouluasioissa, harrastuksissa ja esimerkiksi arjessa totutuissa tavoissa ja lapsen tukeminen muutoksessa myös asioiden käsitteellistämisen kautta on tärkeää.

Jos avohuollon tukitoimet todetaan riittämättömäksi tai ne eivät ole tarkoituksenmukaisia, ja tarvitaan pysyvämpiä sekä pitkäaikaisia järjestelyitä lapsen tilanteen vakiinnuttamiseksi, päädytään huostaanottoon (Pösö 2016, 16). Huostaanotto julkisena interventiona on tavoitteellinen toimenpide lapsen tai nuoren elämänlaadun parantamiseksi. Huostaanoton myötä lapselle tulee järjestää asuminen kodin ulkopuolelle, jolloin sijaishuollon tehtävä on tarjota turvallinen koti, mutta myös aiempaa paremmat elinolosuhteet. (Enroos 2016, 246.) Sijaishuoltopaikan valinta on sosiaalityöntekijälle tärkeä tehtävä, sillä lapsen etu huomioiden on selvitettävä, mikä sijaishuollon muoto vastaa parhaiten lapsen yksilöllisiin tarpeisiin (THL 2022b). Lastensuojelulain (417/2007) 50 §:n mukaan pienten lasten ensisijainen sijaishuoltopaikka on sijaisperheessä. Myös isompien lasten kohdalla perhehoidon mahdollisuus tulee aina selvittää. Asuminen sijaishuollossa voi lisäksi tarkoittaa asuinpaikkaa esimerkiksi ammatillisessa perhekodissa tai lastensuojelulaitoksessa (THL 2021).

Asuminen useamman asumispaikan välillä ja erityisesti sijaishuollossa on ikään kuin olemista rajalla, jolloin ihminen on kahdessa eri paikassa yhtä aikaa, joista vain toinen tai molemmat voivat olla koteja, tai kumpikaan ei varsinaisesti tunnu kodilta. Erityisesti lastensuojelulaitoksessa rajalla olo tai koettu jännite voi aiheuttaa välitilan, joka sijaitsee lähtöpaikan ja nykyhetken, mahdollisesti vain osan aikaa tulevaisuudenkin tilana. Koti on näissä tapauksissa mukana kulkeva tila menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta. (Huttunen 2002, 299.) Näkisin, että kyse voi nykyään olla useammassakin kuin kahdessa asuinpaikassa, sillä lapsella voi olla ennen sijaishuoltoa kaksi kotia, johtuen vanhempien erosta. Lapsi saattaa käydä kahden kodin lisäksi

tukiperheessä avohuollon tukitoimena järjestettyinä tukiviikonloppuina tai muina aikoina sekä esimerkiksi hoitajaksoja omien isovanhempiensa tai muiden sukulaisten luona, jotka saattavat toimia oheishuoltajina turvaamassa lapsen asumista ja arkea.

4.2 Julkisia koteja sijaishuollon toteuttajina

Sijaishuoltopaikka on julkinen koti. Se, millainen koti sijaishuoltopaikka on, voi kuvata vain heikoin määritelmien sen perusteella, onko kyse perheestä, ammatillisesta perhekodista vai laitoksesta. Kysymys on enemmän siitä, minkälainen paikka sijaishuolto konkreettisesti on. Paikat eroavat fyysisiltä tiloiltaan, lasten lukumäärältä ja esimerkiksi siltä osin, onko sijaishuollossa avohuoltona tai huostaanotettuna sijoitettuja lapsia. On myös sellaisia sijaishuoltopaikkoja, joissa lapset vaihtuvat tiuhaan, ja myös niitä, joissa lapset asuvat vuosia, usein täysi-ikäistymiseen saakka. Toiset sen jälkeenkin. Ymmärrys siitä, onko sijaishuoltopaikka koti, voi olla pikemminkin käsitys yleisestä ajattelusta suhteessa kodin tuntuun ja vastaavasti laitopsyksikköön. (Enroos 2016, 234–235.)

Sosiaalityöntekijällä on suuri vastuu sijaishuoltopaikan valinnassa. Lapsen sijoittava kunta on vastuussa siitä, että sijaishuoltopaikka pystyy vastaamaan lapsen tarpeisiin ja jossa tarkoituksenmukainen hoito- ja huolenpito voidaan järjestää. Riittäväällä taustatyöllä ja esimerkiksi palvelutarpeen arvioinnilla voidaan mahdollistaa oikeanlaisen paikan valinta ja vältetään toistuvia sijaishuoltopaikan muutoksia. Näin mahdollistetaan lapsen elämään pysyvyyttä ja jatkuvuutta. (Saastamoinen 2010, 7, 102–103.)

Julkinen sektori tuottaa sijaishuollon palveluista enää murto-osan, pääasiassa palvelut toteutetaan ostopalveluna järjestöjen ja yritysten kautta. Palveluiden tuottajien määrä on kasvanut merkittävästi. Hoikkala & Lavikainen (2015, 8) nostavat esiin huolensa useiden toimijoiden kautta. On tullut esiin, että lapsen tarpeiden ja edun mukainen sijaishuoltopaikan valinta ja siihen liittyvä päätöksenteko ei aina toteudu lastensuojelulain edellyttämällä tavalla; kodin ulkopuolelle sijoittamista määrittelee hankintalainsäädäntö ja useat muut ulkoiset tekijät, kuten sijoittajakunnan taloudellinen tilanne ja kilpailutuksen tuottama hankintajärjestys. Enroosin (2016, 227) mukaan sijaishuoltoa kuvaa moninaistuminen, sirpaloituminen sekä ennen kaikkea yksityistyminen ja markkinatalouden korostuminen. Tavoitteena on toki tehostaa julkisten varojen käyttöä, mutta myös edistää laadukkaiden hankintojen tekemistä. Hyvä kysymys kuitenkin on, kuinka pitkälle

yksityistämispolitiikka sopii sijaishuoltoon? Onhan kyse lapsen asuinpaikasta, jolla on merkitys koko loppuelämän poluille.

Ensisijaisesti on arvioitava lapsen sijaishuoltopaikkaa valittaessa, mitkä ovat sijaishuollon tarpeen taustalla olevat syyt. Mitkä ovat lapsen fyysiset, psyykkiset, sosiaaliset ja emotionaaliset tuen tarpeet? Sijaishuoltopaikan on vastattava näihin yksilöllisiin tarpeisiin, jotka ovat olleet sijaishuollon taustalla. (Saastamoinen 2010, 103.) Nykyään sijaishuoltoa tarjoavat yksiköt markkinoivat toimintojaan ja mahdollisuuksia hyvin tarkoin, jolloin kilpailutuksessa luvattujen asioiden on toteuduttava, tai muussa tapauksessa kunnat sijoittavat lapsensa toisaalle, eikä toiminta ole taloudellisesti kannattavaa. Sijaishuollossa lapsen perustarpeisiin vastaaminen ei ole enää riittävää, vaan siinä vaiheessa, kun lapsi joudutaan sijoittamaan kodin ulkopuolelle, on kaikkiin tarpeisiin pystyttävä vastaamaan aivan uudella toiminta-asteella.

Sijaishuoltopaikan valinnassa on kiinnitettävä huomiota lapselle läheisten suhteiden ylläpitämiseen (Saastamoinen 2010, 103). Tarvittaessa lapsi on mahdollista sijoittaa yhdessä esimerkiksi vanhempansa kanssa vankeusrangaistustaan suorittavan tai tutkintavankeudessa olevan vanhempansa luo vankilan perheosastolle. Paikkana ja olosuhteiltaan vankien rangaistuslaitos ei ole näkemykseni mukaan kovin vakaasti lapsen edun mukainen, mutta lastensuojelulain (407/2007) 13 a §:n mukaan tämän voidaan arvioida tukevan läheisiä ihmissuhteita siinä määrin enemmän, että se arvioidaan lapsen eduksi paikkamääritelmästä huolimatta. Lapselle on turvattava sijaishuollossa tosiasiallinen mahdollisuus pitää yhteyttä ja tavata läheisiä ihmisiä (Saastamoinen 2010, 104).

Hoikkala & Lavikainen (2015, 28) toteavat, että sijaishuoltopaikan valinnassa huolellinen ja lapsen tarpeet hyvin tunnistava arviointi nähdään keskeiseksi. Tästä huolimatta tunnistetaan se vaara, että lapsen tarpeet voivat tulla esille myöhemmin, joka nostaa esille, missä määrin lapsen sijaishuoltopaikka on onnistuttu valitsemaan oikein. Pösö (2004, 210–211) lainaa brittitutkija Bullockia (2001) todetessaan lapsen tarpeisiin vastaamisen yhdeksi keskeiseksi onnistuneen laitossijoituksen elementiksi. Tämä liittyy olennaisesti niihin lähtökohtiin, jotka ovat ensisijaisia ja laitoshoidon tarpeita synnyttäneitä. On myös toissijaisia lähtökohtia, jotka ovat syntyneet laitoshoidosta. Jaottelu on tärkeää, sillä sijaishuoltopaikan valinnassa on keskeistä huomioida juuri ne lähtökohdat, jotka perhe- tai laitoshoidon edellyttävät ja huomioida myös riskit, joita asumispaikka ja hoitomuoto voivat tuoda tullessaan. Bullockin (2001) jaottelun mukaiset toissijaiset tarpeet voivat sijaishuoltopaikkojen arvioinnin ja mahdollisten muutospäätösten myötä jäädä vähemmälle huomiolle.

Lapsi voi tarvita sijaishuoltoa erityisen huolenpidon yksikössä tai laitoksessa, jossa on erityisen huolenpidon järjestämiseksi terveydellisiltä ja muilta puitteilta asianmukaiset tilat. Tällaisilta paikoilta edellytetään tiettyjä fyysisiä ominaisuuksia, kuten mahdollisuus rajoittaa lapsen liikkumisvapautta tai mahdollisuus kameravalvontaan. Edellä kuvatut asiat puuttuvat voimakkaasti itsemääräämisoikeuteen, jolloin tilojen tulee olla riittävän monipuoliset tukemaan harrastustoimintaa, opiskelua ja esimerkiksi terapiaa. (Saastamoinen 2010, 282.) Tavallisesti erityisen huolenpidon yksikkö tai laitosolosuhteet, jossa erityistä huolenpitoa mahdollistetaan, on yksi viimesijaisimmista asuinpaikoista sijaishuollolle. Yksiköt ovat kuitenkin tarkoituksenmukaisia sellaisille lapsille ja nuorille, jotka toistuvasti vahingoittavat itseään tietoisesti tai tahattomasti. Olosuhteet vastaavissa paikoissa voivat olla toisinaan kokemukseen perustuen aidosti laitosmaisia, jolloin lapsen tuntemus asuinpaikasta kotina tai edes inhimillisenä paikkana, ei välttämättä toteudu.

Ilman tarkoituksenmukaista sijaishuoltoapaikkaa voivat jäädä ne lapset ja nuoret, joiden oirehdinta ja haasteet ovat niin vaikeita, ettei tarkoituksenmukaista sijaishuoltoa tahdo löytyä. Sijaishuoltoapaikan löytyminen voi olla vaikeaa esimerkiksi erityisen huolenpidon jakson jälkeen, tai tilanteissa, joissa lapsi tai nuori on käynyt jo lukuisia sijaishuoltoapaikkoja, eikä oikeanlaista tukea ja apua ole hänelle löytynyt. Lapsi voi olla väkivaltainen ja aggressiivinen, tai kuulua ensisijaisesti psykiatrisen hoidon tai vammaispalveluiden piiriin, jolloin sijaishuollon ja tuen tarpeen arviointi ja toteutus tulisi olla yhteistyössä toteutettua, mutta vastaavaa sijaishuoltoapaikkaa ei vain ole. Tai paikka olisi mahdollisesti jossain kaukana omalta paikkakunnalta tai jonossa on useita lapsia jonottamassa omaa vuoroaan. Hoikkala & Lavikainen (2015, 35) korostavat, että tilanne on todellinen hyvinvointivaltiossa, jossa oikeanlainen hoito olisi mahdollisesti saavutettavissa vasta vankeinhoidon kautta.

5 Tutkimuksen toteutus

5.1. Tutkimustehtävä ja aineisto

Monipaikkainen asuminen koskettaa erityisesti sijaishuollossa asuneiden lasten ja nuorten elämää, sillä heillä on elämänsä aikana ollut useita asuinpaikkoja. Toisilla asuinpaikka on voinut muuttua jo ensimmäisen elinvuoden aikana yhtä monta kertaa kuin jollakin ihmisellä koko eliniän aikana. Huostaanotettujen lasten muuttokokemuksia on tutkittu vähän (Laakso 2018, 107). Tutkimustehtävänä on selvittää sijaishuollossa asuneiden nuorten aikuisten käsityksiä kodista, mitä koti on heille merkinnyt ja mitä koti tulee heille olemaan. Lähtöolettamukseni on, että tutkittavat ovat asuneet useissa erilaisissa kodeissa, kuten biologisessa kodissa, mahdollisesti biologisten vanhempien kodeissa vanhempien eron myötä, isovanhempien ja sukulaisten luona, sijaisperheissä, tukiperheissä ja laitoshoidossa, mutta myös mahdollisesti kavereiden luona.

Sijaishuollon aikana lapsilla voi olla erilaisia kokemuksia asuinpaikoistaan, joissa he käyvät sijaishuoltopaikoista niin kutsutuilla kotilomilla. Mitä nämä nuoret aikuiset ovat kokeneet kodiksi ja mistä se kertoo? Myös sijaishuoltopaikkoja on voinut olla useita, jolloin kodin rakentaminen on saattanut alkaa toistuvan sijoituspäätöksen tai sijaishuoltopaikan muutospäätöksen myötä uudelleen. Tai koti on voinut olla pysyvä elementti, joka ei sijaishuollosta huolimatta ole vuosien aikana muuttunut. Voi myös olla, että kotia ei ole pystytty rakentamaan enää sen jälkeen, kun ihminen on lähtenyt syntymäkodistaan, on vain kämpä tai paikka, jossa olla. Tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten sijaishuollon myötä tullut mahdollinen pakko uuden kodin rakentamiseen tai sen myötä tulleet mahdollisuudet uusiin ja eri koteihin ovat vaikuttaneet haastateltavien identiteetin rakentumiseen suhteessa siihen, mitä koti on, mistä kodin tunnistaa ja minkälaisia suhteita kodeissa on. Tutkimuksessa pyrin selvittämään, miten suhde kotiin ja kodeissa oleviin ihmisiin on monien kotikokemusten myötä rakentunut, mahdollisesti muuttunut tai onko se muuttunut.

Tutkimuskysymys on:

- 1.) Millainen kokemus sijaishuollossa eläneillä nuorilla aikuisilla on kodista?

Tutkimukseni on laadullinen tutkimus, jonka aineiston keräsin haastatteleamalla neljää nuorta sijaishuollossa elänyttä aikuista, joilla on taustallaan lapsuudessa tapahtuneita muuttokokemuksia. Lähtökohtana tutkimukselle on lasten muuttokokemukset, koti ja siihen liittyvät merkitykset sijaishuollon aspektissa. Muuttoja on ollut niin ydinperheen kanssa kuin sijaishuollossa sijaishuoltopaikoista toiseen. Tutkimus perustuu haastateltavien kokemuksiin, ei käsityksiin. Käsitteet sekoittuvat helposti keskenään; käsitykset perustuvat elämiimme ihmisyhteisöihin, viestinnän, kasvatuksen, opetuksen ja muun sosialisoinnin kautta. Kokemus on omakohtainen, käsitys taas välttämättä ei, vaan se voi kuvata esimerkiksi perinteitä tai tapoja ajatella maailmasta. (Laine 2018, 40.) Kokemus kertoo, mitä haastateltava itse on kokenut ja sen kautta on mahdollisuus tavoittaa haastateltavan todellisuutta.

Laadullisessa tutkimuksessa on mahdollisuus käyttää erilaisia aineistonkeruumenetelmiä, mutta tilastollisesti yleistettävää tietoa on mahdotonta saavuttaa samaan tapaan kuin määrällisessä tutkimuksessa. Myös pienen aineiston pohjalta kovin yksityiskohtaisten yleistysten ja johtopäätösten tekeminen on vaikeaa (Kuusisto-Niemi 2011, 269). Laadullisessa tutkimuksessa aineistona voi olla ihmisen kertomus tai muu tarina. Tavoitteenani ei ole tilastollinen yleistäminen, vaan pyrin kuvaamaan monikotisuutta ilmiönä suhteessa nuorten aikuisten kokemuksiin. Laadullinen tutkimus on ilmiön ymmärtämistä ja sillä pyritään antamaan teoreettinen tulkinta jollekin ilmiölle. Sen vuoksi laadullisessa tutkimuksessa on tärkeää, että henkilöt, joilta tietoa kerätään tuntevat tutkittavan ilmiön ja heillä on mahdollisesti myös kokemusta asiasta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 97–98; Kananen 2017, 126.)

5.2 Tutkimushaastattelu

Haastattelu on yksi tapa hankkia tietoa. Yhteiskuntatieteissä tutkimushaastattelun eri muodot ovat suosittuja tiedonhankinnan tapoja, koska menetelmä on joustava ja se sopii monenlaisiin eri tarkoituksiin. Haastattelun avulla voi saada syvällistäkin tietoa, sillä se voidaan toteuttaa eri tavoilla ja eri lähtökohdista käsin, kuten kasvotusten, useilla eri tapaamisilla tai esimerkiksi virtuaalisesti ja yhdellä kerralla. Haastattelu on tilannesidonnaista, vuorovaikutuksellista ja päämäärätietoista toimintaa, jonka avulla kerätään informaatiota. Usein merkityksien, arvojen, uskomusten ja käsitysten tutkiminen on haastatteluissa ongelmallista, joka kuitenkin näyttäytyy myös muissakin eri tutkimusmenetelmissä. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 11–12, 42.)

Hirsjärvi ja Hurme (2011, 35) toteavat haastattelulla olevan monenlaisia etuja, mutta myös haittoja. Haastattelun etu on se, että vuorovaikutuksellisen keskustelun aikana tutkijalla on mahdollisuus tarkentaa ja selventää saatua tietoa, samoin kuin haastateltavalla mahdollisuus täydentää kertomaansa, kuten myös Tuomi ja Sarajärvi (2009, 72–73) kirjoittavat. Tutkija ei voi tietää, mitä haastateltava on kokenut ja miten hän kokemuksiinsa sanoittaa, joka tukee aineiston hankinnan luotettavuutta kokemuksiin perustuen. Haastattelut ovat usein melko joustavia, jolloin on mahdollisuus toistaa kysymyksiä, korjata väärinymmärryksiä sekä selventää käsitteitä ja ilmaisuja. Haastattelun jouduttamiseksi ja hyvän valmistautumisen mahdollistamiseksi voi olla järkevää antaa haastateltavalle aihealueeseen liittyvät teemat ja kysymykset etukäteen.

Haastattelut voivat kuitenkin olla hyvin aikaa vieviä ja kalliita. Tekemäni haastattelut veivät aikaa 57 minuutista 1h 17 minuuttiin. Koen, että haastattelut on tärkeä tehdä itse, sillä aineisto tulee jo haastattelutilanteessa tutummaksi kuin jos aineistoa lukisi jonkun muun tekemänä. Hirsjärvi ja Hurme (2011, 35) kirjoittavat vastaavanlaisen haastattelun haittana ajan käyttämisen lisäksi olevan, että tutkittavan anonymiteetti jää tavallisesti täysin toteutumatta suhteessa tutkijaan ja verraten esimerkiksi tutkimukseen, joka on toteutettu lomakehaastatteluin. Omassa aineistonkeruussani olen tietoinen, kuka haastateltava on kertonut mitään, mutta en henkilökohtaisesti koe tätä ongelmana, sillä jo luokitteluvaiheessa koin haastattelujen muuttuneen aineistoksi, jolla ei ollut enää kasvoja.

Haastattelut toteutin puolistrukturoituna teemahaastatteluna. Teemahaastattelussa pyritään löytämään vastauksia ilmiöön tai asiaan tutkittavan kokemukseen tai asiantuntemukseen perustuen, suhteessa tutkimuksen viitekehukseen. Mitä tahansa ei voi kysyä, vaan teemoitellut kysymykset tulee miettiä tarkoin. Kysymykset tai teeman voi ilmoittaa haastateltavalle etukäteen, joka voi jouduttaa haastattelun kulkua, mutta ennen kaikkea on eettisesti perusteltua. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85–86.) Kysymysten asettelu ja haastattelutilanne itsessään ovat merkityksellisessä asemassa tutkimuksen toteutusta ja aineiston hankintaa; haastattelu tavoittelee fenomenologista ajattelua, jolloin tilanteesta pyritään luomaan mahdollisimman avoin, luonnollinen ja keskustelunomainen tapahtuma. Haastateltavalle pyritään antamaan mahdollisimman paljon tilaa ja kysymykset ovat enemmän houkuttelevia kertomaan, kuten “Kuvaile, millaiseksi ajattelet kodin?” tai “Miltä koti tuntuu?”. (Laine 2018, 39–40.)

Haastatteluaineiston hankinnan toteutin omien verkostojeni kautta. Olen työskennellyt erilaisissa lastensuojelun tehtävissä viimeiset vuosikymmenet, joten sitä kautta minulla oli tiedossa lastensuojelun tukitoimien piirissä olleita nuoria aikuisia. Lähestyin heitä sosiaalisessa mediassa, kerroin tutkimukseni toteuttamisesta ja tiedustelin halukkuutta osallistua haastateltaviksi.

Jokainen, kenelle tutkimuksen tavoitteista kerroin, esitti halukkuuden osallistua tutkimukseen haastateltavaksi. Haastatteluista yhden toteutin kasvotusten, kolme verkossa Meet-yhteydellä käyttäen kuva- ja ääniyhteyttä. Haastattelut nauhoitin nauhurille, jossa on integroitu tallennusjärjestelmä.

Haastattelut pohjautuvat haastateltavien kokemuksiin ja näin ollen myös muistiin. Erilaisia muuttokokemuksia ja muutoksia elämässään omaavilla lapsilla ja erityisesti sijaishuollossa eläneillä lapsilla voi muisti olla esimerkiksi traumakokemusten myötä tilanteittain heikentynyt, jolloin osa muistoista on voinut unohtua. Haastattelun ja tutkimuksen tarkoituksena ei ole kaivaa esille traumoja, vaikka on tiedostettava myös se mahdollisuus. Tästä olen avannut enemmän luvussa 5.5. Muistoja voi kuitenkin virkistää ja haastattelijan yhtenä tehtävänä voikin olla haastateltavan saaminen muistelemaan menneitä mahdollisimman tarkoin. Tällöin voi olla tarpeen palata johonkin ilmiöön, jonka haastateltava on sivuuttanut tai tiivistää jo kerrottuja asioita, johon myös Hirsjärvi ja Hurme (2011, 108) viittaavat. Näin ollen voidaan palauttaa mieleen jotain uutta tai täydentää jo käsiteltyä. Tärkeä on kuitenkin muistaa, että haastattelija ei saa liiaksi tehdä omia tulkintoja, jotka saattavat vaikuttaa haastateltavan vastauksiin. Olennaista on muistaa mahdollisuus lisäkysymyksiin syventämään vastauksia (emt. 109).

Yhtenä olennaisena tekijänä tämän tutkimuksen teoreettista viitekehystä, on ajan ja paikan sidonnaisuus. Näin ollen myös ajalliset kehykset voivat olla eräänlainen keino hallita haastattelun etenemistä. Kysymyksissä voidaan tarkentaa ajankohtia, joita vastausten tulee koskea, kuten lapsuus tai tulevaisuus, kuten esimerkiksi ”Mitä koti sinulle merkitsi, kun olit pieni lapsi?” tai ”Mitä koti tarkoittaa sinulle tänä päivänä?”. Näin voidaan päästä syvemmälle, kuin kysymällä ”Mitä koti sinulle merkitsee?”. (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2011, 111.)

5.3 Tutkimuksen metodologiset valinnat

Tutkimustani ohjaa hermeneuttis-fenomenologinen tieteenfilosofinen näkemys. Fenomenologia on monimutkainen ja kattava filosofia, joka tematisoi ihmisen tietoisuutta ja sen toimintoja. Giorgi, Giorgi ja Morley (2012, 177) ovat osoittaneet, että fenomenologisen filosofian ja empirismin määrittelyt ovat usein erilaisia, mutta pyrkivät samaan tarkoitukseen tuottamaan tieteellistä tietoa. He korostavat, että fenomenologinen tiede perustuu ilmiöön tietoisuudesta ja sen erilaisista ilmenemismuodoista. Fenomenologinen lähestymistapa käsittelee sitä, kuinka tietoisuus

esittelee itsensä ja sen toimintoja. Tämä johtaa kahteen avaintekijään, jotka ovat välttämätön aina tietoisuutta tutkittaessa; ensinnäkin tietoisuus on tarkoituksellista, mikä tarkoittaa, että se on ensisijaisesti suunnattu kohteeseen, jotka voivat olla todellisia tai ei-todellisia ja jotka voivat todella olla poissa. Toisekseen, tarkoituksellinen tietoisuuden teko on suunnattu johonkin ja sillä on kohde, kuten koti, joka ei kuitenkaan välttämättä ole enää olemassa tai se voi olla vain muisto.

Fenomenologian tunnistettava piirre on myös se, että tietoisuus on pohjimmiltaan *nonsensoraalinen*. Tulemme ikään kuinka tietoisiksi tietoisuudesta tavoilla, jotka ovat merkittävästi erilaisia kuin mitä arjen toiminnoissa on mahdollista. Tietoisuus on keinoja, joilla voimme tulla tietoisiksi kaikenlaisista fyysikaalisista, aineellisista ja biologisista ilmiöistä, mutta se ei sinänsä ole mikään näistä asioista. Se on väline päästä sisälle ja mukaan kaikkeen, mitä vain voi olla kokenut, mukaan lukien epätodelliset, ei-aistilliset ilmiöt, kuten ideat tai suunnitelmat, mutta meillä on tietoisuus itse tajunnasta ilman ulkonäköä. Silloin, kun pohdimme elämiämme kokemuksiamme, tulemme tietoisiksi niistä, mutta emme siksi, että ne ovat välttämättä näkyvissä. Ulkonäkö korreloi maailmassa ilmeneviin asioihin ja tapoihin tuntea. Tietoisuuden teot voivat tuottaa esineitä, kuten kuvia ja unia, mutta ovat todellisuudessa aivan erilaisia, kuin maalliset havainnot. Jotta fenomenologia menetelmänä olisi hedelmällinen tietoisuutta tutkiessa, on sen kunnioitettava kaksi juuri kuvattua ominaisuutta. (Giorgi ym. 2012, 178.)

Fenomenologisen tutkimuksen filosofisena perustana on ihmiskäsitys ja kysymys kokemusta koskevan tiedon luonteesta (Laine 2018, 29). Ihmiskäsitys kuvastaa tutkijan ymmärrystä siitä, mikä on ihmisen olemus, alkuperä ja toisaalta myös päämäärä. Ihmiskäsitys kuvastaa myös ihmisen suhdetta toisiin ja ympäristöön. Oma ihmiskäsitykseni on moniulotteinen. Ihmiskäsitykseni perustuu osittain holistiseen näkemykseen, jonka mukaan ihminen on kokonaisuus, mieli ja ruumis ovat toisistaan riippuvaisia, eli voidaan puhua niin sanotusta hermeneuttisesta kehästä (vrt. Raatikainen 2004, 87). Ajattelen ihmisen toisaalta olevan myös yksilöllinen ja ainutlaatuinen olento, oikeuksineen ja velvolluuksineen, eli kysymys on humanistisesta näkemyksestä. Ihmisellä on menneisyys ja tulevaisuus, jotka vaikuttavat toinen toisiinsa ja merkittävässä asemassa ovat varhaisen vuorovaikutuksen ja tapahtumien kokonaisuus, eli ihmiskäsitys pohjautuu psykoanalyttiseen ajatteluun.

Fenomenologiassa on keskeistä ajatus siitä, että ihminen rakentuu suhteessa elettyyn maailmaan ja he myös rakentavat sitä maailmaa. Ihmisillä on tämän vuoksi erilainen suhde asioihin ympärillämme, erilainen suhde ihmisiin, sosiaalisiin tapahtumiin, esineisiin ja ilmiöihin, kuten Laine (2018, 30) kirjoittaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että lapsen suhde kotiin tai sijaishuollon merkitykseen on erilainen kuin hänen vanhempiansa tai sosiaalityöntekijän suhde.

Lapsi kokee asuinympäristön eri tavoin kuin sijaishuollon vanhempi. Ihmisen perspektiivit ja asenteet koostuvat kokemuksista, arvoista, käsityksistä ja kokemisen tavoista ja ne ovat rakentuneet hiljalleen elämänhistorian aikana.

Yksilön kokemukset muodostavat ihmisen maailmasuhteen perustan. Kysymys on vastavuoroisesta liikkeestä, jossa jokaisella psyykkisellä tai mentaalilla, ilmiöllä ja teolla on aina sisältö, ja se suuntautuu joltain objektia kohden. Laine (2018, 31) kuvaa tätä muovautuvaa maailmasuhdetta *intentionaaliseksi* suhteeksi; kun ihminen tekee jotain, teot ja valinnat perustuvat olemassa oleviin merkityksiin. Näin ollen ihmistä ympäröivien asioiden ei voida koskaan katsoa olevan täysin neutraaleja. Jokaisen lapsen kokemukset ja ymmärrys kodista on yksilöllisesti muovaantunut.

Kokemukset rakentuvat näin ollen *merkityksistä*. Kokemuksia tutkittaessa tutkitaan asioiden, esineiden, ilmiöiden tai esimerkiksi ihmisten merkitysisältöjä ja niiden rakenteita. Fenomenologiassa keskeisenä ajatuksena onkin, että merkitysten myötä syntynyt todellisuus ei ole ihmisessä automaattisesti, vaan merkitysten syntysijana on yhteisö, jossa ihminen kasvaa. Lapselle tuo syntysija voi olla koti ja/tai perhe, jossa hän elää. Merkitykset ovat *intersubjektivisia*, eli tekijöiden välisiä. Kokemuksissa on yksilöllisiä ja ainutlaatuisia piirteitä, joiden ilmaiseminen voi olla vaikeaa - erilaisissa yhteisöissä ja kulttuureissa on erilaisia todellisuuksia, joiden kautta merkitykset syntyvät ja ovat ihmisille. (Laine 2018, 31–32.)

Ihmisten kokemuksia tutkittaessa tutkija tekee tulkintoja toisen ihmisen kertomasta. Tutkijan tulee tiedostaa, että hänen tekemänsä tulkinta ei välttämättä vastaa tutkittavan itseymmärrystä asiasta. Tarkimmassakin tulkinnassa tutkija voi erehtyä ja ymmärtää väärin ihmisen viestit. (Moilanen & Rähä 2018, 52.) Tämän vuoksi fenomenologisen tutkimussuuntauksen rinnalle on hyvä nostaa hermeneuttinen ulottuvuus.

Hermeneutiikassa tutkimus perustuu ihmisten väliseen kommunikaatioon. Tulkinnan kohteena on ihmisen *ilmaisut*, kuten kielelliset ilmaisut, mutta myös sanaton viestintä. Ilmaisut kantavat mukanaan merkityksiä, joita voi lähestyä vain ymmärtämällä ja tulkitsemalla. Käytännössä ilmiöiden tulkinta on yhteisöllisen elämän perusilmiö, kuten Laine (2018, 33) kuvaa. Hermeneutiikan avulla kokemusten tulkinnasta pyritään tekemään mahdollisimman järjestäytyntä. Keskeistä on, että tutkija kykenee kriittisesti arvioimaan tulkintoja, joita analyysivaiheessa on tehty. Alun perin hermeneutiikalla tarkoitettiin erilaisten tekstien tulkinnan menetelmäoppia, johon Raatikainen (2004, 88) viittaa.

Hermeneuttista ja fenomenologista tutkimusta yhdistää kaksitasoinen rakenne; perustasolla haastateltava kuvaa omilla ilmaisukeinoillaan omaa kokemustaan ja ymmärrystään tutkijalle mahdollisimman luontevasti, eli perustasolla tutkittavan elämä näyttäytyy sellaisenaan kuin se on. Toisella tasolla tapahtuu tutkimustyö perustason kohteeseen, jolloin tutkija pyrkii tematisoimaan ja käsitteellistämään perustason merkityksiä. (Laine 2018, 34–35.)

Tutkittava merkitysmaailma on näin ollen tutkijalle jo jollain tasolla tuttu. Kuten ihmistieteissä yleensä, tutkittu kokemusmaailma on merkityksellistä (Raatikainen 2004, 87). Merkityksistä on tavoitteena nostaa keskusteluun ja ymmärrykseen se, mikä on arjessa mahdollisesti jäänyt huomaamattomaksi tai itsestään selväksi tai mikä on jo koettu, mutta sitä ei ole vielä tietoisesti ajateltu. Monen tällaisen ilmiön tai asian parissa ihminen toimii päivittäisiä valintoja tehdessään tietyn arkiymmärryksen varassa, kuten Laine (2018, 34–35) kuvaa. Voidaan puhua *esiymmärryksestä*. Oma esiymmärrykseni tutkimusaiheesta on sekä omaan tietoisuuteen että tiedostamattomaan perspektiiviin perustuvaa, arkiymmärrystä. Tutkijan on tarkasteltava omaa roolia ja nimenomaisesti esiymmärrystä tietoisesti, jotta se ei lähde ohjaamaan liikaa aineiston analyysiä (Moilanen & Rähkä 2018, 57; Laine 2018, 36). On tärkeä pohtia omia ennakkoluuloja ja tiedostaa ne, jotta on mahdollisuus tietoisesti tarkastella arkiymmärryksen vaikutusta tulkintoihin. Tutkijan on myös analyysivaiheessa laitettava hyllylle aiempi tutkimuskirjallisuus, -tulokset ja teoriat, joista jo jonkinlaista esiymmärrystä on syntynyt, kunnes tutkimusaineiston käsittely on toteutettu ennen teorian ja aineiston keskustelua. Laine (2018, 36–38) korostaa tutkijan spontaanin ymmärryksen kyseenalaistamisen tärkeyttä. Kriittinen asenne ja tutkijan reflektiivisyys tukevat tutkimukselliselle tasolle pääsemistä. Kysymys on myös eettisistä arvoista, jotka tukevat käytännön ja tutkimuksen välisen suhteen rakentumista (Kuusisto-Niemi, Rissanen & Saranto 2011, 260).

Eryteisesti fenomenologiassa korostetaan esiymmärryksen tärkeyttä, kun taas hermeneutiikassa lähtöolettaamus on, ettei tutkija voi koskaan vapautua ennakkokäsityksistään. Ennakkokäsitykset voivat täydentää vajavaista ja puutteellista tulkintaa, jota on kuitenkin tulkinnan edetessä aina mahdollista korjata. (Moilanen & Rähkä 2018, 57.) Koen, että keskeistä on huomioida, ettei kumpikaan näistä lähestymistavoista ole varsinaisesti oikeassa tai väärässä, sillä tärkeämpää on tiedostaa esiymmärryksen vaikutus tutkimukselle. On myös tärkeä huomioida, että samasta aineistosta voidaan tehdä erilaisia tulkintoja. Kysymys ei ole myöskään siitä, että joku tulkinta olisi väärä, vaan siitä, että joillakin asioilla ei itsessään ole merkityksiä. Laine (2018, 49) korostaa, että hermeneuttis-fenomenologisessa tutkimuksessa tutkijan oman esiymmärryksen kriittinen reflektio jatkuu koko tutkimuksen teon ajan.

5.4 Aineiston analyysi

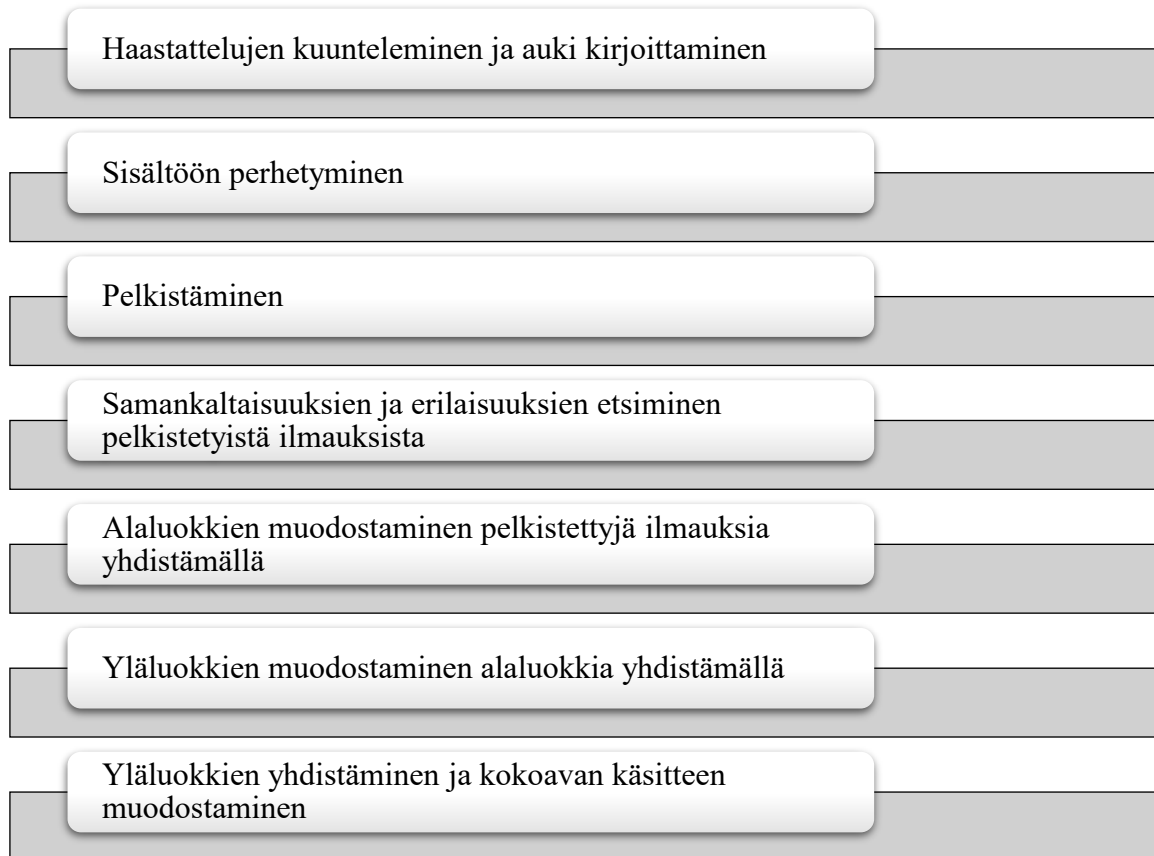
Laadullisen aineiston keräämistä ja analyysiä ei voida täysin erottaa toisistaan, sillä analysointia tapahtuu usein jo aineiston keräämisen kanssa yhtäaikaaisesti (Metsämuuronen 2006, 121–124). Laadullisen tutkimuksen analyysi voidaan aloittaa jo haastattelutilanteessa. Tällöin tutkija voi tehdä havaintoja jo haastattelujen aikana, tyypitellen tai hahmotellen ilmiöiden useuden, toistuvuuden, jakautumisen ja erityistapausten perusteella. Analyysin voi toteuttaa haastattelujen jälkeen tyypillisesti kolmella eri tavalla: 1.) aineisto puretaan eli litteroidaan ja siirrytään suoraan analyysivaiheeseen tutkijan intuitioon luottaen, 2.) aineisto puretaan, jonka jälkeen se koodataan ja sen jälkeen vasta siirrytään analyysiin, 3.) purkamis- ja koodaamisvaihe yhdistetään, eli litteroitaessa suoritetaan myös koodaus ja tämän jälkeen siirrytään analyysivaiheeseen. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 136.)

Haastattelujen jälkeen litteroin aineiston sanatarkasti, mutta en kirjannut ylös äännähdyksiä tai esimerkiksi äänenpainoja. Koen, että oma ammattitaitoni ei ole riittävä tekemään tulkintoja haastateltavien ilmeistä ja eleistä sekä juuri äänenkäytöstä, jota Kananen (2017, 135) korostaa vaadittavan, mikäli niitä analyysissä hyödyntää. Näillä ole mielestäni myöskään merkittävää roolia analyysissä, sillä tavoitteena on kokemusten kuvaus, eikä tutkijan havainnointi elekielestä. Yleiskielinen litterointi taas on liian yleistä tutkimuksen tavoitetta ja henkilökohtaisten kokemusten esiin tuomista ajatellen. Litteroitua aineistoa minulle kertyi neljästä haastattelusta 32 sivua fontilla Times New Roman 12, riviväli 1,5. Merkitsin pidemmät tauot triplapisteillä ja selkeät lauseet erotin pisteillä. Poistin kaikki tunnistettavuuteen liittyvät tekijät, kuten nimet ja paikkakunnat, joita haastateltavat mahdollisesti mainitsevat. Näistä olen kirjoittanut erikseen maininnan suoria lainauksia käyttäessäni. Haastattelut on numeroitu aineistonkeruuvaiheen mukaisesti.

Tässä tutkimuksessa käytän analyysimenetelmänä sisällönanalyysiä. Analyysissä käytän induktiivista päättelyä, jossa on keskeisenä aineistolähtöisyys ja eteneminen tapahtuu yksityiskohtaisesta yleiseen (Hirsjärvi & Hurme 2011, 136). Sisällönanalyysi sopii hyvin kokemuksiin ja subjektiivisiin merkityksiin esiin nostavan tutkimuksen analyysimetodiksi.

Sisällönanalyysissä on pyrkimyksenä kuvata aineiston sisältöä sanallisesti. Aluksi aineisto hajotetaan osiin, käsitteellistetään ja mahdollisesti teemoitellaan sekä kootaan loogiseksi kokonaisuudeksi. Tavoitteena on säilyttää aineiston informaatio järjestämällä se tiiviiseen ja selkeään muotoon. Kyse on loogisesta päättelystä ja tulkinnasta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 122.)

Sisällönanalyysissä voidaan käyttää apuna esimerkiksi käsittekarttaa, jossa tutkija voi visuaalisesti helpottaa omaa työtään suuren kokonaisuuden ja sen osien hallinnassa (Metsämuuronen 2006, 125).

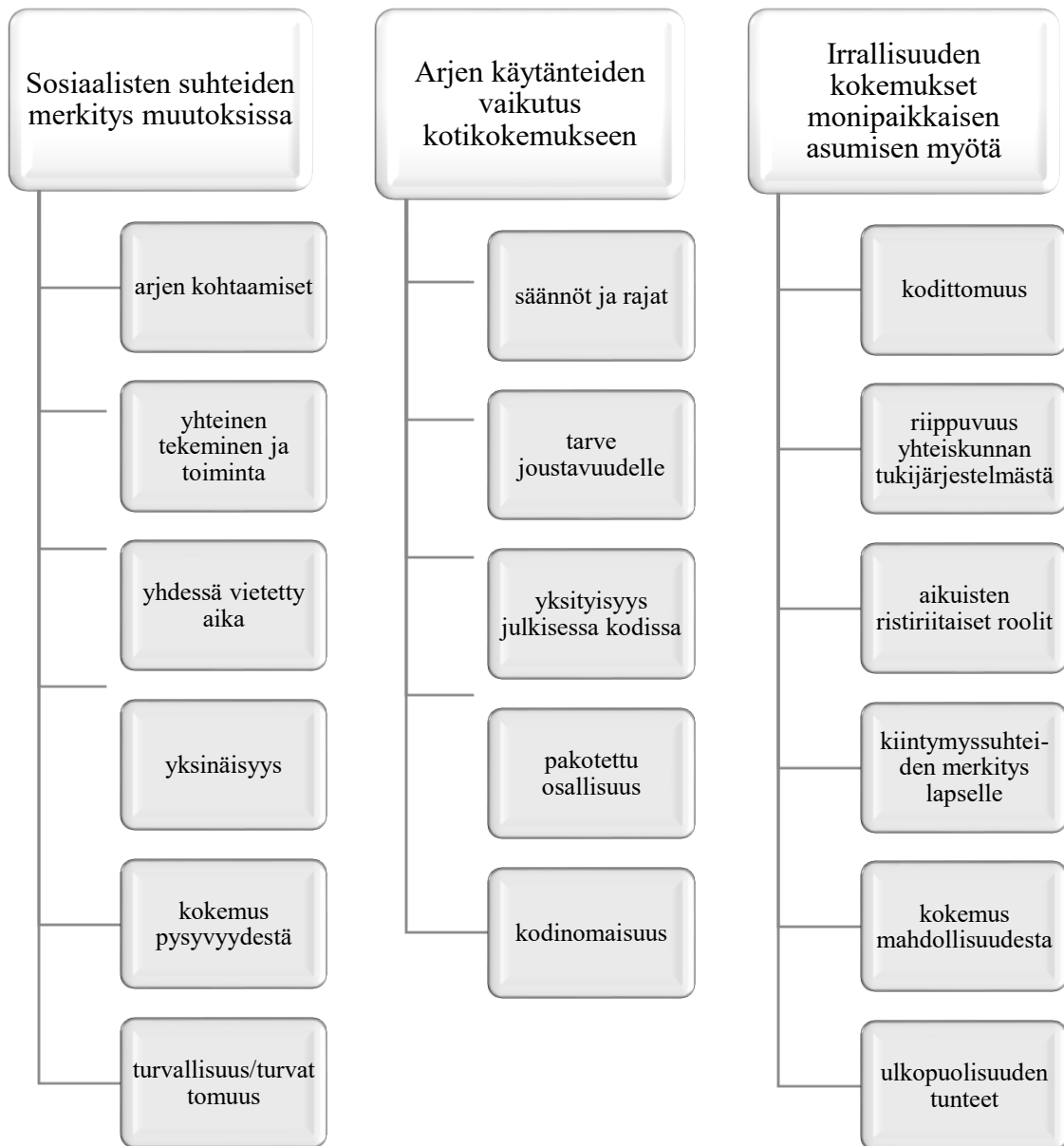
Kuvio 1. Aineistolähtöisen sisällönanalyysin eteneminen (mukaiillen Tuomi & Sarajärvi 2018, 123).

Kuviossa 1. on kuvattu sisällönanalyysin eteneminen Tuomea ja Sarajärveä (2018, 123) mukailien. Aineiston keruun jälkeen sisältöön perehdytään, kuunnellaan ja se litteroidaan. Pelkistämässä aineistosta karsitaan pois kaikki epäolennainen. Tutkimuskysymys on ohjaavana elementtinä pelkistämässä. Samankaltaisuuksien ja erilaisuuksien etsimisen avulla aineistoa ryhmitellään. Aineistosta määritellään analyysiyksikkö, joka voi olla sana, lause, lauseen osa tai useamman lauseen ajatuskokonaisuus. Pelkistetyillä käsitteillä muodostetaan alaluokkia ja nimetään alaluokkien sisältöä erilaisilla niitä kuvaavilla käsitteillä. Luokitteluyksikkönä voidaan käyttää esimerkiksi tutkittavan ilmiön ominaista piirrettä tai käsitystä. Alaluokat taas ryhmitellään yläluokkiin, joista yhdistetään pääluokkia. Abstrahoinnilla erotetaan aineistosta tutkimuksen kannalta olennaista tietoa ja muodostetaan mahdollisia teoreettisia käsitteitä, kuvausta

tutkimuskohteesta. Ryhmittely voi olla osa käsitteellistämistä ja sitä jatketaan niin kauan, kuin aineiston sisällön näkökulmasta on mahdollista ja tarpeen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 123–126.)

Sisällönanalyysissä puhutaan aineistolähtöisestä analyysistä, mutta käytännössä jo tutkimuskysymys tai -kysymykset ohjaavat osaltaan tutkijan ajattelua. Tältä osin menetelmän ohjeistus on hieman ongelmallinen ja harhaanjohtava. Salon (2015, 172) mukaan analyysiä ohjaavat aina tutkijan esioletukset, ajatukset ja myös teoreettiset ideat, johon myös kappaleessa 5.3 viitataan. Aineisto ei vastaa mihinkään ilman kysymyksiä. Ajattelen kuitenkin myös Saloa (2015, 187) siteeraten, että laadullisissa aineistoissa menetelmälliset valinnat eivät ole mekaanisia suorituksia, vaan analyysi on kokonaisuudessaan oivalluksia ja yllätyksiä, ajattelua, järjestelyä ja tulkintaa.

Itse miellän sisällönanalyysin juuri teoreettisten käsitteiden muodostamiseksi. Tämä huomioiden lähdin ensin teemoittelemaan aineistoa tutkimuskysymyksen avulla. Luin aineistoa useita kertoja läpi. Aineistosta oli mahdollista nostaa esille tutkimuskysymykseen viitaten kolme teemaa, jotka ovat kodin merkitys, muuttokokemukset sekä koti nyt ja tulevaisuudessa. Kirjoitin tulostetun aineiston viereen käsin aineiston sisältöä kuvaavia sanoja ja pelkistettyjä ilmaisuja. Aineistosta jäsenyi laajoja käsitteitä pelkistämistä ajatellen. Hahmottelemani käsitteet olen avannut kuviossa 2. Tämän jälkeen ryhmittelin sanoja samankaltaisuuksien ja eroavaisuuksien mukaan alaluokkiin, hahmotellen samanaikaisesti yläluokkien rakentamista. Lopuksi muodostin luokkajaotteluista kolme pääluokkaa, jotka ovat sosiaalisten suhteiden merkitys muutoksissa, arjen käytänteiden vaikutukset kotikokemukseen ja irrallisuuden kokemukset monipaikkaisen asumisen myötä. Näiden kautta olen avannut näkökulmia tutkimuskysymykseen, johon tulen vastaamaan luvussa 6 sosiaalisten suhteiden merkityksen ja arjen käytänteiden vaikutusten kautta sekä luvussa 7 keskityn kuvaamaan irrallisuuden kokemuksia monipaikkaisen asumisen myötä.

Kuvio 2. Sisällönanalyysin pää- ja yläluokat jaoteltuina kuvioon.

Sisällönanalyysissä käsitteellistämisen vaiheessa empirinen aineisto yhdistetään muodostettuihin teoreettisiin käsitteisiin. Tuloksissa kuvataan aineistosta muodostettu malli, aineistoa kuvaavat teemat, käsitteet tai käsitejärjestelmät. Tämän lisäksi tuloksissa kuvataan erilaisten luokittelujen perusteella muodostetut käsitteet, perusluokat tai niiden sisällöt. Sisällönanalyysin johtopäätöksissä tutkija yrittää ymmärtää, mitä tutkittavat asiat, eli tässä tutkimuksessa kotikokemukset tutkittaville merkitsevät. (Tuomi & Sarajarvi 2018, 126.)

Tutkimuksessani luokitteluja läpileikkaavia teemoja ovat turvallisuus ja turvattomuuden kokemukset sekä kodinomaisuus. Olen kuitenkin päätenyt liittämään turvallisuuden käsitteen

sosiaalisten suhteiden merkitys muutoksessa-päälukon alle, sillä aineistossa turvallisuustekijät nousevat keskeisimmin juuri sosiaalisten suhteiden olemuksesta. Kodinomaisuuden käsitteen sisällyttämään arjen käytänteiden vaikutuksiin, sillä kyse on tunteesta, joka syntyy käytännön kokemusten myötä.

Aineisto on mahdollista myös kvantifoida, mikäli sama asia esiintyy aineistossa riittävän monta kertaa. Laadullinen aineisto on usein niin pieni, ettei kvantifointi tuo merkittävää lisätietoa tai erilaista näkökulmaa tutkimustuloksiin, kuten Tuomi & Sarajärvi (2018, 135–137) toteavat. Määrällisesti isommissa aineistoissa ja joissain yksittäisissä tapauksissa kvantifointi voi tuottaa merkittävää lisätietoa suhteessa pelkkään aineiston kuvailuun. Tässä tutkimuksessa en katsonut kvantifointia tarpeelliseksi toteuttaa, sillä aineisto on niin pieni, ettei merkittävää lisätietoa tai uutta näkökulmaa tutkimustuloksiin ollut saavutettavissa.

Laadullisen aineiston käsittelyssä tuo toisinaan haasteita sellaiset aineiston osat, jotka eivät asetu valmiiden koodien alle. Satunnaiset ja yllättävätkin puheet, kuten vitsit tai ilmeillä elehtiminen, voivat sotkea tutkijan analysointityötä. Myös puhumattomuus tai muut hämmennystä aiheuttavat teot, kuten olankohautukset tai tilanteesta poistuminen vaativat koodaamista. Käytännössä tällaiset osat aineistosta tulisi kääntää koodaamisessa tuotteliaaksi hämmennykseksi, johon Salo (2015, 179) viittaa MacLurea (2014) lainaten. Kyse ei ole siitä, että kaikille tällaisille havainnoille etsittäisiin koodeja ja määriteltäisiin kategorioita, vaan siitä, että erottamattomuus, kuuluminen sekä kieleen että ruumiillisuuteen tulisi ymmärrettyä. Tutkijoiden tulee antaa tilaa yllättäville aineiston osille, vaikka niiden määrittely luokituksiin, teemoihin tai merkityksiin olisikin vaikeaa. Tutkimuksessani ei tullut vastaan sellaisia erityistä tai yllättäviä koodausta vaativia seikkoja, joita ei olisi voinut yhdistää laatimaani luokitteluun.

5.5 Tutkimuksen eettisyys

Perustuslain (731/1999) 16 §:n mukaan Suomessa tiede on vapaata. Tiedettä on kuitenkin tuotettava ja käytettävä vastuullisesti. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 7) mukaan eettiset kysymykset painottuvat ihmistieteellisessä tutkimuksessa tutkijan ja tutkittavan kohtaamisessa, joita toteutettujen haastattelujen myötä väistämättä oli useita. Tutkijan ja tutkittavan vuorovaikutukseen sisältyy usein ennakoimattomia tekijöitä, eikä käsillä oleviin

eettisiin kysymyksiin ole aina yhtä ainoaa oikeaa ratkaisua. Tämän vuoksi ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet selkeyttävät eettisten kysymysten pohdintaa.

Pro gradu-tutkielmani haastateltavat ovat täysi-ikäisiä, jotka toimivat ja osallistuvat tutkimukseen vapaaehtoisesti. Tutkimus ei ole sidoksissa mihinkään organisaatioon tai laitokseen, jolloin tutkijan ei ole tarvetta hankkia tutkimuslupaa tutkimukselle. Yleisten eettisten periaatteiden mukaisesti pyrin tutkimuksessani kaikissa vaiheissa kunnioittamaan tutkittavien ihmisarvoa, yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta. Sosiaalityössä ja tutkimuksessa olennaista on huomioida kaikessa toiminnassa sosiaalinen oikeudenmukaisuus (Kuusisto-Niemi ym. 2011, 260). Ihmistieteellisessä tutkimuksessa peruslähtökohtana on tutkittavien henkilöiden luottamus tutkijoihin ja tieteeseen. Luottamusta voidaan pitää yllä, kun tutkimukseen osallistuvien ihmisarvoa ja oikeuksia kunnioitetaan. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 8.)

Tutkimuksen teossa pyrin välttämään aiheuttamasta haastateltaville merkittäviä riskejä, vahinkoja ja haittoja, sillä tutkimus ei saa vahingoittaa tutkittavia (Kuusisto-Niemi 2011, 260). Tavoitteenani oli kohdella haastateltavia tasa-arvoisesti ja ihmisyyttä kunnioittaen. Koen, että kaikki haastateltavilta saatu tieto on arvokasta, vaikka en olisikaan samaa mieltä tutkittavien kanssa. Omat mielipiteeni ja näkemykseni eivät vaikuta aineiston tulkintaan väärinmukaasti.

Peruseriaatteeni tutkimuksen teossa on totuuden saavuttaminen. Tavoitteenani on tuottaa uutta ja merkityksellistä tutkimustietoa kodin merkityksestä sijaishuollossa olleille nuorille aikuisille. Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ja tutkimuksen teon aikana olen usein miettinyt, miten totuus on saavutettavissa? Aineiston olen kerännyt sellaisten nuorten aikuisten kokemuksista, jotka ovat olleet sijoitettuina kodin ulkopuolelle useita eri kertoja ja myös useisiin eri paikkoihin. Mitä jos vastaavaa tietoa lähtisi hankkimaan lapsilta, jotka ovat vielä omissa kehitysvaiheissaan ja tuon kokemuksen keskellä? Mitä jos tietoa hankkisi ikääntyneiltä, 40-50 vuotta sitten silloisissa sijaishuoltopaikoissa ja huutolaislapsina olleilta ihmisiltä? Laineen (2018, 29–31) mukaan ihmisten kokemukset ovat aina sidoksissa ympäröivään maailmaan. Tämä maailma ja kokemukset eletystä elämästä muovaavat yksilön kokemuksia yhä uudelleen. Kysymys on kokemusten ja ympäröivän maailman vastavuoroisesta, alati liikkeessä olevasta suhteesta. Kokemukset muodostavat yksilön maailmasuhteen perustan. Tätä jatkuvassa muutoksessa olevaa maailmasuhdetta voidaan kutsua myös intentionaaliseksi suhteeksi. Intentionaalisuus merkitsee sitä, että kaikki yksilölle näyttäytyvät asiat rakentuvat aina hänen omien maailmankuvansa ja kokemustensa kautta, eikä ihmistä ympäröivien asioiden voida koskaan katsoa olevan täysin neutraaleja. Ihmisten kokemukset ovat aina ainutlaatuisessa maailmasuhteessa muovautuneita, yksilötason kokemuksia.

Kysymys on siis siitä, että saavutan juuri sen tulkitun totuuden, mikä tutkittaville on heidän kokemuksensa tutkittavasta aiheesta. Kyse ei ole minun tai jonkun muun, esimerkiksi teoriaa tuottaneen tutkijan totuudesta. Jos haastateltaisiin esimerkiksi 10-15-vuotiaita lapsia, saattaisivat tulokset osoittaa jotain muuta kuin nuorten aikuisten kokemukset kuvastavat. Ala-ikäisten ja kokemuksiltaan sekä kehitysvaiheeltaan vielä eri asemassa olevien lasten kokemukset ovat suhteessa heidän maailmankatsomukseen, joka oletettavasti eroaa jo itsenäistä arkea eläneiden nuorten aikuisten kokemuksista. Tutkimuksessani kyse on nuorten aikuisten kokemuksista suhteessa lapsuudessa tapahtuneisiin asioihin, jolloin heidän maailmasuhteensa on kokemusten kautta muovautunut omanlaisekseen. Alaikäisten ja täysi-ikäisten haastateltavien osalta myös tutkimuseettiset asiat ovat eri tasolla, vaikka ihmistieteissä joudutaan väistämättä eettisten kysymysten ja valintojen eteen tutkimuksen kaikissa vaiheissa (Rauhala & Virokannas 2011, 239).

Laadin tutkittaville suostumuksen (Liite 1.), jossa on listattu tutkijan nimi ja yhteystiedot, tutkimuksen tavoite, tutkimukseen osallistumisen vapaaehtoisuus, aineistonkeruun toteutustapa, luottamuksellisten tietojen suojaaminen, kerättyjen tietojen käyttötarkoitus ja se, ketkä tietoja käyttävät. Tietosuojalain (1050/2018) mukaan jokaisella on oikeus henkilötietojensa suojaan. Tietosuoja on perusoikeus, joka turvaa haastateltavan oikeuksien ja vapauksien toteutumisen henkilötietojen käsittelyssä. (Tietosuojavaltuutetun toimisto 2022.) Kävin läpi haastateltavien kanssa tutkimuksen vapaaehtoisuuden ja tietosuoja-asiat ennen haastatteluiden toteuttamista.

Tutkimushaastattelu metodina sisältää lukuisia eettisiä kysymyksiä. Yksi keskeisimmistä identiteetin julkitulon pelon lisäksi voi haastateltavilla olla mahdollisen nauhoitteen ja sitä seuranneiden kirjallisten materiaalien säilyttäminen ja hävittäminen. Haastattelut voi tallentaa joko videolle tai nauhurille, josta ne litteroidaan kirjalliseen muotoon aineiston teemoittelua ja analysointia varten. Kerroin haastateltavilleni, että heillä on mahdollisuus keskeyttää haastattelu tai osallistumisensa halutessaan, myös myöhemmässä vaiheessa tutkimuksen tekemistä. Näin voi käydä esimerkiksi silloin, jos haastateltava kokee aiheen menevän liian henkilökohtaisuuksiin ja kysymykset liian tungettelevia (Mäkinen 2006, 95).

Kysymyksenä on myös, että miten tallenteita ja kirjallisia dokumentteja säilytetään ja mitä niille tapahtuu tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Haastattelunauhut säilytin lukitussa laatikossa kotonani ja litteroidut haastattelut sähköisessä muodossa kahden salasanan takana. Kerroin haastateltavilleni, että sekä nauhoitteet että litteroidut aineistot tulen hävittämään tutkimuksen valmistumisen jälkeen.

Pro gradu-tutkimustani varten en ole hakenut erityistä rahoitusta. Taloudellisuuden huomioiminen tulee vastaan suhteessa aikaan; tutkittavien ja tutkijan aika on tutkimusta tehdessä ollut aika ajoin pois arkityössä ansaitusta palkasta. Ajattelen, että tutkittavilta en voi edellyttää poissaoloa ansiotyöstä, eikä heille muutoinkaan saa aiheutua kustannuksia tutkimukseen osallistumisesta. Toisinaan tutkija joutuu tekemään omassa elämässään sellaisia ratkaisuja, jotka mahdollistavat tutkimuksen etenemisen ja esimerkiksi tutkimushaastatteluita voi joutua järjestämään omalle työajalle, jolloin tulee taloudellista tappiota. Pro gradu-tutkimukseni aikana olen ollut pois ansiotyöstäni ajoittaisia tunteja palkattomalla vapaalla. Muutoin tutkimus on toteutettu tutkijan omalla vapaa-ajalla.

Tutkittaville ei maksettu palkkiota. Palkkion maksamisesta ei ole olemassa yksiselitteistä ohjeistusta, vaikka käytössä voisi olla esimerkiksi mahdollisuus osallistua arvontaan tutkimukseen osallistuvien kesken (Mäkinen 2006, 94). Toisinaan tutkittavien löytäminen ja innostaminen tutkimukseen osallistumiseen voi olla vaikeaa, jolloin palkkiojärjestelmä voi olla tarpeen. Tutkimusjoukko on pro gradu-tutkimuksessani pieni, kohtuullisen helposti hankittavissa ja tutkimukseen osallistuminen täysin vapaaehtoista, jonka vuoksi palkkion maksamista tai muita palkitsevia toimenpiteitä en kokenut tarpeelliseksi.

Tutkimukseen osallistuvat ei ole koskaan täysin yhtenäinen joukko, kuten Mäkinen (2006, 103) toteaa. Haastateltavia voi yleisestikin erottaa esimerkiksi sukupuoli, etnisuus, kulttuuri, kieli, koulutus sekä arvot ja asenteet. Haastattelutilanteet ovat aina yksilöllisiä ja yksittäisiä tapahtumia, joihin vaikuttaa myös esimerkiksi edellisenä yönä nukuttu uni, edellisenä päivänä syöty ruoka, sekä haastateltavan että myös tutkijan yleinen mieliala. Yhtenäistä joukkoa on mahdotonta tavoittaa, kysymys on kuitenkin merkittävämmän haastateltavia yhdistävistä tekijöistä. Yhdistävät tekijät mahdollistavat aineiston vertailun ja lähestymistapojen yhteneväisyyden; tässä pro gradu-tutkimuksessa tutkittavia yhdistävät useat asumiskokemukset ja sijaishuolto. Tuloksiin vaikuttaa sekä erot että yhteneväisyydet, jolloin tutkijan on muistettava sekä myös ymmärrettävä, että tutkittavien taustat voivat vaikuttaa heidän vastaustensa sisältöön (Mäkinen 2006, 103).

Näin ollen puhutaan tutkimustulosten luotettavuudesta ja yleistettävyydestä. Yksi tutkimuksen teon tärkeimmistä eettisistä periaatteista liittyy tutkimustulosten yleistettävyyteen ja paikkansa pitävyyden tarkistamiseen, johon Mäkinen (2006, 102) viittaa. Tässä tutkimuksessa on tavoitteena tuoda julki tutkimustuloksia siten, että sosiaalityössä ja yhteiskunnallisessa keskustelussa voidaan tavoitella ymmärrystä muuttuvien asuinpaikkojen ja kotikokemusten merkityksestä sijaishuollossa asuneille lapsille ja nuorille. Tavoitteena on, että mahdollinen kohdeyleisö pääsee hyödyntämään

tutkimustuloksia ja vaikuttaa epäkohtiin sekä korostaa nuorille aikuisille kokemusten kautta syntyneitä merkittäviä, positiivisia näkemyksiä.

Samat tutkimustilanteet ja -aiheet voivat herättää eri ihmisissä erilaisia reaktioita. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (2019, 8) raportin mukaan tutkimustilanteisiin voi ja saa kuitenkin sisältyä samankaltaista henkistä räsitystä ja tunteiden kokemista kuin koettuihin arkipäivän tilanteisiin. Jotta räsitystä voidaan ehkäistä ja minimoida, on tutkijan perehdyttävä riittävän hyvin tutkittavaan aiheeseen ja mahdollisiin seurauksiin ja yksilöllisiin reaktioihin. Ennen haastatteluiden toteuttamista pohdin eettisesti arveluttavaa asiaa; millä tavoin aiheen käsittely voi vaikuttaa tutkittaviin tutkimushetkellä ja mahdollisesti tulevaisuudessa? Aihe on varsin sensitiivinen ja joillekin kokemusten läpikäyminen voi nostattaa esiin sellaisia muistoja, jotka haastateltava on ehkä ajatellut jo jääneen taakse. Kokemuksista puhuminen voi herättää uusia muistoja, joiden ei ole tiennyt olevan olemassakaan. Näissä tilanteissa tutkijan vastuulla on huolehtia, että haastateltava ei jää kokemuksen kanssa yksin. Tutkijan tehtävään ei kuulu haastateltavan terapoiminen, mutta tulee huolehtia, että haastateltavalla on tiedossa esimerkiksi lähimmän psykiatrisen hoitotahon yhteystiedot tai jo olemassa olevalla hoitokontaktilla on jatkuvuutta. Tavallisesti vapaaehtoiset tutkittavat nauttivat haastatteluista ja huomion keskipisteenä oleminen on heille jo omanlaistaan terapiaa (vrt. Mäkinen 2006, 96). Tutkijan on kuitenkin pidettävä oma roolinsa, eikä tutkija saa ottaa kantaa mahdollisiin haastateltavan näkemyksiin. Tutkija toimii Sokratesta (470/469–399 eaa.) lainaten kanavana, jonka avulla haastateltava kirkastaa ajatuksensa. (Mäkinen 2006, 96.)

Sen lisäksi, että aihe voi olla tutkittaville haastava käsitellä ja synnyttää ikäviä muistoja, voi se olla sitä myös tutkijalle itselleen. Tutkimustyön aikana koin monenlaisia tunteita liittyen omiin kokemuksiini lasten ja nuorten kanssa työskentelystä, miten tutkittavien kokemukset mahdollisesta epäoikeudenmukaisuudesta ja turvattomuudesta voivat herkistää. Vastaavasti tutkittavien kokemukset onnistumisista ja iloisista asioista suhteessa tutkittavaan aiheeseen vaikuttivat siihen, että koin innostusta tutkimustyön loppuun saattamiseen. Näin ollen en tutkijana kyennyt tunnetasolla täysin irtautumaan tutkittavien kokemuksista. Tunnekokemukset olivat kuitenkin enemmän esillä analyysivaiheessa kuin haastatteluissa, jotka mielestäni kykenin pitämään tutkijalle riittävän etäisinä ja ammattimaisina.

Tutkija ei voi ottaa vastuuta pro gradu- työn tulosten käytöstä, kun ne on analysoitu ja kirjoitettu luettavaan muotoon. Tutkija voi kuitenkin ennakoida tulosten mahdollisia vaikutuksia sekä tutkittaviin että yhteiskunnallisesti. (Rauhala & Virokannas 2011, 239.) Tämä liittyy niin tutkimuksen aiheen valintaan kuin tutkimuksen suunnitteluun, joka sensitiivistä aihetta

käsiteltäessä on otettava äärimmäisen tarkoin huomioon. Kuten aiemmin totesin, tutkija ei voi ottaa vastuuta yksittäisen tutkittavan hyvinvoinnista ja tutkimukseen osallistumisen vaikutuksista, sillä kysymys on vapaaehtoisesta osallistumisesta. Tutkijan tulee kuitenkin huomioida, mitä mahdollisia vaikutuksia aihevalinnalla voi olla sekä paikallisella että yhteiskunnallisella tasolla, jotta vältetään tutkimuksesta mahdollisesti aiheutuvat konfliktit.

Tutkijan on vaikutusten arvioinnin lisäksi pohdittava erityisesti sitä, kuinka onnistuu saavuttamaan haastattelujen pohjalta tutkittavien kokemusmaailman analyysiin ja kirjalliseen muotoon. Koska jokaisen haastateltavan kokemusmaailma on yksilöllinen, ei tutkijan voi täysin tietää onko onnistunut tavoittamaan kirjoittajien kokemusmaailman siinä mielessä kuin he ovat sen tarkoittaneet. Merkitykset ovat kuitenkin sosiaalisesti muovautuneita, mikä mahdollistaa sen, että ihminen kykenee jakamaan kokemuksiaan muille. Sosiaalisesti muovautuneet merkitykset mahdollistavat myös sen, että toinen ihminen kykenee niitä tulkitsemaan. (Laine 2018, 29–32.)

Laadullinen tutkimus koostuu johdonmukaisuudesta ja sen on oltava eettisestä kestävästä. Eettinen kestävyys tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että tutkimus on laadukasta ja totuudenmukaista. Tutkijan tulee huolehtia siitä, että valittu tutkimusasetelma on sopiva ja raportointi on hyvin tehty. Tutkijan on oltava sitoutunut tutkimuksen tekemiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 149–150.)

6 Kokemus kodista syntyä ajassa, paikassa ja suhteissa

6.1 Sosiaalisten suhteiden merkitys muutoksissa

Lasten ja aikuisten välisillä sosiaalisilla suhteilla on sijaishuollossa eläneiden haastateltavien kokemuksen mukaan merkittävä rooli. Lapsella on vahva muistijälki ja varsin usein jo ensimmäinen kokemus sijaisvanhemmasta tai laitoksessa työskentelevästä ohjaajasta jää hyvin mieleen. On myös tavallista, että lapsi jää kaipaamaan niitä ihmisiä, joiden kautta on muodostunut positiivisia kokemuksia ja turvaa. Näin on erityisesti silloin, jos oma aiempi arki on ollut rikkonaista ja kokemukset sosiaalisista suhteista epävarmoja.

Lapsen muuttaessa kodista toiseen tai sijaishuollossa eri osastojen tai sijaishuoltoapaikkojen välillä, tapahtuu hänelle monenlaisia tunnekokemuksia. Lapsi voi kokea ajelehtivansa edestakaisin ilman päämäärää. Lapsi tietää, että jotain muuttuu sekä hänelle että hänessä. Muuttaminen ei näin ollen ole vain irrallinen, persoonaton tapahtuma, joka liikuttaa lasta paikasta toiseen, vaan se kietoutuu väistämättä myös ihmissuhteisiin. Vaihtuvat eri asuinpaikat rakentavat uusia suhteita ja repivät irralleen olemassa olevia suhteita, mutta myös laajempiin sosiaalisiin suhteisiin ja yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Keskeistä on huomioida, että lapsi ei ole muutosten keskellä passiivinen, vaan aktiivinen toimija, joka muodostaa sidoksia yksilöiden ja laajempien rakenteiden, kuten päiväkotij- ja kouluyhteisöjen sekä harrastuspaikkojen välille. (Ritala-Koskinen 2018, 81–82.)

Tämän vuoksi aikuiset, jotka toimivat arjessa luontevasti, **kohdaten** lapsen ja nuoren, ovat aineiston mukaan merkityksellisiä. Haastateltavat korostavat aikuisten kanssa kohtaamisia, joita sijaishuollossa on päivittäin useita. Kohtaamisista muotoutuu merkityksiä ja tunnetiloja, joista jää pysyviä mielikuvia.

H1: Kyllä minun mielestä sen...no nyt mietin varmaan niinkö tuo oma kokemus on antanut, että kyllä mulle tärkeää on kohata se nuori ku tulee vuoroon. Käy kysymässä, mitä kuuluu ja niin päin pois.

Haastateltava osaa konkreettisesti kuvata kokemustaan siitä, kuinka laitoshoidossa on tärkeä jokaisen työvuoroon tulevan aikuisen kohdata lapsi. Käytännössä tilannetta voi verrata siihen, jos

lapsuudenkotiin tulee asuinpaikan ulkopuolinen aikuinen, joillekin lapsille ehkä vieras ja oma vanhempi lähtee määrittelemättömäksi ajaksi pois, eikä lapsi kohtaa kyseistä ihmistä turvallisesti. Myös tietoisuus siitä, että kotiin tulee joku muu kuin siellä tavallisesti oleva ihminen, on lapselle tärkeää. Lapselle luo turvaa se kokemus, että hän tietää, ketä asuinpaikassa liikkuu ja milloin odottaa aikuista palaavaksi. Erityisesti laitossijoituksessa, jossa ihmiset työskentelevät vuoroissa, on eroava kohtaaminen lapselle merkityksellistä. Kokemuksessa korostuu ihmisten vaihtuvuuden kautta turvallisuuden tunteen näkökulma.

Sosiaaliset tilanteet ja kohtaamiset ovat elintärkeitä lapsen itsetunnon rakentumisessa. Lapsi on melko pitkälle lapsuutta ja nuoruutta suhteellisen avoin osoittamaan, onko kohtaaminen tarpeellinen, onko hän aidosti kiinnostunut osallistumaan tilanteeseen vai keskittykö lapsi johonkin aivan muuhun. Harkintakyvyn kehittyessä lapsi oppii säätelemään käyttäytymistään. Aikuisella tällainen taito on jo melko harjaantunutta ja aikuinen pystyy tavallisesti määrittelemään, millä tavoin on läsnä lapsen kanssa. Haastateltavat kuitenkin kokevat, että kohtaamisen merkitys näyttäytyy lapselle hyvin selkeästi; jos aikuinen on kiinnostunut ja kuuntelee, kokee lapsi suhteen rakentumisen mahdolliseksi. Jos aikuinen on olevinaan kiinnostunut ja kuuntelee sivukorvalla, ei lapselle välttämättä synny halua panostaa suhteeseen.

Toisaalta kohtaamiseen täytyy sisältyä myös mahdollisuus olla hiljaa, kohdata toinen tuntematta esimerkiksi turhautuneisuutta tai pelkoa. Aineistossa näyttäytyy lapsen kokemuksen kautta ristiriitaisuutta liittyen siihen, että sijaishuollossa odotetaan ja edellytetään lapselta jatkuvaa prosessointia omista tunteista ja ajatuksista, eikä tilaa hiljaisuudelle ja rauhoittumiselle tahdo löytyä.

H3: Aina pittää puhua ja puhua. Sit oli joku hätänä, jos ei halunnu. Ei porukat kyselly.

Haastateltavat vertaavat, että biologisessa kodissa ei päivästä toiseen pohdita, miltä jokin asia tuntuu. Kodeissa ei myöskään joudu jatkuvasti kertomaan, mitä lapsi ajattelee mistäkin asiasta. Tällaista ajatusten julki tuomista tapahtuu erityisesti laitoshoidossa, jossa arki on tavoitteellisempaa ja ennalta suunnitellumpaa kuin esimerkiksi perhehoidossa. Laitoshoidolle on suhteellisen suuret odotukset ja vaatimukset sekä perheiden että yhteiskunnan taholta, eikä arki ole missään muotoa normaalia. Perhehoidon arjesta voidaan puhua lapselle normaaliutena, mutta laitoshoidossa arjen tavoitteellisuus voi jättää jalkoihinsa ihmisyyden ja inhimillisyyden.

Toisaalta haastateltavat kokevat, että **yhteinen tekeminen ja toiminta** arjessa aikuisten kanssa on yksi tärkeimmistä kotia rakentavista elementeistä. Morganin (2010, 17–19) mukaan ihminen tarvitsee vastaavia mielihyvän kokemuksia suhteessa fyysiseen ympäristöön, erityisesti kun puhutaan paikkakiintymyksestä ja kuulumisen tunteen kehittymisestä. Positiivisia kokemuksia paikkoihin kiinnittymisestä syntyy mielihyvää ja mielihyvää taas kehittyy lapselle mieluisista kokemuksista, kuten leikkimisestä, peleistä, taidoista liikkua ympäristössä itsenäisestä ja mahdollisuuksista hallita ympäristöä. (Ritala-Koskinen 2018, 98.)

H1: Kyllä sitä aina niinko pienestä asti haaveillukki aina siitä, että on siellä kodissa semmonen perhe, joka tekkee yhdessä asioita ja on...kotiruokaa ja... sitä kohti mie oon kyllä...

Haastateltavien mukaan yhteinen tekeminen voi olla esimerkiksi lautapeliä pelaamista, leipomista, eläinten hoitoa tai elokuvien katselua. Tällaisella sosiaalisella yhteisellä tekemisellä on haastateltavien mukaan turvallisen ja kestävän ihmissuhteen muodostumisessa suuri merkitys. Biologisten kotien ja sijaishuollon kesken yhteisellä tekemisellä ja toiminnalla voi olla kuitenkin olennaisia eroavaisuuksia. Biologisissa kodeissa aikuiset elävät arkea yhdessä lasten kanssa, käyvät töissä ja omissa harrastuksissaan. Aikuisilla on arjessa välttämättömiä velvoitteita, jotka vievät aikaa lapsilta. Sijaishuoltopaikoissa taas aikuiset ovat läsnä pääasiassa lapsia ja nuoria varten. Sijaisvanhemmista toinen saattaa käydä töissä kodin ulkopuolella, mutta toinen taas keskittyy sijoitettujen lasten arjen rakentamiseen. Toisinaan sijaishuoltajista molemmat aikuiset käyvät töissä kodin ulkopuolella ja arki on nimenomaisesti kotiolojen vertaista. Tällöinkin sijaishuollon arjessa edellytetään olevan lapselle riittävästi virikkeitä ja yhteistä toimintaa. Biologisen kodin lasten olosuhteita yhteisen toiminnan ja tekemisen suhteen kukaan ei valvo.

Koteihin ja perhesijoituksiin nähden lastensuojelulaitoksissa aikuiset ovat paikalla vain ja ainoastaan lapsia varten. Tällöin yhteisen tekemisen mahdollistamiselle ei voi käytännössä olla esteitä. Toki muuttuvia tekijöitä on arjessa vähintään yhtä paljon kuin lapsiakin, mutta käytännön arjessa aikuiset ovat suunnittelemassa ja toteuttamassa lasten arkea, kasvun ja kehityksen tukemiseksi. Laitoshoidossa edellytetään lapselle hoito- ja kasvatussuunnitelman laatimista, jossa tulee esimerkiksi kuvata yksityiskohtaisesti, miten lapsen tarpeisiin vastataan turvaten lapsen hyvää kohtelua. Tämä pitää sisällään kuvauksen siitä, millä tavoin lapsen sosiaalisten suhteiden kehittyminen turvataan ja minkälaisia asioita lapsen kanssa sijaishuollossa tehdään. Eduskunnan oikeusasiamies (8494/2020, EOA) on todennut ratkaisussaan, että hoito- ja kasvatussuunnitelmaa

ei ole tarpeen tehdä lapsen ollessa perhehoidossa, mutta suunnitelman tekemiselle ei kuitenkaan ole mitään estettä ja se olisi myös suotavaa.

Biologisen kodin ja sijaishuoltopaikan arki poikkeaa myös siinä toisistaan, että sijaishuollossa aikuisille maksetaan korvaus lapsen huolenpidosta. Laitossijoituksissa aikuiset ovat työkseen huolehtimassa lasten arjesta ja heidän oma arkensa on aivan toisaalla. Biologisissa kodeissa taas aikuiset saavat lapsen elatukseen yhteiskunnalta lapsilisän, joka ei ole tukimuotona palkkaan verrattavissa oleva asia. Biologisissa kodeissa vanhemmat huolehtivat lapsesta pääasiassa omasta toiveestaan. Toisinaan juuri sijaishuollon arjessa kuulee lasten suusta toteamuksia, että aikuiset ovat töissä vain rahan vuoksi ja lasten hyvinvointi on toissijainen asia. Haastateltavat kuitenkin kokevat, että sijaishuollossa aikuisten saamalla korvauksella ei ole merkitystä, vaikka jotkut aikuiset tuntuvatkin tunteuttomammilta kuin toiset.

Yhteisen tekemisen ja toiminnan vähyys erottuu aineistossa näiden kahden tekijän välillä merkittävästi. Biologisessa lapsuudenkodissa yhteistä tekemistä aikuisten kanssa on huomattavasti vähemmän kuin sijaishuollossa. Lapsuudenkodissa toinen vanhemmista saattaa olla aktiivisempi osapuoli, mutta haastateltavat kokevat eron sijaishuoltoon suurena. Tämä on voinut vaikuttaa siihen, että lapsuudenkotiin palaaminen voi tuntua epämieluisalta, vaikka muut asiat kotioloissa olisivat sillä hetkellä kunnossa. Epätasa-arvoinen asetelma voi tuoda myös vääristyneen mielikuvan siitä, että kodissa pitäisi olla koko ajan lapselle tekemistä ja touhua, eikä aikaa tasaiselle “seku vaa olemiselle” riitä, kuten eräs haastateltava kuvaa. Kuitenkin haastateltavat kokevat, että yhteinen tekeminen asuinpaikan ihmisten kanssa on yksi iso tekijä sosiaalisten suhteiden ja kodin rakentumisessa.

H4: Enite ne ihmiset, mitä me tehtii yhdessä. Ehkä se teki enemmän niinku kodin, ku me toimittii sillee perheenä ja se tuntu perheeltä, mitä kaikkee yhdessä tehtii ja muutenki ne ihmiset.

Lapsi ei välttämättä osaa vaatia yhteistä tekemistä ja **aikaa** aikuiselta. Esimerkiksi lapsen kiukuttelua ja karkailua voidaan kuvata käyttäytymisvaikeuksina ja lapsen tilannetta pyritään hoitamaan väärin keinoin, vaikka kyse voi olla yksinkertaisimmillaan lapsen kyvyttömyydestä ilmaista tunteita ja tarpeita suorasanaisesti. Lapsi voi huonolla käytöksellä ilmaista turvattomuutta tai ikävää, mutta myös **yksinäisyyttä**. Lapsen ja vanhemman välinen rakentava ja tukeva suhde ei ole itsestäänselvyys, mutta selvää on se, että suhteen rakentaminen ja ylläpitäminen on aikuisen vastuulla. Näin on erityisesti sijaishuollossa, jossa suhteen muotoutuminen ei ole luonnollinen

biologinen prosessi, kuten lapsen syntyessä vanhemmilleen. Kuitenkin myös biologisten vanhempien ja lapsen suhteen muotoutuminen vaatii työtä, joka aineistossa nousee tarpeena saada aikuisen aikaa. Kyse voi olla edellä kuvatuista hetkittäisistä kohtaamisista saapumisen ja lähtemisen näkökulmasta, mutta myös konkreettisesti ajan antamisesta arjessa. Lapsi ei välttämättä osaa tällaista aikaa vaatia, jolloin lapsi hakee omaa paikkaansa muualta ja lapselle annetaan mahdollisesti liikaa tilaa tehdä itsenäisiä päätöksiä siinä vaiheessa, kun hän ei vielä kykene järkeviin ratkaisuihin.

H2: Emmää oikeen tiä, ko emmää koskaa oikee viettäny siellä aikaa...just niinkö enne huostaanottoa...musta tuntuu, etten ollu ikinä siellä. Se ei ollu mulle missään vaiheessa koti. Se oli vaan paikka, missä mä en tykänny olla. Ei ollut pakkoa olla siellä, siksi mä lähinki aina karkuu. Äiti yritti pakottaa, mutta se ei onnistunu. Emmää vaa tykänny äitistä. En koskaa.

Herää myös kysymys, millainen suhde lapsella on biologisessa kodissa aikuiseen ollut. Haastateltava kuvaa, ettei hän ole tykännyt äidistään. Myös muusta aineistosta nousee esille, että suhteet lapsuudenkodin aikuisiin ovat ristiriitaisia ja suhde lapsuuden asuinpaikkaan kotina on epävarma. Bengtssonin ja Luckowin (2020, 115) kuvaavat useimmille lapsille kodin olevan siellä, missä ovat biologiset vanhemmat. Haastateltavien mukaan asia ei ole yhtä johdonmukainen tai sitten he kuuluvat vähäiseen joukkoon heitä, jotka eivät ole kuvattuja useimpia lapsia. Voiko tämä johtua rikkonaisista kokemuksista vuosien aikana, jolloin suhde kotiin ja vanhempiin on muistojen myötä muuttunut? Vai voiko olla kyse siitä, että lapsi ymmärtää suhteen aikuiseen olleen vääristynyt ja epätasapainoinen? Lapsi on voinut saada sijaishuollossa tai muualla kokemuksen korjaavista, turvallisista ja positiivisista ihmissuhteista, joka tuo ymmärryksen muusta kuin mitä biologisen kodin kokemukset ovat olleet. Syy ei ole välttämättä lapsessa itsessään tai hänen oireiluissaan, vaan myös kotioiloissa ja muissa ympäristötekijöissä, joiden seurausta lapsen oman voinnin eskaloituminen on ollut. Lapsi on voinut kokea tulleensa hylätyksi erinäisistä syistä johtuen tai esimerkiksi aikuisten päihteidenkäyttö on voinut aiheuttaa epävarmuutta arjessa selviytymiseen. Ristiriidat perheenjäsenten välillä ovat voineet luoda turvattomuutta arkeen. Turvattomat aikuiset eivät välttämättä ole olleet omia biologisia vanhempia, vaan myös muita sukulaisia tai sijaishuoltopaikan aikuisia, joita arjessa on kohdattu.

H4: No on meillä ollu mummon kans toistuvasti jotaki semmosia ahistavia muistoja, niin sit se tulee aina se sama...niinku tunne, ku näkee.

H3: Äiti jäi vähä niinkö pois sitte, ko olin enemmän mummolassa. Kai se joi...emmää tiä. Mut isä tuli palavereihi ja yritti soittaa ja viestitti, vaikka olinki...sinne pysty menee lomilla.

Toisinaan sijaishuollossa asuvalla lapsella voi olla vaikeuksia kiinnittyä sijaishuoltopaikkaan ja siellä työskenteleviin sekä asuviin aikuisiin. Eri asuinpaikoissa on aikuisia, jotka kaikki omalla tavallaan tuntuvat tärkeiltä, kuten biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat, laitoksessa omaohjaaja. Lapsen voi olla tällöin vaikea hahmottaa, kuka on pysyvä ihminen hänen arjessaan. Pieni ja vähän isompikin lapsi tarvitsee vähintään yhden aikuisen, keneen kiinnittyä ja turvata. Sijaishuollossa oleville lapsille sosiaalisen suhteen rinnalla paikkaan kiinnittyminen ja kuuluminen ei ole vain tiedostamaton jokapäiväinen tapa olla, vaan kyse on prosessista, jossa omasta huoneesta ja fyysisestä paikasta voi kehittyä koti. Ajan myötä suhteet sijaisvanhempiin ja muuhun henkilökuntaan voivat perustua emotionaaliseen yhteenkuuluvuuden tunteeseen ja muuttua itsestäänselvyyksiksi. Kodin merkitys ja tuntu korostuvat ja ne voidaan aistia fyysisenä kuulumisena sijaisperheen kotiin tai muuhun sijaishuoltopaikkaan. (Bengtsson & Luckow 2020, 115.) Tämän vuoksi on täysin perusteltua erityisesti pienten lasten osalta suosia sijaishuoltopaikkana perhehoitoa, jolloin vaihtuvuus läsnä olevien aikuisten osalta minimoidaan.

Näin ollen kokemukseen kodista kuuluu erottamattomana **pysyvyys**. Ihmisen oma persoonallisuuden kehitys ja minuuden tunto on sidoksissa pysyvyyteen. Tuanin (2006, 18–19) mukaan ihmisellä on inhimillinen pysyvyyden tarve, jolloin tarvitaan paikka, jossa on mahdollisuus pysähtyä ja jonne on mahdollisuus palata. Samaan viittaa Manninen (2010, 210); kodin ideaali koetaan paikaksi, jossa on pysyvyyttä ja turvallista olla. Haastateltavat eivät kuitenkaan liitä kokemusta pysyvyydestä niinkään paikkaan, vaan aikuissuhteisiin. Tutkimuksen mukaan kotia on paikka, jossa asuu turvallisia, lapselle pysyviä ja hänet kohtaavia aikuisia ihmisiä.

Sijaishuollossa lapsi voi nähdä melko paljonkin muutoksia ja väliaikaisuutta kohdatessaan uusia lapsia ja taas hyvästellessään tutuiksi tulleita, kun lasten tarpeet muuttuvat, eikä niihin pystytäkään vastaamaan tai sijaishuollolle ei ole enää tarvetta. Muutosten voidaan olettaa horjuttavan kodin tuntua ennakoimattomuudellaan. Enroosin (2016, 236) mukaan aikuiset kuitenkin näkevät kodin tuntua ja sitä rakentavaa arkea mahdollisesti eri tavoin kuin lapset. Sijaishuollossa läsnä olevien aikuisten käsitys paikasta ja sen tavoitteista ovat melko selkeitä; perhekoti ja sijaisperhe ovat huostaanotettujen lasten asuinpaikkoja, jotka pyritään rakentamaan kodinomaisiksi ja kaikille siellä asuville kodeiksi. Laitosoloissa lapsia saattaa vaihtua tiuhaan, jos esimerkiksi todetaan, että

kyseinen paikka ei ole riittävä turvaamaan sijaishuollon tavoitteita. Voiko laitoksessa todellisuudessa koskaan saavuttaa kodin tuntua? Lapselle muiden lasten ja nuorten tilanteet eivät ole haastateltavien mukaan ratkaisevassa asemassa kodin tunnusta suhteessa pysyvyyden kokemukseen. Haastateltavat kokevat, että vaikka omaan kotiin ei tarvitsisi päästää itselleen tuntemattomia ihmisiä, ei muiden lasten ja nuorten elämäntilanteissaan tapahtuvat muutokset vaikuta omaan kotia luovaan turvallisuuden tunteeseen haitallisessa määrin. Aineiston mukaan pysyvyyden kokemus ei synny muista lapsista ja nuorista, ketä sijaishuollossa heidän kanssaan asuu.

H4: Jos on niinku koti esimerkiks niinku sillee niinku jossa asuu joku perhe, niin ei sinne ketä vaa tuu, mut sitte tietysti näihi laitoksii ja muihi otetaa niinku nuoria ja lapsia. Emmä tiä siis...ei ehkä niinku muitten niinku nuorten lähteminen tai tuleminen silleen niinku hirveesti oo vaikuttanu niinku mun elämiseen, mutta sitte tietysti niinku omat, ite vaihtanu paikasta toiseen ni ne sitte.

Laitoksessa työskentelee ohjaajia eri työvuoroissa, jolloin kiinnittyminen useampaan aikuiseen kerrallaan voi tuottaa haasteita ja olla jopa mahdotonta. Ihmiselle on tyypillistä liittää pysyvyyden käsite ja tunne eheyteen (Tuan 2006, 16). Lapsella on oikeus sijaishuollossakin pysyviin ihmissuhteisiin, vaikka on todettava, että vaihtuvuus vuorotyössä ja sijaishuollossa on suurta. Lastensuojelun keskusliiton (2021) teettämän selvityksen mukaan jopa 74 % laitoshoidossa työskentelevistä on harkinnut alan vaihtoa, muun muassa henkilöstöresurssien ja työn henkisen kuormittavuuden vuoksi. Kuitenkin valtaosa vastaajista kokee työssä pysymisen johtuvan työn merkityksellisyydestä ja halusta työskennellä lasten, nuorten ja perheiden parissa. Selvityksen mukaan voidaan tulkita, että kysymys on sisäsyntyisestä motivaatiosta. (Tiili & Kuokkanen 2021, 30; 34–35.)

Lastensuojelun sijaishuollon laitoshoidossa työvuorossa on ohjaajia, jotka vaihtuvat keskimäärin kahdeksan tunnin välein. Joissakin paikoissa tehdään vaihtuvuuden vähentämiseksi pidempiä työvuoroja, jolloin lapsen arjessa ei vuorokauden aikana vaihdu ihmiset kesken kaiken. Kansalliset ja kansainväliset sijaishuollon ohjeet korostavat ihmissuhteiden pysyvyyttä sijaishuollon aikana. YK:n sijaishuollon ohjeiden (2018, 7) 12 artiklan mukaan lapselle tulee turvata turvallinen ja jatkuva kiintymyssuhde hoitajiin. Ohjeiden mukaiset laatuksiteerit määrittävät, että laitospalveluiden tuottajan tulee huolehtia työntekijöiden pysyvyydestä.

Aineistossa ei kuitenkaan korostu erityisesti läsnä olevien aikuisten määrä, toisin kuin esimerkiksi Tiilin ja Kuokkasen (2021, 10) mukaan sijaishuollossa olevien nuorten mielestä on. Määrää enemmän korostuu nimenomaisesti pysyvyys ja osaaminen, ”oikeat aikuiset”.

H1: Kyllä mie muistan tietenki ne aikuiset, joitten kans tuli niinkö oikeesti juttuu. Kyllähä niitä ootti monesti töihi.

Toisaalta tätä tutkimusta varten haastatellut ovat aineiston keruun aikana olleet jo itse aikuisia, jotka eivät ole haastatteluhetkellä sijaishuollossa, jolloin muistot ovat muuttaneet jo muotoaan ja kokemuksista korostuu olennainen. Heillä myös voi olla todellisia kokemuksia siitä, että työntekijöitä on ollut riittävästi. Sijaishuollossa haastatteluhetkellä elävät nuoret näkevät konkreettisesti kiireen ja eskaloituvat tilanteet, joita arjessa koko ajan eletään, jonka vuoksi heidän kokemuksensa korostuvat meneillään olevaan elettyyn aikaan.

On huomioitavaa, että ohjaajien riittävyttä tukee YK:n sijaishuollon ohjeiden (2018, 21) artikla 126, jonka mukaan valtion tulee varmistaa, että lastensuojelulaitoksissa on riittävästi hoitajia, jotta jokaiselle lapselle syntyy mahdollisuus kiintyä tiettyyn aikuiseen. Kysymys ei ole vain esimerkiksi turvallisuustekijöistä tai lain vaatimien henkilöstömitoitusten täyttämisestä, vaan siitä, että jokaista erilaista lapsipersoonaa kohden voisi löytyä omanhenkinen, turvallinen aikuinen. Kotioloissa näitä aikuisia harvemmin voi valita, eikä kodeissa edellytetä erityisiä koulutuksia tai osaamista, jotta voi ohjata lapsia. Sijaishuollossa on kyse erityisen haavoittuvassa asemassa olevista, trauman kokeneista lapsista, jotka tarvitsevat turvaa ympärilleen. Oikean aikuisen löytyminen voi olla arpapeliä, jossa vastuu on sijoittavalla kunnalla ja lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä, kun valitaan sijaishuoltoapaikkaa.

H3: Ois ees kuunnellu ja laittanu sinne, missä oli oikeesti hyvä olla. (Haastateltava mainitsee sijaishuoltoapaikan nimen) oli jo tullu hyvät välit joittenki kans, nii ois se ollu sille ihan kiva jatkaaki nii.

Onkin tärkeä miettiä, missä määrin lapsen kuuleminen sijaishuoltoapaikkaa valittaessa on olennaista, samoin kuin kokemusta siitä, onko kotiutuminen ajankohtaista tai tarpeen lainkaan. Haastatteluissa ihmissuhteista kuvataan tulleen joissakin tapauksissa omia lapsi-vanhempi -suhteita merkityksellisempiä, jolloin kotiin siirtymistä ja perheen yhdistämistä ei olisi pitänyt lähteä toteuttamaan. Haastateltavat kokevat, että toisinaan biologisen vanhemman on parempi olla

sekä fyysisesti että psyykkisesti lasta kauempana kuin sijaishuollossa muodostettu sosiaalinen tukisuhde on.

H4: Jouduin lähtemään, en ois halunnu, eikä mun lääkärikään ois suostellu sitä, mutta...nii se vaa päätettii ja mää lähi. Eihä se hyvältä tuntunu, ku mä tiesin, että se ei tuu onnistuu. Oli muutenki nii tyhmää, että mulla meni vihdoin hyvin kaikki, niin sen takia pitää niinku mennä sit kotiin, missä ei mee mikää hyvin. Musta se oli niin väärin. Sosiaalityöntekijän ois pitäny toimia toisin. Ois pitäny kuunnella mua ja lääkäreitä ja kaikkia, ketkä oli sitä mieltä.

Haastateltavat kokevat, että ratkaisu heidän sijoittamisestaan asumaan lapsuudenkodin ulkopuolelle on ollut oikea. Haastateltavilla on ollut yhdistävänä tekijänä se, että biologiset vanhemmat eivät ole olleet merkittävänä aktiivisia lasten kasvatuksessa eri asuinpaikkojen välillä, vaan he ovat sijaishuollon myötä jättäytyneet tai jääneet enemmän taustalle, kuten lasten lomapaikkojen kestisijöiksi tai yhteydet ovat katkenneet lähes kokonaan. Haastateltavien moniulotteiset tunnekokemukset kertovat, että perusteet sijaishuollossa on olleet vahvat, mutta siitä huolimatta paluuta lapsuudenkoteihin on mietitty varsin kepein perustein ja pian erinäisten tavoitteiden saavuttamisen jälkeen. Prosessia kutsutaan kotiutumiseksi, joka voi tapahtua sijoitusmuodosta riippuen joko hyvin nopeasti tai huostaanoton myötä noin puolen vuoden koekotiutumisen jälkeen (vrt. Saastamoinen 2010, 8–12). Haastateltavien kokemuksiin perustuen koekotiutumista tulisi mahdollisesti miettiä tarkemmin ja ohjaavaa työskentelyä biologisiin koteihin tulisi tehdä nykyistä puolta vuotta kauemmin. Kyse voisi olla rinnalla kulkemisesta lapsen kasvatuksellisten asioiden tukemiseksi, jolloin sijaishuolto tai muu osoitettu taho voisi toimia sekä kontrollina että tukena koko perheelle kotiutumisen onnistumisen turvaamiseksi.

Sosiaalisten suhteiden rakentamisessa lapsi tukeutuu aikuiseen, jolta kokee saavansa riittävästi tukea ja **turvaa**. Klemola (2006, 23) toteaa kotiin liittyvän väistämättä turvallisuuden tunteen; kodissa ihminen voi kokea olevansa turvassa ja muun maailman haasteiden ulottumattomissa. Aineiston mukaan yksi keskeisimmistä tekijöistä lasten arjessa on turvallisuuden tunteen saavuttaminen. Turvallisuus tarkoittaa, ettei ole vaaraa tai uhkaa. Turvallisuus on myös kokemus vaaran tai uhkan poissaolosta. Ihminen voi kokea olonsa turvattomaksi tietäessään, että häneen tai läheiseen kohdistuu jokin uhka tai hyvin pienikin vaara, joka horjuttaa perusturvan tunnetta. Haastateltavat kuvaavat, että turvallisuus syntyy välittämisen tunteesta. Lapselle on

merkityksellistä, että kerrotaan välittämisestä, vaikka asetetaan rajoja ja sääntöjä. Lapsi ei välttämättä ymmärrä ajatusta, että rajat ovat rakkautta.

Lapsi kokee olevansa turvassa, kun voi asua ja elää sellaisten aikuisten kanssa, joille voi puhua omista asioista ja mielessä olevista murheista, sekä kohdata päivittäin erilaisissa tilanteissa. Näin on silloinkin, jos lapsi asuu biologisen kodin ulkopuolella, sillä turvallinen ihmissuhde on lasta eheyttävä tekijä. Haastateltavat kuvaavat turvallisuutta laajana käsitteenä, joka syntyy erilaisista elementeistä. Yksi elementti on kuunteleva ihmissuhde, joka toimii myös auktoriteettina. Varsin usein lapset ja nuoret kaihtavat ajatusta aikuisesta auktoriteettina ja on tavallista, että sekä tätä ajatusta vastaan taistellaan, mutta myös varsinaista auktoriteettiä. Väärin käytettynä auktoriteetti heikentää sekä lapsen että aikuisen taholta kunnioitusta toista ihmistä kohtaan, mutta oikeanlainen, välittävä auktoriteetti näkyy lapsille selkeästi ja luo kunnioitusta. Täysi-ikäisten ja itsenäistä elämää aloittelevien ja eläneiden nuorten aikuisten näkemyksen mukaan aikuisen auktoriteetti on kuitenkin tärkeä osa turvallista lapsuutta ja kokemusta kodista.

H2: ”Se välittämine. No just et kertoo välittävänsä. Nipottaa menemää niitä näitä, mut se kuuluu siihe.”

Toisinaan lapsella voi tunteiden näyttämisen ja vastaanottamisen olla vaikeuksia. Toiset tykkäävät, että halataan, toiset taas eivät, kuten haastateltavat kuvaavat. Kodissa voidaan olla toista lähellä ja opetetaan, miltä läheisyys tuntuu. Sen vuoksi myös sanominen, että välitetään, on tärkeää. Lapselle jää muistijälki kokemuksesta, että hän on tärkeä ja jota voi joskus myös osoittaa eteenpäin. Toisaalta on huomioitavaa, että aina tunteiden sanoittaminen ei onnistu, eikä lapsi välttämättä usko sitä, mitä hänelle sanotaan. Toisinaan lapsilla voi olla hyvinkin traumaattisia kokemuksia taustallaan ja läheisyyden kokemuksista tai sen puutteesta ristiriitaisia tunteita. Kuitenkin välittämistä voidaan pyrkiä osoittamaan sanojen sijaan tai rinnalla myös läheisyydellä. Olennaista on huomioida, että tunteiden käsittelylle on annettava aikaa.

Ihmissuhteiden turvallisuus ja turvattomuus nousevat aineistossa korostaen lapsen tunteita, erityisesti pelkoa ja surua, joiden ylle vaikuttaa kaartuvan ikään kuin sateenvarjona katto, ahdistus. Ahdistusta syntyy, kun lapsi joutuu huolehtimaan sellaisista asioista, jotka eivät hänelle ikä- ja kehitystasonsa vuoksi vielä kuulu. Lapsella ei ole samankaltaisia taitoja huolehtia itsestään ja tunteistaan kuin aikuisilla, jonka vuoksi yksi tärkeimmistä aikuisen tehtävistä on turvata, ettei lapsen tarvitse missään tilanteessa huolehtia aikuisesta. Haastattelujen mukaan kahden tai useamman yhtäaikaisten kodin lapset kokevat, että kahden kodin välillä asuessa vanhempien väliset

ristiriidat ovat omiaan myös korostamaan huolta, joka toisesta vanhemmasta voi syntyä. Myös auktoriteetin puute tai ihmisten erilaiset toimintamallit voivat horjuttaa perusturvallisuuden tunnetta, jota lapsi tarvitsee arjessaan. Kahden biologisen kodin välillä asuvilla lapsilla turvallisuuden tunteen puuttuminen näkyy varsin selkeästi.

H1: Ehkä semmonen turvaton ja huoli toisesta vanhemmasta. Siitä vanhemmasta, jonka tykönä sie et asunu. Jotenki muistan, että ois niinkö kielletty tapaamasta...sitte me muutettii toisen vanhemman tykö ja sitte taas tuli joku äiti tuli sukulaiste kans hakkee koulusta tai jotaki...aivan kauhee kyllä.

Lapsen asuessa sijaishuollossa ei vastaavaa huolta omasta vanhemmasta tai hänen pärjäämisestään ole. Turvallisuuden tunnetta vahvistaa kokemus siitä, että turvattomuutta ei ollut enää siinä määrin, mitä aikaisemmin.

H1: Varmaan sitä näki, minkälaista se...vanhemmat riiteli aika paljon ja humalassa...ei ne meistä veljen kans sillon välittäny...kyllähän se menettää sitä turvallisuuen tunnetta.

H4: No se liittyy kans niinku ihmisii, että niinku niitten kanssa on turvallista olla ja saa olla oma ittensä ja se on semmone paikka, mihi aika mennä. Että niinku sinne saa aina mennä ja sielä on turvallinen olo. Ni se varmaan tekee niinku kaikista eniten kodin.

Aineiston mukaan ihmiset tekevät asuinpaikasta kodin. Lapsen kaipaavat arkeensa kaikkien muutosten keskellä pysyviä, turvallisia ihmissuhteita. Sijaishuollossa lapsen elämään tulee väistämättömästi katkoksia ja muutoksia. Lastensuojelun keskusliiton (2021) selvityksen mukaan laadukasta sijaishuoltoa edistävänä tekijänä nostetaan varsin usein esiin lapsille merkitykselliset ihmissuhteet. Laadukasta sijaishuoltoa arvioitaessa esimerkillistä on turvallinen aikuinen, joka elää arkea lapsen kanssa. (Kuokkanen & Tiili 2021, 10.) Näin on myös aineistoa mukailten.

Lapsen näkökulmasta pysyvät myönteiset muutokset tapahtuvat turvallisessa vuorovaikutussuhteessa huolta pitävään aikuiseen. Lastensuojelun laitoshoidossa laadukkaan sijaishuollon edellytykset paikantuvat erityisesti henkilöstöön. Laadun kannalta oleellista on osaava henkilöstö ja sen riittävä määrä (Hoikkala & Lavikainen 2015, 46). Liian pienet tai vaihtuvat henkilöstöresurssit saattavat heikentää yksilöllistä hoitoa ja huolenpitoa. Ilman riittävää

turvallisen aikuisen läsnäoloa lapsi tai nuori voi jäädä emotionaalisesti liikaa oman itsensä varaan. Jatkuvasti vaihtuva henkilökunta tuottaa lapselle toistuvia hylkäämiskokemuksia.

Turvallisuuden tunteen puuttuminen on vuosien aikana aiheuttanut haastateltaville säröjä luottamukseen suhteessa aikuisiin. Toistuvat muutot ja vaihtuvat ihmissuhteet ovat vaikuttaneet haitallisesti. Myös arjessa turvallisuuteen vaikuttavana tekijänä on koettu olevan tietoisuus läsnä olevista ihmisistä. Eräs haastateltava kertoo, että eräässä lastensuojeluyksikössä ohjaajien työvuoroista ei voinut kertoa lapsille, jos työntekijä ei itse tätä halunnut tehdä. Käytännöllä on mahdollisesti haluttu suojata työntekijän yksityisyyttä ja pyritty vaikuttamaan siihen, ettei lapsi pysty ennakoimaan, kenen kanssa esimerkiksi suostuu työskentelemään, jos tietää oman lempiohjaajansa tulevan piakkoin työvuoroon. Toisaalta tällaisella toiminnalla nimenomaan heikennetään lapsen kokemusta ennakoitavuudesta, joka on kaiken kaikkiaan äärimmäisen tärkeää, jotta lapsi pystyy säätelemään tunteitaan. Jos tällaista ihmissuhteiden kanssa työskentelyä vertaa kotioloihin, voidaan käytännössä katsoa, että äiti kertoo lapselle aamulla, että hän ei tiedä, onko huomenna kotona vai ei. Toisaalta lapsen on tärkeä tietää, milloin hänen oma ohjaajansa tai hoitajansa tulee töihin, milloin hän voi kohdata ihmisen, joka on hänelle tärkeä. Ennakointi on ihmissuhteissakin itsetuntoa kohottava voima.

Muutokset ihmissuhteissa vaikuttavat pitkälle lapsen ja nuoren elämään. Lapselle on tarjottava arjessa pysyvyyttä ja turvaa, jotta tulevaisuudelle syntyy mahdollisuus oman kodin rakentamiseen.

H2: Hmm...ööö...mä olin tosi varuillani...tai niinkö...en oikee päästäny lähelle, ku kaikki koko aja lähti pois...tai ite lähti pois. Jaa vielä tänäki päivänä on vaikee uskoa, että joku voi oikeesti välittää...että...että että...mmm.

On huomioitava, että aineistosta korostuva turvallisuuden tunne muodostuu pysyvistä ja aikaa antavista ihmissuhteista. Turvallisuuden tunne taas mahdollistaa paikkakiintymystä, kuten Ritala-Koskinen (2018, 98) toteaa. Turvallisuus ja paikkakiintymyksen tunne edesauttavat kotisuhteen muodostumista. Haastateltavat kokevat, että vaihtuvat ihmiset ovat olleet eniten heidän arkeaan horjuttava tekijä ja usko tulevaisuuden kodin muodostamiseen on sen vuoksi ollut heikkoa. Myös aikuisten tekemät valinnat ja toimintamallit ovat merkittäviä tekijöitä, joita käsitellään tarkemmin luvussa 6.2.

6.2 Arjen käytänteiden vaikutus kotikokemukseen

Arjen struktuurit eli rakenteet ovat olennaisia asioita arjen sujuvoittamiseksi ihmisen elämässä. Struktuurit tuovat mukanaan järjestystä päivään sekä mahdollisuuden ennakoida tulevaa. Lapselle myös rajojen asettaminen helpottuu, kun kodissa on säännöt. Lapsi pystyy ennakoimaan, miten missäkin tilanteessa toimitaan, kuten heräämisen jälkeen hoidetaan aamutoimet, päivän aikataulu pidetään suhteellisen samankaltaisena ja iltasadun jälkeen mennään nukkumaan. Jos lapsella ei ole arjessaan struktuuria, tilanteita voi olla vaikea kohdata ja arki voi olla kaaosta. Rakenteille luodut rajata ja säännöt helpottavat lapselle ajan ja tapahtuman hahmottamista.

Rajat ja säännöt vaikuttavat olennaisesti lapsen kokemukseen kodista. Haastateltavat kuvaavat, että säännöt ovat tärkeitä luomaan tunnetta siitä, että lapsi voi asettua aloilleen. Näin on sekä biologisessa kodissa että sijaishuollossa. Mikäli lapsen arki on jatkuvaa muutosta, aikuisten toiminta levotonta ja ennakoimatonta, säännöt vaihtelevat ja rajoista ei pidetä kiinni, lapsen voi olla vaikea luottaa arkeen ja tulevaan. Lapsessa itsessään tällainen voi näyttäytyä motorisena levottomuutena ja käyttäytymisen haasteina. Lapsi voi myös passivoitua ja osallistuminen arjen toimintoihin voi olla heikkoa.

Laakso (2016, 164–171) kuvaa lapsen arjessa tapahtuvan muutoksia, jotka tulevat väistämättä vastaan arjen käytännöissä sijaishuoltoon siirtymisen myötä. Pääsääntöisesti lasten kuvaukset ja kertomukset muutoksista suhteessa lapsuudenkodista sijaishuoltoon ovat kuitenkin positiivissävyitteisiä; parempi huolenpito, ei väkivaltaa, rajoja ja rakkautta ja säädellympi arki. Myös haastateltavat kokevat olevan näin.

H2: Kodissa pitää olla rajat ja säännöt. Jos kukkaa ei oo asettamassa minkäänlaisia rajoja, ni siitä tulee aiva yhtä helvettiä. Sit ku niitä ei oo, nii o vaikee sisäistää, että tää ois koti. On vaa paikka, missä olla.

Lapsuudenkodissa haastateltavilla on voinut olla puutteita sääntöjen ja rajojen asettamisessa, jolloin muutos sijaishuoltoon siirtyessä on tavallisesti melko suuri. Sijaishuollossa täytyy kertoa, mihin menee ja kenen kanssa liikkuu, mille ei ole aiemmin ollut tarve. Lapsi on päässyt rajattomana toimimaan mahdollisesti itseään vahingoittavalla tavalla. Mahdollisuus toimia täysin omien valintojen kautta on koettu vapautena. Haastateltavien mukaan sijaishuolto voidaankin joissakin tilanteissa kokea vapauden menettämisenä. Sijaishuoltoa kuvataan vankilaksi tai lähes

vankilaksi, ja seurauksena voi olla jatkuva vapauden kaipuu. Vapauden kaipuu taas voi johtaa vaikeuksiin asettua ja kiinnittyä sijaishuoltoon. Laakso (2016, 170) kuvaa asumista ja paikkaa koskevia, erityisesti laitosasumiseen keskittyviä kriittisiä pohdintoja, jotka nousevat esille nuorten institutionaalisen objektivoinnin näkökulmasta. Paikkaan sijoittuvat käytänteet, asumista koskevat säännöt ovat tarkkaan rajattuja ja määriteltyjä, eikä nuorilla ole mahdollista vaikuttaa vastaaviin yhteisöllisiin asioihin, joka koetaan vaikuttavat kotikokemukseen. Viime vuosina tarkastelun alla on ollut yksittäisten lastensuojelulaitosten toimintatapoja esimerkiksi rajoituspäätösten ja muun kohtelun oikeudenmukaisuuden osalta, mihin haastateltujen kokemukset voivat osittain viitata. Tällöin kohtelu lastensuojelun sijaishuollossa on ollut äärimmäistä ja laitonta. Näin ollen voidaan tulkita, että määritellyt rajat eivät ole aikuisiälläkään muistellun kokemuksen mukaan vaikuttaneet kohtuullisilta ja lapsen oikeuksien mukaisilta.

H1: Sijaishuollosta puuttuu semmone vapaus. Pittää niinkö kaikesta kertoa ja tiedottaa, minne mennee ja mitä tekkee ja...nii...ja sitte ja jos sie kysyit, saako mennä, nii ootappa ko mie juttelen tuon toisen ohjaajan kans, nii ehä se oo yhtään kodinomaista. Että silti ne rajat on saanu minut tunteen, että on koti, mutta sitte...niin nuorisokoti on eri paikka ku koti..ei se...ja sitä sillon ois kaivannu tietynlaista vapautta, että sie saat käyä ulkona vaikka kymmeneltä illalla. Niinkö kotona sie saat kesälomalla käyä vaikka kymmeneltä...esimerkiksi...

Varsin usein sijaishuoltoon päädyttäessä biologisissa kodeissa on kuitenkin ollut haasteena joko se, että rajoja ei ole määritelty, tai sitten lapsi ei ole niitä noudattanut. Vanhemmat ovat voineet olla liian kiireisiä, omissa huolissaan ja murheissaan tai heillä on voinut olla liian suuri luotto lapseen, joka on saanut kulkea täysin omia reittejään. Voi myös olla, että vanhempien auktoriteetti on ollut heikkoa, eivätkä he yrityksistä huolimatta ole saaneet pidettyä rajoja lapselle. Tällaisissa tilanteissa muutos rajattomuudesta saattaa tuntua vapauden menetykseltä tai sen puuttumiselta, jolloin itsemääräämisoikeuden kokemus jää varsin heikoksi.

Aikuisen tehtävänä onkin turvata lapselle muulla tavoin mahdollisuus vaikuttaa omiin asioihin ja turvata samalla lapsen oikeus liikkua, mutta turvallisissa rajoissa. Enroos (2016, 251–252) kuvaa, että julkisen kodin tehtävien ja henkilökohtaisten elämäntapojen yhtensovittaminen herättää monenlaisia tunteita, sekä sijaishuoltoon siirtyneessä lapsessa itsessään kuin biologisissa vanhemmissa, sijaishuoltopaikan työntekijöissä kuin usein myös sosiaalityöntekijöissä. Sijaishuoltopaikkaan siirtyminen ja kodin rakentaminen on vahvasti emotionaalisesti latautunut

vaihe, on kyse sitten kriisistä tai turvaan pääsystä, tai molemmista. Kokemus säännöistä ja arjen rytmityksestä voi saada uudenlaisen merkityksen.

Haastateltavat kokevat, että säännöt luovat lapselle turvaa ja suhde vapauteen tulee määritellä aikuisen toimesta sellaiseksi, että lapsi ymmärtää sääntöjen ja rajojen tarkoituksen Aineistosta voidaan tulkita, että ymmärrys vapauden ja vastuun merkityksestä ilmenee vasta täysi-ikäisyyden myötä. Millä tavoin tämä mahdollisesti voitaisiin tuoda lasten ja nuorten ajatuksiin jo aiemmin, jotta muutos ei olisi niin suuri? Aineistossa puhutaan laitostumisesta, kun vuosia on oltu holhouksen ja valvonnan alla, jolloin ristiriita sijaishuollon huolenpidon sekä vastuun ja vapauden välillä voi olla merkittävän suuri. Aineistosta nousee esille, että vapaus ei ole niin yksiselitteinen asia, miltä se lapsille ja nuorille sen kaipuun kautta mahdollisesti vaikuttaa.

H2: Ei kukkaa oo komentamassa mua ennää tämä ikäsenä, oispa! Vapaus on vähä hankala hallita. Mä en vielä tänäkään päivänä osaa elää yksin, ku kukkaa ei oo neuvomassa, mitä tehdä.

Toisaalta taas aineistosta voidaan havaita, että sekä kodeissa että sijaishuollossa ristiriitaiset säännöt ovat vaikeampia hallita ja sietää kuin ei sääntöjä lainkaan. Haastateltavat kokevat, että aikuisten asettamien sääntöjen on tärkeä pysyä samanlaisina, riippumatta siitä, ketä aikuisia heidän kanssaan elää ja oleskelee. Kahden eri kodin välillä muuttavilla lapsilla on samanlainen kokemus kuin sijaishuollossa elävillä siitä, että aikuisten johdonmukaisuus kannattelee muutoin mahdollisesti pelottavassakin tilanteessa.

H3: Säännöt...oikeet säännöt, ei mittää sellasia, että ne muuttuu koko aja ko joku aikune sanoo, niinko laitoksissa. Tietty pittää neuvotella, jos jottain pittää muuttaa, mutta ei niinkö muuteta vaa sillee, kun ittelle on sillon paras. Jos ei vaikka jaksa olla sen nuoren kans, nii ei silti sen nuoren piä mennä nukkumaa aikasemmi ku normaalisti. Tai että toisella ohjaajalla on toisenlaiset säännöt ja ne muuttuu aina riippuen siitä, ketä on vuorossa.

Haastateltava herättää myös pohtimaan, millä tavoin koettu laitosolosuhteiden epäjohdonmukaisuus ja mahdollisesti joko liian monimutkaiset tai yksilökohtaiset säännöt voitaisiin järjeistää sellaisiksi, että jokainen lapsen kanssa arkea elävä aikuinen toimisi samalla tavoin, tilanteesta riippumatta. Haastateltava on oletettavasti kokenut epätasa-arvoista kohtelua

aikuisten taholta muuttuvien sääntöjen myötä, joka on voinut olla jopa mielivaltaista. Kokemuksessa korostuu lisäksi muitakin ulottuvuuksia, kuten aikuisten motivaatio rooliinsa. Lapsi kaipaa johdonmukaisuutta arkeen, erityisesti sen jälkeen, jos oma lapsuudenkodin arkin on ollut levotonta.

Haastateltavat korostavat sääntöjen ja rajojen rinnalla **joustamisen tarpeellisuutta**. Biologisissa kodeissa arki on voinut olla pitkään sekavaa, erityisesti, jos asuinpaikkoja on useita. Kodissa voi siitä huolimatta olla helpompi kohdata lapsen yksilöllisiä tarpeita kuin sijaishuollossa. Jos kodissa on vain yksi lapsi, neuvotteluvaraa arjen järjestelyistä on enemmän, kun aikuiset voivat organisoida omaa arkeaan helpommin kuin sijaishuollossa esimerkiksi seitsemän lapsen kanssa. Jos ajatellaan esimerkiksi tilannetta, jossa kotona asuva lapsi pyytää hakemaan illalla nuorisotilalta kello kymmenen ja taas tilannetta, jossa laitososuhteissa asuva lapsi pyytää samaa, ei toiveen toteuttaminen tapahdu yhtä sujuvasti. On todennäköistä, että kotona asuvan lapsen vanhempi voi järjestää hakemisen helpommin kuin sijaishuollon henkilökunta, jossa työvuorot on järjestelty siten, että paikalla on yötä vasten mahdollisesti vain yötyöntekijä ja osa lapsista on jo nukkumassa. Mahdollisuus vaikuttaa ja osallistua spontaaneihin muutoksiin on valitettavan vähäistä.

Toisaalta on huomioitava, että sijaishuollossa tai sellaisessa kodissa, jossa lapsia on paljon, arjen täytyy olla suhteellisen strukturoitua, jotta kaikilla olisi niihin olosuhteisiin nähden mahdollisimman hyvä. Lapsen tilannetta on mietittävä yksilöllisesti, kuten esimerkiksi sijaishuollon henkilöstöresursseissa on huomioitava, että jokainen lapsi saa tarvitsemansa. Esimerkkitapauksessa lapsen ei kuitenkaan aina ole välttämättömyys olla nuorisotilalla iltamyöhään ja suunnitellusti voidaan miettiä, olisiko joku ilta myöhempään oleminen mahdollista, jos lapsen arki muutoin sujuu. Haastateltavat kaipaavat tällaisissa asioissa arjen toimintoihin joustoa. Aineistosta nousee viestiä rajojen ja sääntöjen vaikutuksesta yleisesti viihtyvyyteen ja mielialaan. Aineistosta voidaan tulkita, että kaivattu turvallisuuden tunne syntyy toimivien ja osaavien ihmissuhteiden lisäksi säännöistä ja rajoista, mutta kuitenkin myös joustavuudesta. Kyse on inhimillisyydestä, joka ilmeisen selkeästi laitososuhteiden ja perhehoidon sekä biologisten kotien välillä näyttäytyy eri tavoin.

H2: Mistää ei voi joustaa. Kotona se o aiva erilaista. Siis ei ollut mittää sellasia niinkö...tottakai oli tietyt säännöt, mutta jostaki pysty niinkö kuitenkin joustaa. Ei se ollu niinkö sellasta että asiat on tasan niinkö noin.

Sääntöjen ja rajojen käsitteitä tarkasteltaessa tulee huomioida, että mitä rajattomampaa lapsen arki on ollut ennen sijaishuoltoon saapumista, sitä näkyvämpää mahdollinen oireilu muutokseen todennäköisesti on. Sijaishuollon yhtenä tarkoituksena on, että lapsen ei ole mahdollista jatkaa arkeaan kasvua ja kehitystä haittaavilla toiminnoilla kuten aiemmin. Sääntöihin sopeutuminen voi viedä oman aikansa, toisilla merkittävästi enemmän kuin toisilla. Haastateltavat korostavat, että säännöt ja rajat sekä jouston mahdollisuus tarpeen vaatiessa vaikuttavat kodin tunteeseen ja kodinomaisuuteen.

Haastateltavien mukaan kodin ja sijaishuollon arjessa on tärkeää **intiimi** turvallisuus, joka muodostuu ennalta arvaamattomista olosuhteista ja erityisesti ihmisistä, jotka tulevat omaan asuinpaikkaan. Haastateltavat kokevat, että omaan asuinpaikkaan ei tarvitsisi päästää ketään, ketä ei itse halua. Näin on tavanomaisissa kotioiloissa, jossa lapsi tavallisesti tietää, ketä kotona liikkuu. Toisinaan kylässä voi käydä vanhempien tai sisarusten ystäviä, jotka ovat lapselle tuntemattomampia. Sijaishuollossa on mahdollista, että lapsen kotiin tai asuinpaikkaan tuleekin pidemmäksi aikaa tai pysyvästi toinen ihminen, jota lapsi ei tunne. Lapselle kerrotaan, että hänelle tuntematon jää ollakseen ja tietyllä tavalla lapsella on velvollisuus tutustua sekä tulla toimeen. Tällaisen muutoksen sietämiseksi olemassa olevilla ihmissuhteilla on suuri merkitys. Alkaa väistämättä uuden ihmissuhteen rakentaminen, joka ei ole kaikille aina helppoa, toisinaan jopa mahdotonta. Aineistossa viitataan siihen, että kodinomaisuuteen ja sen turvallisuuteen kuuluu intiimiys, jota ei haastateltavien mukaan täysin sijaishuollossa voida turvata.

H3: Sellanen niinku on aika tympeetä, että joku vaa tullee, eikä voi itte ollenkaa päättää, että ketä sinne tullee. Mä aattelen, ettei sinne kottiin tartte päästää kettää, jos ei halua. Sitte ku pittää tehä yhdessä kaikkia juttuja, niinku leirejä ja jottai toimintaa...nii onpa kiva, ku iha joittenki randomeitte kans joutuu. Kotona ei oikeesti tartte.

Intiimiys on tärkeä asia lapsille. Oma huone ei kuitenkaan takaa täyttä suojaa, jos samaan rakennukseen tulee ennalta suunnittelematta muita lapsia. Toisinaan sijaishuoltoon joudutaan sijoittamaan lapsi yöaikaan ja kaikki erikoiset äänet, mitä asuinpaikassa sijoituksen aikaan voi kuulua, ovat paikalla oleville lapsille uusia ja outoja. Äänet voivat rikkoa intiimiyttä. Intiimiä suojaa voi haitata myös sijaishuoltopaikassa vierailevat ihmiset. Haastateltavien mukaan lapsesta voi tuntua ikävältä, jos hänen asuinpaikkaansa, silloiseen mahdolliseen kotiin tulee ihmisiä, joiden hän ei halua tietävän, että lapsi on tai asuu siellä. Tällainen voidaan kokea varsin ikävänä ja voi

vaikuttaa pitkälle oman arjen rakentamiseen, jos sijaishuolto koetaan turvattomana ja leimaavana tekijänä.

Sijaishuollosta käytetään käsitettä julkinen koti, jonka taas siellä eläneet lapset kuvaavat olevan verrattavissa ikään kuin linja-autoon ja nuorisotaloon, jonne voi mennä melkein kuka vaan tai sinne määrätään menemään. Kotiin taas ei pitäisi voida kenen vaan tulla, kuten haastatteluista nousee esille. Myös Suikkanen ja Kunnari (2010, 76) korostavat, että kodin tulee olla turvapaikka, minne ei tarvitse päästää kuin asukkaille itselleen mieleiset ihmiset.

Julkisen kodin käsite kuvastaa, että siinä ei ole mitään salattavaa tai peiteltävää. Lapset kuitenkin voivat kokea sen rasitteena, sillä heistä tulee haastateltavien kokemuksen mukaan ikään kuin julkista omaisuutta asuessaan julkisessa kodissa. Kysymys on moraalisisesta käsitteestä, joka kehittyy systeemin sisällä. Kodin käsitettä kuvataan pehmeämpänä kuin laitosta, mutta julkisen kodin sijaan asuinympäristöstä voitaisiin pelkistetysti käyttää termiä sijaishuoltopaikka, kuten aineistossa todetaan. Toki on huomioitavaa, että ympäristönä voi olla mukavampi mennä kotiin kuin paikkaan. Aineistossa korostuu kokemus siitä, että perhekodissa mennään aina kotiin ja aikuiset käyttävät käsitettä koti, kun taas nuorisokodissa ollessaan ei puhuta kotiin menemisestä, vaan käytetään esimerkiksi termejä ”nuokkari” tai ”laitos”. Tämä tekee julkisen kodin käsitteestä lasten ja nuorten mielissä ristiriitaisen.

Haastateltavat kokevat, ettei sijaishuollossa pitäisi joutua tekemään yhdessä muiden kanssa sellaisia asioita, mitä ei halua. Haastateltavat puhuttelevat tällaisia toimintoja **pakotettuna osallisuutena**. Tässä tapauksessa ei puhuta kotitöistä tai muista rutiineista, joita kodeissa ja arjessa muutoinkin on. Kyse on vapaa-ajan toiminnasta, kuten haastateltavan mainitsemasta leiristä, sijaishuollon niin kutsutuista toimintapäivistä tai muusta organisoidusta toiminnasta, johon osallistumista velvoitetaan – on pakko osallistua ja olla aktiivinen, vaikka ei tahtoisi.

On huomioitavaa, että toisinaan myös biologisissa kodeissa järjestetään lomareissuja, joihin lapsen on pakko lähteä, vaikka ei haluaisi. Tällaiset reissut ja tapahtumat ovat osa lapsen tavanomaista perhearkea, jota ilman lapsen katsotaan jäävän paitsi erilaisista kokemuksista. Yhteisellä tekemisellä mahdollistuu lapsen kiinnittyminen perheenjäseniinsä. Sijaishuollon myötä nuorella kuitenkin voi ikään kuin olla kaksi elämää ja arkea, jota hän elää; arki sijaishuollossa ja arki muussa ympäristössä. Sijaishuollon arki on kuntouttavaa ja tavoitteellista, ihmissuhteet ja henkilökohtainen elämä hoidetaan ”kotilomilla” muussa kontekstissa, kuten Enroos (2016, 245) toteaa. Lapsella voi olla kokemus pakotetusta toiminnasta johtuen siitä, että kotilomalle lähdetään rentoutumaan ja rauhoittumaan sekä paetaan suorituspainetta, joita sijaishuollon arjessa syntyy.

Sijaishuollossa vapaa-ajan toimintojen tavoitteena on esimerkiksi tarjota lapselle uusia kokemuksia ja elämyksiä, joiden kautta voi löytää myös harrastuksia ja mielenkiinnon kohteita. Toisinaan lapsi on omassa kodissaan voinut jäädä ilman tällaista aktiviteettia, jolloin käytännöt voivat tuntua vierailta ja pelottaviltakin. Usein yhteisen tekemisen tavoitteena on myös sosiaalista lasta, joka varsin vahvasti tukee lapsen kasvua ja kehitystä, kun turvalliset aikuiset mallintavat toimintoja. Huomioitavaa kuitenkin on, että lapsi voi kokea ahdistusta tämänkaltaisesta pakottamisesta, jolloin kodinomaisesta toiminnasta voikin tulla vastenmielistä ja hyvät tavoitteet kääntyvät itseään vastaan. Myös toisten lasten tapa käyttäytyä voi ärsyttää sekä toisinaan pelottaa, jolloin yhteisen tekemisen kokemuksesta voi tulla vaikea ja tämä näyttäytyä myös turvattomuutena. Sijaishuollon arjen voidaan ajatella olevan tavoitteellisen kuntouttavaa, mutta pahimmassa tapauksessa esteenä kodin tunteen rakentumiselle ja suhteiden luomiselle. Sekä haastateltavat että Bengtsson ja Luckow (2020, 116) kuvaavat, kyse on jatkuvasta suorituspainesta, jota pakottavan osallistumisen kautta voidaan tahtomattaankin luoda.

Sen sijaan turvalliseen kotikokemukseen sijaishuollossa vaikuttaa haastateltavien mukaan paikan **kodinomaisuus**. Haastateltavat ovat epävarmoja siitä, mitä kodinomaisuus käytännössä heille tarkoittaa. Vertailukohteenä käytetään esimerkiksi psykiatrisen sairaalan osastohoitoa, jossa korostuu laitospainaisuus. Laitospainaisuus kuvataan valkoisina, kolkkoina seininä. Laitoksessa kuvataan kaiken olevan aikataulutettua, joka taas koetaan ahdistavana. Perheessä sen sijaan on tavallisesti mahdollisuus elää tasaveroista arkea suhteessa toisiinsa, kuten hakea ruokaa jääkaapista kysymättä tai katsoa televisiota koulusta tultuaan, johon myös Enroos (2016, 236) viittaa. Laitosolosuhteissa säännöt ovat usein melko strukturoituja, onhan toiminta myös huomattavasti tavoitteellisempaa sijoitettujen lasten ja nuorten taustat huomioiden. Laitosympäristö eroaa perhekodista tai sijaisperheestä monelta osin, sillä laitoksissa ja ammatillisissa perhekodeissa asuvilla lapsilla ja nuorilla on tavallisesti moninaisempia haasteita arjessaan kuin sijaisperheeseen sijoitetuilla. Joissakin tilanteissa voidaan esimerkiksi joutua karsimaan fyysisen ympäristön mukavuustekijöistä, kuten maljakoista tai muusta irtaimistosta, tai ikkunoiden sijaan laseina toimivat pleksit, jotta ne eivät menisi niin helposti rikki. Kaikki tällainen vaikuttaa väistämättä kokemukseen ympäristöstä. Laakso (2018, 105) kuvaa kodin ja julkisen tilan, eli sijaishuoltoapaikan, esinemaailman eroavan toisistaan.

Haastateltavien on vaikea avata, mitä kodinomaisuus on konkreettisina käsitteinä, kun taas edellä kuvattuun verraten kodinomaisuuden puutteet ovat tarkemmin selvillä. Saastamoinen (2010, 92) kuvaa sijaishuollossa ja erityisesti lastensuojelulaitosten fyysisten puitteiden edellytyksiä. Kodinomaisuus määritellään varovaisesti viihtyisyytenä, joka merkitsee haastateltaville vähän

erilaisia asioita, kuten värejä tai verhoja. Lapsilla ja nuorilla tulee olla oma tila, missä viettää aikaa. Heillä tulee olla mahdollisuus yksinoloon. Oman huoneen ja yhteisten tilojen tulee olla riittävän tilavia, kodinomaisia ja viihtyisiä. Myös Manninen (2010, 202) korostaa, että kotia tehdään oman näköiseksi ja viihtyisäksi sisustamalla esimerkiksi lapsuudenkodista, edellisistä kodeista tai muiden kodeista tuoduilla tavaroilla. Osa voidaan hankkia uusina. Sisutuksen on saatava kuvastaa nuoren identiteettiä ja maailmaa. Tilojen ja paikkojen on oltava turvallisia (THL 2022a).

Haastateltavien kokemus kodinomaisuudesta vaikuttaa viittaavan heidän lapsuuden kotikokemukseen. Konkreettiset asiat ja esineet eivät saa niin paljon merkitystä, mitä Saastamoinen (2010) ja Manninen (2010) kuvaavat sen sijaan, mitä tunnetilat.

H1: Emmie voi sanoa, että se tuntu kodilta, mutta kodikkaammalta, ku joku ohjaaja vaikka enemmän hääräs keittiössä tai näin. Oli niinkö kotona, siivos, oli meän kanssa. Jos niinkö istu joku ohjaaja toimistossa tai nii...ehkä just niinkö leirit teki sen kodin tuntua. Olihan siellä se omanlainen vapaus...leireillä.

Haastateltavat muistavat lapsuudesta osittain asioita, jotka ovat välähdyksiä sekä hyvässä että pahassa. Muistikuvat ovat kaikkienensa melko hajanaisia ja epävarmoja, mutta myös nähtäviä, kun silmät sulkee tai yritetään haistaa. Muistetaan lapsuudenkodin maisemia, pihapiiriä ja polkuja, saunan, nahkasohvat ja ruuan tuoksun. Yhtenäistä kuitenkin on, että ihmisiä, joihin kohdistuu mielipahaa tai ikäviä kokemuksia, lapsen mieli ei ole kovin vahvasti sisäistänyt. Mieli pyrkii mahdollisesti unohtamaan kokemuksia ja muistoja, jotka ovat haitallisia.

Tuan (2006, 17) korostaa kodin määritelmässä tuttuutta ja totuttua, joka merkityksessään pohjautuu paikkaan, jossa ihminen on varttunut. Muilta mahdollisilta kodeilta tämä merkitys puuttuu, koska määritelmän mukaan koti ajoittuu lapsuuden aikaan, jolloin ihmisen aistit ovat terävimmillään ja mielikuvitus vilkkaimmillaan. Myöhemmin on kyse vain ”kodista”, lainausmerkeissä. Aineiston mukaan haastateltavat kuitenkin pyrkivät hakemaan kokemusta kodista, vaikka lapsuudesta ei olisi kotikokemusta syntynyt ja johon tarvetta voisi peilata.

Keskeisesti ympärillä olevilla asioilla, tavaroilla ja esineillä ei kuitenkaan ole juuri merkitystä, vaan aineistossa kodinomaisuuden määritelmässä korostuu ihmisten tapa toimia lasten keskuudessa. Kyse ei ole varsinaisesta kohtaamisesta, vaan olemuksesta, havainnoista, jotka haastateltavat muistavat tärkeiksi.

7 Irrallisuuden kokemukset monipaikkaisen asumisen myötä

Moni huostaanotetuista lapsista on kokenut jo ennen huostaanottoa elämässään useita asuinpaikan muutoksia. Fyysinen koti on voinut muuttua useaan otteeseen ja tämän vuoksi koskettanut muutoksia myös päiväkot-, koulu- ja harrastuspaikoissa. (Laakso 2016, 162–163; Laakso 2018, 103.) Aineistosta nousee esille, että haastateltavat tuntevat olevansa ikään kuin heittopusseja, joilla ei ole sanavaltaa tai muutoin mahdollisuutta määritellä, mitä heidän arjessaan tapahtuu. Aikuiset tekevät päätöksiä, joilla on kokonaisvaltaisia vaikutuksia lapsen elämään. Ja vaikka aikuisilla olisikin jokin päämäärä, mitä kohden mennä, ei sitä välttämättä ole niillä lapsilla joiden osalta päätöksiä tehdään.

H1: On ollut vähän niinkö sellanen heittopussi, varsinki lapsena. Vanhempien välillä on muuttanu niin palijo niin sitten...tuntunu että on sellanen heittopussi ku ei pärjätä nii viskataa tuonne ja viskattu takasi.

H3: Sillon ko ne paikat vaa vaihtu, ni oli aika veemäistä, ko alko jo aattelee, että mua vaan niinkö heitellää...sillee ees taas.

Aineistosta nousee esille pohdintaa, onko lapsella tarve vielä ollakaan varsinaisesti mitään päämäärää, jota arjessa tavoitella? Lapsen tärkeimpiä tehtäviä on esimerkiksi leikki, sosiaalisten suhteiden opettelu ja myöhemmin koulunkäynti. Lapselta kuitenkin edellytetään erilaisten ihmissuhteiden, arjen toimintojen ja struktuurien kautta yhteiskuntaan kiinnittymistä, vaikka lapsi itse ei tätä vielä tiedostaisi. Mitä jos lapselle ei voida turvata kaikkia niitä asioita, joita normaalius edellyttää? Tai lapsi ei syystä tai toisesta normaaliuden tunnetta voi saavuttaa? Kyse on irrallisuuden kokemuksesta, joka näyttäytyy haastatteluaineistossa yhtenä erillisenä, varsin yksiselitteisenä, mutta laajana kokonaisuutena.

Irrallisuus voi olla kokemus siitä, että lapsi on erillään perheestä tai muista tärkeistä ihmisistä. Irrallisuus voi tuntua siltä, että ei kuulu mihinkään, aikaan, paikkaan tai tilanteeseen. Irrallisuus voi synnyttää **kodittomuuden kokemuksen**, mutta myös toisin päin, kodittomuus irrallisuutta. Lapsi harvemmin on todellisuudessa koditon tai vailla asuinpaikkaa, sillä Suomessa sosiaaliturvajärjestelmä pystyy turvaamaan alaikäiselle aina paikan, missä olla. Kysymys on kuitenkin nimenomaan paikasta, eikä varsinaisesta kodista, joka rakentuu aineiston mukaan ennen kaikkea ihmissuhteista. Klemola (2006, 23) ja Kietäväinen (2010, 129) määrittelevät kodin

koostuvan neljästä elementistä; koti on pysyvä määre materialistisessa ja sosiaalisessa maailmassa, koti on fyysinen tila, jossa on mahdollisuus suorittaa päivittäisiä rutiineja sekä kontrolloida omaa elämää ja koti on turvallinen perusta yksilön oman identiteetin rakentumiselle. Tutkijoiden mukaan ihmissuhteet eivät kodittomuuden määritelmässä korostu, mutta eivät toisaalta näyttäyty poissulkevinakaan.

Haastateltavat korostavat, että kodittomuuden kokemus syntyy jatkuvasta muutoksesta ja asuinpaikkojen vaihtuvuudesta. Tuanin (2006, 27–28) mukaan epävarmuutta luo se, ettei yksittäisiin asuinpaikkoihin ehdi syntyä muistikerrostumia ja minuuden rakentuminen jää puutteelliseksi. Tämä on nähtävillä myös aineistossa, jossa todetaan, että yhteiskunnan järjestelmät ovat voineet pikemminkin rikkoa mahdollisuuden sijaishuollossa kotikokemukseen kuin luoda sitä, kun lapselle esimerkiksi joudutaan etsimällä etsimään sopivia sijaishuolto paikkoja ja kokeilemaan erilaisia vaihtoehtoja. Väliin putoajiksi voidaan nostaa erityisesti jollain tavoin vammautuneet sekä neuropsykiatrista tukea tarvitsevat lapset, jotka toisaalta voivat kuulua kehitysvammahuollon tukien piiriin, mutta syystä tai toisesta ovat ajautuneet lastensuojelun tukitoimiin. Autistisille lapsille ei ole Suomessa riittävästi ammattitaitoista perhe- tai laitoshoidon, jolloin eri muistikerrostumien myötä kotikokemuksen saavuttaminen sijaishuollon tukitoimien piirissä on mahdotonta.

Kodin tuntu konkretisoituu nuoren puhuessa sijaishuolto paikan huoneestaan, joka on mahdollisesti remontoitu ja sisustettu nuoren mielen mukaisesti. Huoneesta kuitenkin puuttuu kodin tuoksu ja kodin tuntu. (Laakso 2016, 185–186.) Kodin tuntu voi sijaishuollon myötä konkretisoitua myös siten, että kotiin ei enää kaivata. Siellä, mistä nuori on lähtenyt, saatetaan käydä vain piipahtamassa, sillä mieleen tulvivat muistot ja kokemukset saattavat tuoda eteen vain epätoivoa ja surullisia ajatuksia jostain tapahtuneesta, johon Laakso (2016, 186) viittaa. Oma elämä uudessa paikassa on voinut alkaa rakentua jo aivan toisella tavoin ja toisin tavoittein, ehkä toiveikkaasti, onhan sijaishuolto paikoilla tehtävänä lasten kuntouttaminen ja terapeuttisen ympäristön tarjoaminen, kuten Enroos (2016, 230) toteaa Steckleya ja Smithiä (2011) lainaten.

Vilkon (2010a, 9) mukaan koti on tila ja tunnetila, jossa eletään arkea, josta lähdetään ja jonne palataan. Voidaan siis tulkita, että useita muuttokokemuksia omaavien haastateltavien kokemukset eri asuinpaikkojen välillä ja ihmissuhteiden muutokset rikkovat mahdollisuutta kodin rakentamiseen. Haastateltavat kun ovat yhtä mieltä Vilkkoon (2010a, 9) verraten siitä, että ihminen voi kokea kodittomuutta, vaikka olisi paikka, missä asua. Monien muuttokokemusten myötä puuttuu tunne, että sitä voisi kodiksi kutsua.

H1: Voi olla asuinpaikka, mutta ei kotia. Asuinpaikka voi olla vaikka kaverin luona, mutta koti on minusta niinkö oma henkilökohtainen asuinpaikka. Sillon puuttuu turvallisuus. Ja että sulla on oikeesti paikka minne mennä.

Kotikokemus on jatkumo, joka muodostuu kotia koskevista paikoista ja mielikuvista (Holdsworth & Morgan 2005, 73; vrt. Vilkkö 2007, 19). Kodittomuus tai kokemus siitä, ettei ole kotia, voi aineiston mukaan olla lapselle joko syy tai seuraus **yhteiskunnan tukijärjestelmistä**. Käytännössä yhteiskunnan tuki lapselle tai lapsiperheeseen voi olla puutteellista, johtuen esimerkiksi järjestelmän kankeudesta, kun pohditaan, mitä erityisen tuen palveluita kenellekin järjestetään. Kaikki alaikäiset eivät saa suoritettua peruskoulua loppuun ennen 18 ikävuotta, mikä voi johtua kuntien erilaista maksukäytännöistä ja muista vaihtelevista menettelyistä, jotka johtavat väistämättä eriarvoisuuteen (Sosiaali- ja terveysministeriö 2020, 37). Myös psykiatrian ja muut perusterveydenhuollon palvelut ovat puutteellisia; palvelut eivät joko tavoita lapsia ja nuoria tai ennaltaehkäisevät palvelut eivät vastaa tarpeisiin. Perusterveydenhuollon merkittävänä puutteena on lasten ja nuorten toimivat mielenterveyspalvelut. Opiskelijoiden terveydenhuollossa tunnistetaan psyykkisiä ongelmia ja haasteita, mutta käytössä ei ole oikeanlaisia ja vaikuttavia menetelmiä. Henkilöstöresurssit ovat liian vähäiset. (Emt. 2020, 16.)

Haastateltavat kokevat, että kotiin tehtävällä työllä on lapsen näkökulmasta oma tärkeä merkitys yhteiskunnan tukijärjestelmien verkostossa. Ei ole riittävää, että lapsen tilanteeseen puututaan ja systemaattisesti ohjataan ja tuetaan lasta toimimaan toivotulla tavalla. Myös vanhempien ja muiden lapsen verkostojen mukaan ottaminen ja velvoittaminen työskentelyyn ja muutoksen tavoitteluun on tärkeää. Kyse ei ole vain lapsuuden aikaisesta kokemuksesta, vaan ymmärrys tapahtumista ja tarpeista, joihin ei ole vastattu, seuraa tunteena pitkälle tulevaisuuteen.

H3: Aika paljon pitäis muuttua, että mulla ois oikeesti hyvä olla...siis nytkin. Sillon ennen oli kyllä kaikkia ihmisiä ympärillä, mutta ei mittää sellasta, että niistä ois oikeesti mittää hyötyny...hmm...se oli kyllä iha ok, mutta ei ne porukat mihinkää muuttunu, iha sekasinha ne oli ja minä perässä, hyssyteltii vaa. Pitäs sinne kottiin enemmän tehdä, ku eihä siellä noi vaa mikkää muutu. Mutta minkäs teet, kun ei voi pakottaa.

H4: Se ei auta, et sitä tavotellaan vaan sen lapsen tai sen nuoren kanssa. Sitä tilannetta pitäs tavotella myös siellä biologisten vanhempien kanssa ja siellä kotona niin, et se voi palata sinne. Ei se auta, et niinku esimerkiksi niinku mulla oli hyvä olla, mut jos

siel kotona on kaikki päin helvettä silti, niin ei se niinku vaikuta siihe niinku, vaikka mulla ois asiat hyvi, et mull ois kaikkialla kaikki hyvi.

Toivottu tuki lapsen monien kotien ja asuinpaikkojen välillä voi olla haastavaa. Palvelujärjestelmässä on aukkoja, mikä kuvastuu haastateltavien ajatuksista. Sijaishuollossa tehdään melko systemaattisesti työtä lapsen perheen olosuhteiden parantamiseksi, mutta varsin usein tällainen työ on kirjattu olevan ylimääräistä työtä, joka ei kuitenkaan kuulu sijaishuollon peruspalveluihin. Erityisesti pienillä paikkakunnilla ja syrjäseuduilla sijaishuollossa tehtävä työ on nykyään kolmannen sektorin ostopalveluina tehtävää työtä, jolloin kuntien määrärahat alkavat paukkua punaisella jo hyvin pian kesän jälkeen ja loppuvuonna pohditaan, mistä rahat lasten ja perheiden riittäviin ja oikea-aikaisiin tukipalveluihin. Erot kuntien toimintamallien ja palveluiden välillä ovat suuria, mihin odotetaan muutoksia tulevien hyvinvointialueiden myötä. Palvelujärjestelmien puutokset ovat kuitenkin vuosien aikana tehneet paljon vahinkoa monien oirelevien lasten kohdalla, johon myös haastateltavat viittaavat.

On hyvä pohtia, kuinka monessa kodissa asuvat lapset voisivat saada riittävästi tukea aina sinne, missä he ovat. Kyse voi olla paikkakunnanvaihdoksista, mutta myös useista paikkakunnan sisällä tapahtuvista muutoista, jolloin tarvittava tuki ei aina ehdi sinne, missä lapsi ja perhe kulkevat. Haastateltujen nuorten aikuisten kohdalla on kyse pääasiassa korjaavasta työstä, johon siihenkään ei voi pakottaa, jos osapuolet eivät halua. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että jos lapsi asuu useampaa asuinpaikkaa, vaikuttavat tukipalvelut laahaavan perässä, kun esimerkiksi vanhempia ei tavoiteta ja tukijärjestelmä ei aina tiedä, missä lapsi on. Perheen ja kotien yksityisyys on niin vahvasti turvattua, että lasta ei voi ihan noin vain lähteä etsimäänkään.

Lapsen tai vanhemmat kieltäytyttyä tarjotusta tuesta, mahdollinen syrjäytyminen tapahtuu omaehtoisesti. Omaehtoisuus voi kuitenkin olla tietämättömyyttä tai syrjäytyminen on voinut alkaa jo hyvin aikaisessa vaiheessa, esimerkiksi ylisukupolvisten haasteiden myötä. Perheelle on voitu tarjota ennaltaehkäisevää tukea, ja myöhemmässä vaiheessa korjaavaa, kun lapsen ja perheen tilanne on jo pitkällä lastensuojelun tukitoimissa. Sijaishuollon tarvetta pohtiessa täytyy todeta, että tuki ei välttämättä ole ollut oikea-aikaista tai apu ei ole tavoittanut lasta tai perhettä.

Aineistosta voidaan tulkita, että haastateltavien kokemuksissa painottuu **vanhempien toiminnan merkitys** lapsen kasvulle ja kehitykselle. Vanhempien mahdollinen ero ja siitä johtuvat jatkuvat muutokset lapsen arjessa ovat kuormittavia ja luovat kokemuksen irrallisuudesta. Haastateltavien kokemuksen mukaan useiden asuinpaikkojen välillä liikkuminen tuntuu siltä, kuin ei kuuluisi

oikein minnekään. Konkreettisesti raskasta on jatkuva pakkaaminen. Lisäksi kotona pitäisi olla oma tila, missä olla ja tavaroille oma kaappi, jonne voi ne asettaa. Tällaista ei joka paikassa ole, vaan lapsen tavarat ovat kassissa ja lapsi nukkuu jonkun toisen lapsen huoneessa tai jonkun kanssa. Vuoroasumista ja transnationaaleja monipaikkaisia perheitä koskevassa tutkimuksessa on havaittu asumisen vakauden olevan tärkeä tekijä lapsen hyvinvoinnille. Forsberg (2018, 180–181) korostaa lapsia uuvuttavan jatkuva matkustaminen, mitä kautta myös juurettomuuden ja turvattomuuden tunteet. Haastateltavat kuvaavat kyseessä olevan systeemi, jonka myötä lasten arjesta rakentuu useamman erilaisen elämän kokonaisuuksia, kun lapselle pitäisi olla mahdollisuus elää sitä yhtä lapsen arkea.

H4: No mun mielestä se lapsuudenkoti oli paikka jossa mä asuin. Kaikki eli nii ommaa elämäänsä, että ei se niinkö tuntunu kodilta. Ja ootettiin vielä, että pitäis viihtyä jossain muuallakin...hmm...

H3: On sitä aatellu, mitä haluaa omille lapsille sitte joskus. Ei ainakaa sitä, mitä mulla o ollu. Et niitte ei tartte lähtee. Mummolassa voi käyä, mutta aina voi tulla kottii, vaikka mikä olis.

Aineiston mukaan on mahdollista, että irrallisuuden kokemus syntyy itsessään erilaisten arjen rakenteiden muotoutumisesta. Lapsen kokemus monipaikkaisuudesta tuo helposti tunteen, etteivät toiset edes näe tai kuule häntä, jolloin voidaan puhua sosiaalisesta eristäytyneisyydestä.

Lapsi tarvitsee arjessaan jotain, mihin tarttua. Haastateltavat kuvaavat tällaista tarvetta tarttua **kiinnittymisen** kautta. Huostaanoton ja sijaishuollon myötä lapsi joutuu rakentamaan muutoksen keskellä oman paikan itselleen enemmän tai vähemmän vieraaseen tilaan. Suomessa biologisen perheen ja lapsuudenkodin asema on vahva huostaanoton jälkeenkin, mikä toisaalta korostaa sijoitusten väliaikaisuutta ja mahdollisesti myös vaikuttaa lapsen sijaishuoltopaikkaan kiinnittymiseen (Forsberg 2018, 180).

Mikäli lapsella ei ole paikkaa, minkä hän kokee turvalliseksi tai paikkaa joutuu vaihtamaan usein, on lapsen arki Niemelän (1995, 12) kuvaamana ikään kuin jatkuvaa odotushuoneessa olemista. Jokainen meistä tietää, kuinka tuskallista odottaminen voi olla ja jos lapsi joutuu päivästä toiseen odottamaan, kuluttaa se valtavasti tavanomaiseen kasvuun ja kehitykseen tarvittavaa energiaa. Parhaimmassa tapauksessa sijaishuoltopaikka voidaan kuitenkin kokea myönteisenä ja kodinomaisena paikkana, jos lapsella on siitä hyviä kokemuksia, jota Törrönen (200, 129)

painottaa. Tämä edellyttää lapsen mahdollisuutta sitoutua sijaishuollon toimintaan ja mahdollisuutta kokea itsensä osana yhteisöä. Käytännössä, jos oma perhe on arjessa kauempana tai perhettä ei ole, eikä lapsi tunne kiintymystä mihinkään, voi sijaishuoltokokemuksesta ja paikasta tulla erilainen, kielteinen tai epäselvä.

H2: Perhekoti oli kodinomainen...on se ollu koti. Ja sit ku mä olin niin nuori ni mä tavallaa ehkä ensimmäistä kertaa kiinnyin aikuisii niinkö, ku ne oikeesti oli siellä. Ehä... emmä oo ikinä kiintyny äitii enkä iskää ja niinkö näi. Se tuntu niinkö perheeltä.

Erilaisilla paikoilla on olennainen merkitys siitä, ketä sijaishuollossa asuvat ja siellä olleet lapset ja nuoret tuntevat olevansa ja miten kiinnittymistä voi tapahtua, Ritala-Koskinen (2018, 100) toteaa. Sijoitettujen lasten paikkatietoisuus on todellista, sillä perheestä ja tutusta ympäristöstä poissaolevat yksilöt ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. Sijaishuollossa olevilla lapsilla on suhteettoman suuri todennäköisyys kehittää epävarmoja kiintymyssuhteita hoitajiinsa. Aineistosta nouseekin esille, että lapsen halu kiinnittyä aikuiseen voi helposti syntyä vääristä syistä. Lapsi voi haluta kiinnittyä aikuiseen erityisesti sen vuoksi, jos aikuinen vaikuttaa etäiseltä ja lapsi hakee hyväksyntää. Suhteen rakentamisesta voi tulla jopa epätoivoista, mikäli lapsi on kokenut kaltoinkohtelua ja kokenut, ettei ole tullut hyväksytyksi. Näin kuvaa eräs haastateltava, jolla on taustallaan useita hylkäämisen kokemuksia ihmissuhteista:

H3: Yritimmää kyllä niinku olla, että ne ois oikeesti tykänny musta ja mää niistä, mutta ei ne kukkaa oikee tuntunu välittävän...sillee että...mullaha oli silloin aiemmi niitä huonoja kokemuksia, ku ne vaa näytti, että ne muut on parempia ja mää en ja halusin vaa tulla hyväksytyks...

Lapsi voi myös omasta tahdostaan rajata henkilökohtaisen elämän ja paikan jonnekin muualle kuin sijaishuoltoon, jolloin kodin rakentuminen uuteen paikkaan ei käytännössä ole mahdollista. Kyse voi todella olla nuoren omasta tahdosta, joka kumpuaa esimerkiksi siitä, että muuttoa on taustalla monta, eikä paikkaan kiinnittymistä enää koeta tarpeelliseksi, josko mahdolliseksi. Kyse voi olla myös siitä, että lapselle ei anneta mahdollisuutta kiinnittymiseen, jolloin ympärillä olevat aikuiset eivät tue riittävästi paikkaan kiinnittymistä. Elämää ja asennetta sävyttää väliaikaisuus. (vrt. Laakso 2018, 114–115.) Paikka on voinut myös kiinnittyä jonnekin muualle jo aiemmin, jos siellä on lapselle ollut jotain tärkeää, kuten ihmissuhteita.

H1: Jos sielä on ne tietyt ihmiset, ni sillo se on koti. Mun sijaisperhe (haastateltava nimeää sijaisperheen ihmisten nimet.) Perhekoti oli sillee koti, mutta...no sielä oli vaan nii jotenki turvalline olla ja...mm.

Sijaishuollossa olevilla lapsilla on epävarmojen kiintymyssuhteiden myötä negatiivisia seurauksia sille luottamukselle, jolla lapset tutkivat eri paikkoja ja ympäristöjä, joissa he asuvat. Paikkaan kiinnittyminen ja sen todellinen merkitys paljastuu vasta sen puuttuessa. Pakotettua tai traumaattista eroa tutusta ympäristöstä lisää ahdistuneisuutta ja altistaa masennukselle. (Jack 2010, 765.)

Tällaiset turvattomat ja arvaamattomat kiintymyssuhteet heijastuvat lapsiin samankaltaisena käyttäytymisen peilaamisena. Mikäli lapsen kokemus keskeisistä ihmissuhteista on ollut hylkäämisiä ja satuttamista, voi lapsi sisäistää mielikuvansa maailmasta epäluotettavana ja turvattomana. Yksilö siirtää luonnostaan käyttäytymismallin eteenpäin ja tällöin lapsen on kehitettävä omia psykologisia strategioita, joilla selviytyä ahdistuksen tunteesta. Esimerkiksi psykoottinen tai päihtynyt vanhempi voi toimia lapsen kannalta ennalta-arvaamattomalla tavalla, jolloin syiden ja seurausten ketjut jäävät kehittymättä lapsen mieleen. Jatkuvat muutokset lapsen arjessa horjuttavat mahdollisuutta kiinnittyä ja lapsi kokee itsensä irralliseksi. Howe (2013, 79–80) toteaa, että mikäli lapsen hoito ja huolenpito on johdonmukaista, pysyy myös lapsen sisäinen toimintamalli kiintymyssuhteen myötä suhteellisen muuttumattomana aikuisikään asti. Johdonmukaisuus näyttää linkittyvän vahvasti positiiviseen kokemukseen kodista.

Tutkimuskirjallisuudessa ja laajemmin yhteiskunnallisessa keskustelussa on kiinnitetty valitettavan vähän huomiota siihen, miten sen sijaan paikkakiintymys vaikuttaa lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen. Brittiläinen sosiaalityön tutkija Jack Gordon on todennut, että paikkakiintymys tulisi nostaa sosiaalityössä ihmisiin liittyvän kiintymyksen rinnalle, kuten Ritala-Koskinen (2018, 83) kirjoittaa. Paikkatunteen kiintymyksen rakentuminen kestää suhteessa kauemmin, sillä se kasvaa rutiininomaisesta tekemisestä, arkipäivän kokemuksista ja merkittävimmistä elämän tapahtumista. Pienille lapsille pääasiallinen paikkakiintymyksen kohde on lapsuudenkoti ja lapsen kasvaessa myös kotipaikan lähiympäristö muotoutuu tärkeäksi. Eri tutkimuksissa lasten mielipaikkoja muutostenkin myötä on olleen omat kodit, puutarhat, puistot, leikkikentät, lähikadut ja leikkikentät. Erilaiset lapsille salaiset paikat voivat olla merkityksellisiä. Muutto tärkeiksi muodostuneista paikoista voi olla traumaattista.

H3: No iha perseestä. Emmää jaksanu ennää ees itte pakata. Pari viimestä muuttoa meni sillee, et ne ohjaajat sai laittaa kaikki mu kamat. Ei ne ees kaikkee laittanu. Mut eipä tarvinnu ite. Emmä oikeesti ois halunnut lähtee, mutta piti esittää.

Lapselle asumismuodon ja hyvinvoinnin yhteys riippuu paljon heidän kehittyneestä ja kehittymässä olevasta persoonallisuudestaan (Linnavuori 2020, 45). Toistuva muuttaminen paikasta toiseen aiheuttaa tavallisesti lapsissa vahvoja ja ristiriitaisia tuntemuksia, kuten pelkoa järkytystä ja hämmennystä. Jotkut kokevat myös yksinäisyyttä ja toiset tuntevat tarvetta olla varuillaan sekä eristäytyä. Ahdistusta aiheuttaa menettämisen tunteet, kuten kavereiden ja muiden läheisten menettäminen, yhteyden katkeaminen sijaisvanhempiin sekä tavaroiden ja tilan menettäminen. Muuttoihin voi kuitenkin liittyä myös positiivisia kokemuksia; sijaishuoltopaikan vaihtaminen on voinut tuoda tuntemuksia välittävistä aikuisista (Laakso 2018, 107.) Kyse on **mahdollisuuden kokemuksesta**, joka aineistossa näyttäytyy haastateltavien mukaan yhtenä muutostyötä edellyttävänä tunteena. Mahdollisuuden kokemuksen myötä voi muodostua kokemus kodista.

Kokemus mahdollisuudesta on hyvä ja saavutettavissa oleva tunne. Tällöin lapselle korostuu tunne siitä, että jokin asia on enemmän mahdollista kuin mahdotonta; turvallisen kiintymisen mahdollisuus on todellisuutta. Kotikokemus voi kuitenkin parhaimmillaan olla ihmiselle moniulotteinen systeemi, jota on Margaret C. Rodmanin (1992, 647) mukaan vaikea kuvata annettuna tai ulkopuolisen määrittelemänä, vaikka muiden näkemykset ja ajatukset määritelmään väistämättä vaikuttavat. Kysymys voi olla ensisijaisesti tavasta kokea ja mahdollisuuksista muovata kokemusta, sillä ihmiset voivat kokea eri paikkoja eri tavoin. Näin ollen kotikokemuksiin sisältyy epäjatkuvuuden, epävarmuuden ja satunnaisuuden mahdollisuus. Myös ihmisten aiempaa suurempi liikkuvuus on muuttanut kotikokemuksia suhteessa esimerkiksi aikaan, jolloin ihmisen eliniässä muuttoa saattoi olla vain yksi tai ei sitäkään, kun jäätiin asuttamaan syntymäkotia.

Koti ei haastateltaville arkinen itsestäänselvyys, vaikka se varsin usein siltä tuntuukin. Sijaishuollossa eläville lapsille ja nuorille kodin käsite voi muuttua muuta moninaisemmaksi, sillä pysyvyys on jo sirpaloitunut ja mahdollisuus uudelleen murtumiseen on olemassa. Kodin käsite muuttuu ihmisten mielissä ja jokapäiväisissä käytännöissä jatkuvasti, jolloin mieleen iskostunut koti ja siihen syntynyt intiimi suhde eivät enää kohtaa toisiaan. (Vilkko 2010b, 56.)

Haastateltavat kokevat, että uusien asuinpaikkojen myötä voi syntyä mahdollisuus kokemukseen kodista. Haastateltavien mukaan arjen tasaisuus luo turvaa ja on sitä myötä yksi kotikokemuksen

elementti. Sijaishuollosta on aiempien tutkimuksienkin mukaan mahdollista löytää turvaa ja kokemus kodista, johon myös Manninen (2010, 197) viittaa. Perhe näyttäytyy tasaisuuden ja turvan tuojana, toisin kuin laitosolosuhteiden asuttaminen, joissa ei ole perhettä ja ihmiset vaihtuvat. On huomioitava, että lastensuojelun tukitoimien piirissä on paljon lapsia, jotka osoittavat kiintymystä jokaiseen ihmiseen tai paikkaan, minne meneekin, eikä ole väliä, onko kyse laitoksesta tai perhesijoituksesta. Tällaisen kiintymyksen osoittaminen on kuitenkin luonnotonta ja siitä puuttuu turvallisuuden kokemus. Lapsi takertuu epätoivoisesti kaikkeen, mistä vain kiinni saa. Jos ei ole perhettä, ei haastateltavien mukaan paikka yksistään vaikuta olevan riittävä tukemaan lapsen turvallista kotikokemusta.

H4: Tasaisuus luo turvaa. Perhekodilta ko lähti, nii sitä alko aattelee, että niinku...tai se on ollu nii turvatonta siinä mielessä, että ei oo ikinä tienny, et millo joutuu taas vaihtaa paikkaa tai lähtee.

Myös tieto tulevasta luo turvaa, kun taas epä tietoisuus turvattomuutta. Lapselle on kuormittavaa, jos ei tiedä, mihin mahdollisesti seuraavaksi joutuu lähtemään vai jääkö juuri sinne, missä kulloinkin on. Tällainen jatkuva ja toistuva kokemus turvattomuudesta ja muutoksen mahdollisuudesta ei anna lapselle tukea juuri kiinnittymisen mahdollisuuteen.

Irrallisuus tarkoittaa **ulkopuolisuutta** jostain. Tällöin lapselle voi kehittyä tunnelukko, jolloin hän muuttaa käyttäytymistään ja mielipiteitään sen mukaan, kenen kanssa hän viettää aikaansa. Käytännössä tällä tavoin toimiva lapsi on altis houkutuksille ja ulkopuolisille vaikutteille, vaikka oma kokemus olisikin ulkopuolisuudesta, ja siitä ettei kuulu oikein mihinkään. Lapsi tarvitsee kokemuksen kuulua johonkin, jotta itsetunto on riittävän vahva tehdäkseen itsenäisiä päätöksiä. Haastateltavat tuovat esille, että jatkuvien muutosten myötä ulkopuolisuuden kokemus on tuonut tarvetta miellyttää sekä aikuisia että muita lapsia, riippumatta siitä, mitä itse oikeasti haluaisi tehdä tai miten haluaisi toimia. Tunne on voinut hiljalleen syventyä vihaksi ja katkeruudeksi lapsuuden biologista perhettä kohtaan. Kuitenkin on todettava, että vaikka lapsella on vahvana kokemus puutteellisesta kiintymyssuhteesta omiin vanhempiin ja omaan lapsuudenkotiin, on lapsella tarve kuulua johonkin osaan yhteiskuntaa tai olla tärkeä jollekin, vaikka omalle sosiaalityöntekijälle, kuten aineistossa kuvataan.

Ulkopuolisuuden tunne voi syntyä systemaattisesta kaltoinkohtelusta tai kokemuksesta, että läheiset eivät välitä. Välinpitämättömyyttä voi aineiston mukaan kuvata ikään kuin vastakohtana rakkaudelle, jonka tarvetta lapsi läpi lapsuutensa tietämättäänkin kaipaa. Lapsuudenkodin muistot

ovat haastateltavilla poikkeuksetta negatiivisia, eivätkä he kaipaa lapsuuteen tai eivät halua toistaa tapahtumiaan lapsuudenkodeissa. Haastateltavat kuvaavat esimerkiksi kotioloissa tapahtunutta päihteidenkäyttöä ja yksin jäämistä heihin negatiivisesti vaikuttaneiksi kokemuksiksi ja puutteiksi arjen hyvinvointia tukemaan. Joissakin asuinpaikoissa on jätetty huolehtimatta lapsen perustarpeista, kuten ruuasta ja riittävästä unesta. Erityisesti kuitenkin aikuisten välinpitämättömyydestä on seurannut tarve kuulua johonkin, tarve tunkea jokin paikka kodiksi. Välinpitämättömyydestä on seurannut irrallisuutta perheestä ja jopa yhteiskunnasta. Hyytisen (2007, 135) mukaan esimerkiksi mummolasta voi muodosta kotikokemus, jos mummola on ollut turvapaikka jo silloin, kun biologisessa perheessä on haasteita. Mummola on toisilla ollut paikka, josta on voinut saada turvaa. Mummola ei kuitenkaan haastateltaville ollut koti, vaikka jollekin se voi sitä olla.

H1: Muistan ikäviä juttuja, niitä viikonloppuja, ku vanhemmat joi, mutta sitte me oltii aina mummolassa, nii siellä oli aina se turva sitte.

Haastateltavat kuvaavat moniulotteisesti, miten lapsuudessa koetut irrallisuuden kokemukset ovat vaikuttaneet mahdollisuuteen rakentaa kotia aikuisuudessa. Eräällä haastateltavalla on sijaishuollosta itsenäistyminen tapahtunut suhteellisen hyvin ja oman kodin rakentaminen on perheen kasvun myötä vuosien saatossa onnistunut. Helppoa se ei ole ollut ja lapsuuden irrallisuuden kokemuksia työstetään edelleen. Hänelle on kuitenkin onnistuttu luomaan itsevarmuutta ja luottamusta siihen, että pärjää. Haastateltavista toiset taas ovat takertuneet menneeseen ja niihin turvallisuutta tuoneisiin tunteisiin, joita lapsuudesta pystyvät ammentamaan. Näitä kokemuksia ei nykyisyydessä ole, eikä tulevaisuudessa uskota olevan, jonka vuoksi oman elämän ja kodin rakentaminen tuntuu lähes mahdottomalta.

Huomioitavaa on, että kaikilla haastateltavilla toistuvat muuttokokemukset vaikuttavat siihen, että kodin rakentamisen uskotaan olevan haasteellisempää kuin jos monia muuttokokemuksia ei taustalla olisi. Kalliola ja Paaso (2021, 149) ovat tehneet tutkimuksen alle 12-vuotiaille perhesijoituksessa oleville lapsille, joiden mukaan ei ole niin väliä, vaikka heillä on monta asuinpaikkaa, jos kuitenkin on vähintään yksi koti, jossa on ruokaa sänky ja kiltejä aikuisia. Alaikäisyys ja kehitysvaiheet huomioiden tutkittavilla ei välttämättä ole ollut ymmärrystä kaikista niistä kotia rakentavista elementeistä ja todellisista kokemuksista, jotka kulkevat mukana vielä itsenäistymisvaiheessa ja sen jälkeen. Lapsille voi riittää sillä hetkellä aikuisuus, johon myös

tutkimuksessani on viitattu. Olisi mielenkiintoista toistaa tutkimus Kalliolan ja Paason (2021) verrokkiryhmälle vastaavassa vaiheessa kuin tässä tutkimuksessa on tehty.

On myös huomioitavaa, että kaikilla tutkimuksessani haastateltavilla ei ole ollut kokemusta siitä, mitä turvallinen koti voi olla. Tai siitä ollaan epävarmoja, jonka vuoksi oman kodin rakentaminen on vaikeaa. Koti voi ilmentää pysyvyyttä ja onnea, mutta se voi olla myös pelottava ja epätietoisuutta luova ilmiö. Ihmisen mieleen liitettäessä kodin määritelmää, tulee huomioida fantasiaoinnin mahdollisuus. Käytännössä ihmisellä voi olla mielikuva siitä, millainen koti voi olla tai miten sitä rakennetaan. Giddens (1990, 18–19) korostaa yhteiskunnallisten vaikutusten myötä kehittyneen ymmärryksen merkitystä, jolloin ihmisellä voi syntyä halu hakeutua paikkoihin ja suhteisiin, joita yksilöllä ei ole koskaan ollut; kuviteltu todellisuus ja syntyneet mielikuvat voivat olla osa paikkasuhdetta.

H4: Mä en koe, että mulla ois koskaa ollu...sellasta oikeaa kotia, ni emmä tiä, miltä se oikee tuntuu. Ehkä ajatuksenaki tuntuu joteki pelottavalta. Mulla on muutenki vaikee ymmärtää, että jollaki on koti tai sellanen, jota mä aattelin, mitä se vois olla.

On todettava, että ne lapset, jotka eivät ole jatkuvien muutosten myötä saaneet rakennettua riittävän turvallista ja tasaista arkea, eivät myöskään kykene luottamaan tulevaisuuteen. Kysymys on voinut olla puutteista tunnistaa lapsen ja perheen tuen tarvetta tai tuki ei ole ollut riittävän oikea-aikaista. Keskeistä joka tapauksessa on, että muuttoa eri asuinpaikkojen välillä on ollut paljon ja mahdollisesti liian nopeaan tahtiin, jolloin arki ei ole ollut enää lapselle selkää ja hallittavissa.

Aineistosta poiketen, Tuan (2006, 15) kuvaa ihmisellä olevan mahdollisuus tuntea jokin paikka omakseen välittömästi. Paikan on kuitenkin lakattava muuttumasta, jotta siitä voi saada sellaisen otteen, jotta mahdollistuu käsitys paikasta, paikan taju. Jotkin asiat maailmassa muuttuvat niin hitaasti, että muutos koetaan lähes ajattomana ja sopeutuminen muutokseen käy vaivihkaa. Näin on esimerkiksi joidenkin maantieteellisten muutosten, kuten vuorien siirtymän tai jokien virtausten, suhteen. Vanhat asutusalueet voivat näyttäytyä muuttumattomina, kun taas kaupungeissa muutosta tapahtuu jatkuvasti.

Lapsi kokee hitaankin muutoksen eri tavoin kuin aikuinen. Tuanin (2006, 15–16) mukaan ihmiselle kehittyä aikuisiässä vankka paikan taju, joka jälkeinpäin muuttuu vain vähän. Lapselle taas paikan taju on ei ole niin vakiintunut ja jokainen vuosi sekä kokemus tuo mukanaan uudenlaisen tavan kokea ja ymmärtää. Tätä myötä kehittyä oma minuus ja persoona. Haasteltavilla

ei ole ollut kokemusta turvallisesta lapsuudenkodista ja liiallisen liikkuvuuden myötävaikutuksesta he kokevat, että kodin rakentaminen aikuisiälläkin on haastavaa. Aineiston mukaan oman kodin rakentaminen tuntuu mahdottomalta. Heillä ei ole luottamusta, että tulevaisuus kantaa.

H3: Oon muuttanu aivan liian monta kertaa. Emmää ois halunnunii paljo. Ei sitä päässy oikee sisälle mihinkää, piti aina vaa esittää ja olla...jotaki. Kyllähä se on nyt aika vaikee suunnitella mittää tulevaa, kun jotenkin tuntuu, että ei sitä kuitenkaa onnistu. Tai on se tunne aika vahva...vaikka on sitä tukea kyllä olemassa, mut ei se silti...

H4: No ihan mitkä tahansa muutokset on vaikeita...niinku...no se oli sillon (haastateltava nimeää paikan) mun piti vaihtaa sitä osastoa, nii mun tavarat kannettii väkisin paikasta toiseen ja mä en halunnut. Muutenki venyitin sitä muuttoo ainaki puol vuotta nii mun tavarat kannettii väkisin pois. Muutoksista, kaikenlaisista muutoksista on tullu iha niinku ylitsepääsemättömiä. Ku tuntuu, et mikä muutos, nii sit tuntuu, et on pakko rakentaa jotaki uutta, eikä sitä jaksais tehdä yhtään kertaa.

Tällaiset lapset ja nuoret ovat kokeneet liikaa muutoksia, joiden seuraukset kulkevat heillä edelleen mukana. Aineistosta voidaan tulkita, että ne haastateltavat, jotka eivät koe olevansa riittävän vahvoja oman elämän ja kodin rakentamiseen, kokevat myös painetta siitä, etteivät he siihen kykene. Yhteiskunnan odotukset koetaan rasitteina ja jatkuva epäonnistuminen turhauttaa. Jälkihuollon merkitys on korostunut ja haastateltavat kokevatkin, että ilman sitä tukea olisi toivotonta.

Haastateltavat kokevat olevansa toisaalta riippuvaisia **yhteiskunnan tukijärjestelmistä**, toisaalta taas irrallaan yhteiskunnan odotuksista. Tämän voi olettaa olevan osaltaan seurausta siitä, että lapsuuden asuinpaikat ja sijaishuollon arki on olleet niin erillään toisistaan. Haastateltavat kuvaavat aikuisten olleen kyllä tekemisissä keskenään, kun lapsi on esimerkiksi siirtynyt niin sanotulle kotilomalle laitoksesta. Arki on kuitenkin aina kovin erilaista sekä biologisessa kodissa, mummolassa tai muussa kotipaikassa, suhteessa sijaisperheeseen tai laitokseen, jossa lapsi elää. Näiden kahden tai useamman eri maailman arjen ja ihmisten ollessa etäällä toisistaan, on lapsen haastava kokea yhteenkuuluvuutta ja kiinnittymistä oikein mihinkään. Aineistossa kerrotaan, että lapsi pyrkii selviytymään, mikä voi jatkua opittuna käyttäytymismallina myös myöhemmin aikuisuuden kynnyksellä.

Oman kodin rakentaminen muutosten jälkeen voi olla vaikeaa. Haastateltavat kuvaavat, että on vaikea olla yksin. Ei ole välttämättä opittu käytännön asioita, kuten laskujen maksamista, pyykin pesua tai kattolamppujen asentamista. Merkittävin huoli on kuitenkin kodin tinnun puuttuminen.

H4: En tiä, voinko yksin rakentaa kodin, sen näkee sitten, jos niin käy. Mä uskon, että yksinki onnistuis sitten, ku mä jaksan lähteä ite tekemään niinku esimerkiks muuton taas. Niin sitten, ku mä oon taas valmis siihen ja ku pystyy ite niinkö vaikuttaa siihe, miltä se niinkö näyttääki ja se niinkö tavarat ja sisutus...ehkä se voi sit myöhemmin tehdä niinku kodin.

Lapsella tulee olla luottamus siihen, että muistot ovat muistoja, eivätkä välttämättä todellista tietoa siitä, miten asiat oikeasti ovat. Muistot ovat kuitenkin niitä, jotka vaikuttavat siihen, mitä ihminen milloinkin on ja miten hän asioita kokee.

8 Pohdinta

Tutkimukseen haastatelluilla sijaishuollossa eläneillä nuorilla aikuisilla on kokemuksia useista eri asuinpaikoista, niihin kiinnittymisistä ja niistä irrottautumisista. Tutkimuksessa nousee esille, että sijaishuollossa eläneille nuorille rinnalla kulkeneiden ihmissuhteiden merkitys korostuu enemmän kuin mikään muu, mikä asuinpaikasta tekisi kodin. Lapsille on tärkeää aikuisten antama aika ja yhteinen tekeminen, se että aikuinen on läsnä. Käytännössä nämä voivat olla asioita, jotka eivät tee asuinpaikassa elämisestä numeroa, vaan pyrkivät suhteellisen tavanomaiseen arkeen, kuten varsin usein yksittäisissä kodeissa on. Sijaishuollossa kokemus käytännössä tarkoittaa sitä, että strukturoitu ja aikataulutettu vapaa-ajan vietto ja määritellyt nukkumaanmenoajat sanktioineen ja seuraamuksineen tulisi olla enemmän kodinomaisia ja ratkaisut inhimillisiä, yksilökohtaisia.

Sosiaaliset suhteet kodin aspektissa saavat pääosin positiivisen merkityksen. Kokemuksissa korostuu myös negatiivinen kaiku, mutta se yhdistyy väistämättä kokemukseen paikoista, joita ei mielletä kodiksi tai kodinomaisiksi. Kysymys voi olla erillisistä tapahtumista ja kohtaamisista asuinpaikoissa, mutta kuitenkin erilliset tapahtumat luovat kokonaisuuden, joka luo sosiaalisille suhteille oman merkityksensä. Se, miten aikuinen hääriää hellan ääressä tai lapsi siivoaa yhdessä aikuisen kanssa omaa huonettaan, on jättänyt jälkeensä osallisuuden kokemuksen paremmin kuin tilanteet, joissa aikuinen ohjaa toisesta huoneesta, miten imuria käytetään tai käskee nukkumaan, kun pimeä pelottaa. Hyvin pienikin lapsi havaitsee, jos aikuinen ei kohtaa lasta ja tekee arjessa ratkaisuja oma etu edellä, joka taas luo kokemuksen kodittomuudesta. Kysymys voi olla myös yksinäisyyden ja toiseuden kokemuksista. Koteja ja asuinpaikkoja ylläpitävät ihmissuhteet voivat olla kuormittavia erilaisten ristiriitojen vuoksi, joka aiheuttaa epävakauden kokemuksia. Toisaalta juuri vuoroasuminen voi olla parhaimmillaan lapselle elementti tukemaan hyvinvointia, jossa kuitenkin onnistumisen edellytys on vanhempien välinen joustavuus, neuvottelukyvyt ja suunnitelmallisuus (Forsberg 2018, 183).

Sosiaalisista suhteista suhteet muiden lasten ja nuorten kanssa eivät korostu aineistossa millään tavoin. Sisaruksilla ei ole merkitystä kodin rakentumisessa, ennen kuin sisaruksen menettää. Merkityksellistä on ihmissuhteiden pysyvyys ja kohtaamiset arjessa. Pysyvyydellä ei kuitenkaan ole väliä, jos ihmisten kemiat eivät kohtaa, eikä yhteisiä tekijöitä ole löytynyt. Myöskään kotia ei ole voitu rakentaa, jos mahdollisuutta turvallisille ja pysyvyyttä tukeville ihmissuhteille ei näyttäisi olevan. Mikäli omien biologisten vanhempien kanssa suhde on jäänyt syystä tai toisesta etäiseksi

jo lapsuudessa, on ihmissuhteiden rakentaminen myöhemmässä vaiheessa haastavaa, joka taas vaikuttaa haitallisesti mielikuvaan kodista.

Tutkimuksessani kodin tunnun kuvaaminen tapahtuu pääosin tunnekokemusten kautta. Kodin tuntu syntyy ihmissuhteista ja niitä seuraavista tekijöistä. Kodin tuntu ei ole haastateltaville mitään konkreettista, jota taas tutkimuskirjallisuudessa on kuvattu esimerkiksi tuoksuin, äänin ja väriyksin. Kodin tekevät pääasiassa aivan muut tekijät, kuin esimerkiksi asuinpaikan sijainti tai pihon rajaavan aidan väri.

Asuinympäristöllä ei ole merkitystä kodin tuntuun, kodin viihtyisyys sen sijaan vaikuttaa jonkin verran positiivisen kotikokemuksen muotoutumiseen. Viihtyisyys merkitsee eri ihmisille erilaisia asioita ja muuttuu aikojen saatossa, joten se ei saa merkittävä sijaa kokemuksissa. Lapsuudenkodin perhe edustaa kodin tunnetta, jota omassa uudessa elämäntilanteessa yritetään saavuttaa. Tunnetta ei välttämättä ole vielä nuorella iällä saatu muodostettua, jonka vuoksi odotukset kodista rakentuvat kumppanin tai lasten kanssa muodostettuun tulevaisuuden kodin suunnitteluun. Osa kodin tuntua on vapaus toimia ja tehdä omia valintoja

Tutkimuksen mukaan monipaikkainen asuminen kuormittaa lapsia. Ei ole väliä, onko muutot tapahtuneet vanhempien vai eri sijaishuoltopaikkojen välillä, muutot ovat aina raskaita ja vaikuttavat lapsen hyvinvointiin sekä kokemukseen tulevaisuuden kodista. Nuoren aikuisen on vaikea ja tutkittavien mukaan lähes mahdotonta rakentaa omaa kotia, vaikka kokemus turvallisesta kotikokemuksesta voisikin olla. Mitä vahvemmin nuori aikuinen kokee irrallisuutta eri asuinpaikoissa, sitä todennäköisempää on vaikeus synnyttää uskoa tulevaisuuden kotiin.

Tutkimuksessa selviää, että sijaishuollolla on merkitystä lapsen kotikokemukseen aikuisiällä. Sijaishuollon kokemuksella on vaikutusta myös suunnitelmiin, joita sijaishuollon jälkeen kodin rakentamisen suhteen tehdään. Sijaishuolto vaikuttaa ajatuksiin ja suunnitelmaan tulevaisuudesta, sillä omille lapsille ei haluta monipaikkaista asumista ja kokemuksia sijaishuollosta, vaikka sijaishuolto olisi ollut pelastus ja turva. Toisaalta on havaittavissa, että kokemuksen käytäntöön vieminen on haastavaa, sillä osalla haastateltavista oma elämäntilanne on sen verran epävakaa ja kaaoksessa, että he eivät osaa ajatella lainkaan omaa tulevaisuuttaan, saati sitten lastensa.

Sijaishuollon jälkeen arki on rakennettava omilla ehdoilla, jolloin ei olekaan enää asetettuja sääntöjä ja rajoja, jotka tekisivät asuinpaikasta turvallisen ja sitä myötä kodin. Myös totut ihmissuhteet ovat poissa. Tutkimuksessa käy ilmi, että arjen struktuurit pilkkoutuvat kokemuksissa sääntöihin ja rajoihin, joiden tulee olla mahdollisimman samankaltaisia eri asuinpaikoissa ja eri ihmisten kesken. Lapselle on kuormittavaa, jos aikuinen ei toimi

johdonmukaisesti. Tämän kokemuksen ja tiedon sovittaminen itsenäistymisvaiheeseen on erilaisten muutosten ja muuttokokemusten myötä haastavaa, jonka vuoksi nuori aikuinen tarvitsee erityistä psykososiaalista tukea oman arjen ja kodin rakentamiseen. Voidaan puhua, että laitostuminen estää oman kodin rakentamisen. Perhesijoitus sen sijaan voi antaa sille mahdollisuuden.

Sijaishuollossa eläneiden nuorten kotikokemus nyt ja tulevaisuudessa voi olla epävakaalla pohjalla irrallisuuden kokemuksen vuoksi. Nuorilla aikuisilla on mahdollisesti monenlaisia tukitoimia, mutta irrallisuuden kokemukset ovat tuoneet mukanaan tunteen epäonnistumisen mahdollisuudesta, jopa todennäköisyydestä. Jatkuva muutos ja epävarmuus lasten ja nuorten elämässä luo tarpeita psykiatrisille palveluille. Aikuisiän avohuollon peruspalvelut koetaan heikkoina, joka taas vaikuttaa siihen, että haastateltavien mahdollisuudet rakentaa tulevaa vahvalle pohjalle on melko vähäiset. Huostaanotetuilla lapsilla ja nuorilla on oikeus jälkihuoltoon 25 ikävuoteen saakka, jonka tarkoituksena on tukea aikuistumista ja itsenäistymistä tavoitteellisesti, johdonmukaisesti ja pitkäkestoisesti. Jälkihuollon yhtenä tavoitteena on myös psykososiaalisen tuen antaminen, joka pitää sisällään henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa arjessa selviytymisen ja itsenäisen elämän taitoihin, apua omien voimavarojen löytämiseksi ja tulevaisuuden suunnitteluun. (THL 2022c.) Sijaishuollossa eläneet lapset ja nuoret tarvitsevat tiivistä ja tilanteen mukaista tukea aikuisilta edelleen oman kodin rakentamisen mahdollistamiseksi. Tutkimuksen mukaan jälkihuollon tuki koetaan positiivisena, josta kuitenkin voidaan olla ehkä liiankin riippuvaisia ja omien päätösten ja valintojen tekeminen tämän vuoksi on vaikeaa. Kotia ei ole mahdollista rakentaa, jos on liian riippuvainen yhteiskunnan tukijärjestelmästä.

Tulevilla hyvinvointialueilla on uhkana, että laadukas jälkihuolto painottuu suurkaupunkeihin ja keskuksiin, jolloin maaseuduilla ja taajamissa asuvat nuoret jäävät ilman riittäviä tukitoimia. Sosiaalipalveluiden haasteena on, että resursseja saatetaan siirtää entistä enemmän pois jälkihuollon tuesta alaikäisten palveluihin, jotka esimerkiksi sosiaalityöntekijämitoituksiltaan tulee olla jatkossa aiempaa enemmän miehitettyjä.

Näin ollen toimiva ja laadukas sijaishuolto edellyttää riittävää taloudellista panostusta, jotta kuorma kodin rakentamisen mahdollisuudesta ei kaatuisi jälkihuollon palveluiden niskaan, jolloin tuen tarve ja laatu eivät välttämättä kohtaa. Ilmaista hyvä ja turvallinen sijaishuolto ei ole, eikä myöskään toteudu, vaikka minimiehdot sijaishuollolle toteutuisivatkin. On huomioitava, että muutosten ja tavoitteiden tulee kauaskantoisuuden lisäksi olla kustannustehokkaita. On oltava valmius tarkastella laadukkaan sijaishuollon toteuttamisen reunaehtoja, kuten toimivia tukirakenteita, aikaa, resursseja sekä riittävää määrää asiansa osaavia, sitoutuneita ja lapsen

huomioivia aikuisia. (Hoikkala & Lavikainen 2015, 46.) Monipaikkaisella asumisella ja sijaishuollolla on kytkös toisiinsa siinä määrin, että lapsen on vaikea luottaa tulevaisuuteen pysyvyyttä ja turvallisuutta tukevana. Pysyvillä ratkaisuilla ja lapsia kuuntelevalla työotteella sen sijaan on merkitystä turvallisuuden tunteen luomiseen, joka on edellytys kotikokemukselle.

Tutkimuksen mukaan koti on epämääräinen käsite, jolle ei ole täysin yksiselitteistä vastausta, sillä kokemusta varsinaisesta kodista ei ole koskaan ollut. On vain paikkoja, joissa on asunut, joista yksikään ei ole koti ja tällöin voidaan puhua kodittomuudesta. Tutkimukseen osallistuneilla on ollut positiivisia kokemuksia ihmissuhteista ja sijaishuollosta, joka on mahdollistanut kodin perusteiden rakentamisen, mutta kotia ei ole kuitenkaan koettu olleen. Mannisen (2010, 207) mukaan koti integroi ihmisen tavallisesti tiettyyn paikkaan ja yhdistää asuinpaikan tiettyyn sosiokulttuuriseen kontekstiin. Voi siis olla, että ihminen joutuu tekemään merkittävän paljon töitä etsiessään omaa paikkaansa, jos sellaista omaa kotia ei ole vielä löytynyt. Kodin löytyminen ja kodin tunteen saavuttaminen saattavat edellyttää eräänlaisen sisäisen kodin löytymistä, sisäistä eheyttä, jota myös useiden kotikokemusten jälkeen olisi tärkeä tavoitella. Tutkimuksen mukaan kodittomuus on sijaishuollossa eläneille ja monia muuttoja kokeneille nuorille aikuisille tällä hetkellä läsnä oleva tunnetila ja kokemus, jolloin kodin tunnun löytymiseksi tulee tehdä paljon töitä. Kodin tuntua ei kuitenkaan ole mahdotonta saavuttaa, mutta se vaikuttaisi vaativan enemmän kuin mahdollisesti verrokkiryhmältä.

Rajanti (2010, 335) kuvaa ontologisen kodin olevan maailmassa olemisen tapa ja paikka. Kotiutumista voi tapahtua minne tahansa. Kodin tuntu voi olla myös hetkellinen ja hauras instanssi, joka on tietoisesti tehtävä ja tavoiteltava, kuin itsessään tekemisen lähtökohta. Koti voi siis olla yhtä aikaa missä vain, mutta materialistisesti jossain tässä, minkä ihminen pystyy kuvaamaan. Samankaltainen ajattelu korostuu myös tutkimuksessa, joskin haastateltavat eivät ikä- ja kehitystaso huomioiden kykene Rajantia (2010, 335) mukaillen asiaa yhtä lailla hienovaraisesti kertomaan. Keskeistä on tutkimusaineistoa tulkittaessa korostaa, että materialismilla ei ole siinä vaiheessa merkitystä, jos tärkeät ihmissuhteet puuttuvat tai niitä ei ole turvallisesti tavoiteltavissa. Tutkimuksen mukaan koti on paikka, johon liittyy tunnekokemus turvallisuudesta ja tärkeästä sosiaalisesta verkostosta. Kotiin ei kuulu kokemusta irrallisuudesta, joka taas syntyy turvattomuudesta, aikuisten toimintatavoista, ulkopuolisuuden tunteesta ja vapauden puutteesta. Kotiin liittyy kokemus mahdollisuudesta vaikuttaa ja tunne pysyvyydestä.

Asuinpaikan pysyvyys ja vakaus ovat omiaan turvaamaan lasten hyvinvointia. Forsberg (2018, 180–181) esittää pohdittavaksi mielestäni olennaisen ajatuksen siitä, millä tavoin liikkeeseen ja

monipaikkaisuuteen haetaan rajoja vakaudesta; esimerkiksi sosiaalityössä asiakassuunnitelmat, joissa korostetaan oikea-aikaisuuden merkitystä vakauden edistäjinä. Miten voidaan turvata oikea-aikaisuus, jos lastensuojelussa kysymyksessä on kuitenkin tavoite perheen yhdistämisestä?

Kodin merkitys muuttuu monimutkaiseksi, kun lapsen on rakennettava suhde kotiin uudelleen. Kysymys voi olla sekä menetetyistä kodista että uudesta kodista. Tutkimuksen myötä herää kysymys, miten saavuttaa uudelleen kodin tuntu, jos kyse onkin paluusta vanhaan totuttuun? Jos lapsuudenkoti on ollut turvaton paikka, josta on puuttunut ymmärtävä ja turvallinen ilmapiiri, miten nuoren on mahdollista saavuttaa kodin tuntuun sisältyvä emotionaalinen turva ja vapaus toimia? Mannisen (2010, 201–202) mukaan tämä on mahdollista, mutta keskeistä on rakentaa uusia, omia tapoja jo hyväksi koettujen, positiivisten tapojen rinnalle. Tutkimuksessa sen sijaan selviää, että irrallisuuden kokemuksen myötä ei entiseen asuinpaikkaan voi rakentaa kotia, jos se ei ole koskaan sitä ollutkaan. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että jos lapsi on sijoitettu kodin ulkopuolelle asumaan, eikä hänellä ole hyvää tunnetta lapsuudenkotiin palaamisesta, ei häntä tulisi sinne enää sijoittaa, vaikka aikuiset katsovat asian näin olevan.

Hyvä onkin miettiä mahdollisia jatkotutkimuskohteita erityisesti sellaisten sijaishuollossa eläneiden lasten kokemuksiin perustuen, jotka eivät koe hyväksi muuttaa takaisin lapsuuden asuinpaikkaansa. Sinne, missä perusteet sijaishuollon tarpeelle ovat syntyneet tai missä lapsi on asunut sijaishuollon tarpeiden kehittyessä. Sijaishuollon asiakassuunnitelmassa voi olla kirjattuna tavoite lapsen ja perheen jälleenyhdistämisestä. Lastensuojelulain (417/2007) 4 §:n mukaisesti sijaishuoltoa toteutettaessa yhtenä keskeisenä periaatteena on lapsen edun mukaisesti ottaa huomioon tavoite perheen jälleenyhdistämisestä. Mitä lapsen etu tässä tilanteessa tarkoittaa? Mitä ne tekijät voivat olla, että lapsi ei halua palata lapsuuden asuinpaikkaansa? Tekijät täytyvät olla sellaisia, jotka on väistämättä otettava huomioon ratkaisua tehtäessä, sillä aikuisille pieniltä asioilta vaikuttavat voivat olla lapsen koko elämään vaikuttavia. Jos olisikin mahdollista heti huostaanoton alkuvaiheessa päättää, että perheen jälleen yhdistämistä ei tavoitella, mikäli merkit tähän ovat suhteellisen selkeät? Päätös mahdollistaisi lapsen turvallisemman kiinnittymisen sijaishuoltopaikkaan ja siellä oleviin ihmisiin, kokemuksen mahdollisuudesta. Jos lapsi ei koe turvallisena paluuta lapsuudenkotiin, on myös uudessa paikassa täytynyt kehittyä jotain sellaista, mikä erityisesti tukee lapsen hyvinvointia ja lapsi osaa asian sanoittaa. Lapsuudenkodissa ei välttämättä ole mitään näkyvää tai tunnistettavaa, minkä vuoksi lapsi ei voi kotiin palata, mutta onko perheen jälleenyhdistäminen järkevää, jos lapsi ei koe paluuta turvallisiksi? Jokainen lapsi tarvitsee kodin, joka on hänelle turvapaikka maailmassa (Niemelä 1995, 12). Tuo turvapaikka ei ole välttämättä koti lapsuudesta.

Voiko lapsiin ja nuoriin kohdistua yhteiskunnalta liian suuria odotuksia ja paineita onnistua, jos arki on ollut rikkonaista ja irrallisuuden kokemukset vahvoja? Kuntien lastensuojelun sosiaalityöntekijät tarvitsevatkin kehitettyjä välineitä erilaisten lasten yksilöllisten tarpeiden arvioimiseksi sijaishuoltopaikkaa valittaessa ja kotiutumisen mahdollisuuksia arvioitaessa. Sosiaalityöntekijät voisivat hyötyä myös systemaattisesta sijaishuoltopaikkojen arviointityöryhmän koonnista koskien eri laitosten ja perhekotien sekä myös sijaisperheiden laadusta ja mahdollisuuksista vastata lasten tarpeisiin.

Tutkimuksen tekeminen on ollut omanlainen prosessi pitkälti koko opintojen ajan. Olen työstänyt tutkimusta ajatuksissani jo aiempien työkokemusteni kautta, joka on luonnollisesti vaikuttanut tutkimusaiheen valintaan ja myös teoreettiseen painotukseen. Oman esiymmärrykseni kanssa olen joutunut tekemään merkittävän paljon töitä. Jouduin työskentelemään tunnistaakseni esiymmärryksen ja tutkimuksen teon realiteetteja sekä sulkemaan pois liiallisia ennakko-oletuksia. Analyysivaiheessa palauttelin mieleen teoriaa, mutta kuitenkin aineistolähtöisen analyysin tarkoitusta, jotta olettamukseni eivät lähde täysin ohjaamaan analyysia. Hermeneuttis-fenomenologinen ajatus tutkimuksen tekemisestä vaatii avointa reflektiota sekä tutkijan oman subjektuuden tunnistamista ja hyväksymistä, jotta prosessi voi edetä luotettavasti ja johdonmukaisesti. Tutkijan tulee kyetä pohtimaan, refleктоimaan ja tuntemaan omaa sisäistä ajatteluaan. Koen onnistuneeni käsittelemään kriittisesti omia ennakkokäsityksiäni aiheesta ja aineistosta.

Haastattelutilanteet olivat rentoja ja etenivät haastateltavien ehdoilla. Haastatteluja tehdessäni huomasin välillä omien ajatusteni kulkeutuvan jatkokysymyksiin, jotka eivät olleet enää käsitellyn teeman mukaisia. Uskon sen johtuneen omasta mielenkiinnosta mahdollisia tutkimusaiheita kohtaan. Asiaan liittyi luonnollisesti myös esiymmärrykseeni sekä olettamuksiini käsiteltävästä aiheesta. Tämän vuoksi teemahaastattelurunko oli tärkeänä työkaluna haastatteluja tehdessä. Haastattelutilanteet olivat rentoja ja luontevia. Tärkeää oli myös huomioida ennalta tehty suunnitelma sensitiivisen aiheen käsittelyn ja sen jatkotyöstämisen osalta haastateltavien näkökulmasta. Reduktio oli mielestäni suhteellisen hyvin onnistunut.

Jack (2010, 765) painottaa, että sosiaalityössä on tärkeä puhua lasten ja nuorten kanssa niistä paikoista, jotka ovat heille erityisimpiä ja tärkeimpiä sekä auttaa heitä muistamaan muistoja ja kehittämään tarinoita, jotka ilmaisevat menneiden paikkojen merkityksiä. Tämä voi auttaa sijaishuollossa eläviä lapsia luomaan uusia suhteita uuteen ympäristöön ja paikkaan. Tutkimuksessani ei selviä, millä tavoin haastateltavien kanssa on prosessoitu elämässä tapahtuneita muutoksia ja muuttoja sekä suhteita uusiin ihmisiin ja asuinpaikkoihin. Selvää

kuitenkin on, että haastateltavilla on ollut ja on edelleen suuria vaikeuksia rakentaa uusia merkityksiä kodille ja asuinpaikoille, jotta siellä olisi turvallista ja hyvä olla. Voidaan siis päätellä, että työskentelyä paikkakiintymykseen ja paikkasuhteiden muotoutumiseen ei ole tehty tai se ei ole ollut riittävää. Paikkasuhteet ja -tuntemus kehittävät nuoren itsetuntoa ja auttavat luomaan merkityksellisiä yhteyksiä menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden välille. Itsenäistynyt nuori saattaa pystyä sen myötä paremmin vastaamaan kysymykseen, missä hänen kotinsa on.

LÄHTEET

- Autonen-Vaaraniemi, L. 2009. Eronneiden miesten kodit ja kotikäytännöt. Väitöskirja. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. 1995. *The Normal Chaos of Love*. Cambridge: Polity Press.
- Bengtsson, T. & Luckow, S. 2020. Senses of belonging when living in foster care families: Insights from children's video diaries. *Childhood* Vol. 27 (1). 106–119. Viitattu 24.4.2022. <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0907568219881667>
- Enroos, R. 2016. Lapsen tulo julkiseen kotiin. Teoksessa Enroos, R., Heino, T. & Pösö T. (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. 224–260.
- Forsberg, H. 2018. Paikkatietoinen hyvinvointi. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) *Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö*. Tallinna: Gaudeamus. 175—191.
- Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. 2018. Johdatus lasten monipaikkaiseen asumiseen. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) *Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö*. Tallinna: Gaudeamus. 7–22.
- Giorgi, A., Giorgi, B. & Morley, J. 2017. The Descriptive Phenomenological Psychological Method. Teoksessa Willig, C. & Stainton Rogers, W. (toim.) *The SAGE Handbook of Qualitative Research in Psychology*. UK: The Open University.
- Granfelt, R. 1998. *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Väitöskirja. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HE 88/2018. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Hoikkala, S. & Lavikainen, V. 2015. *Sattumuksia vai suunnitelmallisuutta? Selvitys sijaishuollon laadusta*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Holdsworth, c. Morgan D. 2005. *Transitions in Context: Leaving Home, independence and adulthood*. Maidenhead: Open University Press.
- Howe, D. 2013. Attachment theory. Teoksessa Gray, M. & Webb, S. (toim.) *Social Work Theories and Methods*, 2. painos. Lontoo: SAGE Publications Ltd. s.75–87.
- Huttunen, L. 2002. *Kotona, maanpaossa, matkalla. Kodin merkitykset maahanmuuttajien omaelämänkerroissa*. Helsinki: Suomen kirjallisuudenseuran toimituksia 861.
- Hyytinen, R. 2007. *Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 37*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto ry.

- Hämäläinen, J. 2011. Perheintervention oikeutus lastensuojelussa. Teoksessa Pehkonen, M. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus. 47–66.
- Jallinoja, R. Teoria universaalista perheestä. Teoksessa Jallinoja, R., Hurme, H. & Jokinen, K. (toim.) *Perhetutkimuksen suuntauksia*. Helsinki: Gaudeamus. 18–34.
- Kalliola, S. & Paaso, S-A. 2021. ”Että välitetään lapsista paljon” – rakkaus ja huolenpito lastensuojelussa. Teoksessa Tulensalo H., Kalliomeri R. & Laimio, J. (toim.) *Kohti lapsen näköistä osallisuutta*. Pelastakaa Lapset ry. 146–156.
- Kananen, J. 2017. *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylä: Juvenes Print.
- Keurulainen, A. 2013. *Muuttuva suomalainen perhe*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies. Kuopio: Kopijyvä.
- Kietäväinen, A. 2010. Rintamamiesmökkin emännän kokoinen tila. Teoksessa Vilkkö, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) *Kotia paikantamassa*. Tampere: Juvenes Print. 126–145.
- Klemola, A. 2006. Omasta kodista hoitokotiin. Etnografia keskipohjalaisten vanhusten siirtymävaiheesta. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 138. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kotikuntalaki 201/1994. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1994/19940201>
- Kuronen, M. 2003. Eronnut perhe. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) *Perhe murroksessa*. Helsinki: Gaudeamus. 103–120.
- Kuusisto-Niemi, S. Rissanen, S. & Saranto, K. 2011. Asiakastiedon käyttö sosiaalityön tutkimuksessa – eettinen näkökulma. Teoksessa Pehkonen, M. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) *Sosiaalityön arvot ja etiikka*. Jyväskylä: PS-kustannus. 257–274.
- Kyrönlampi-Kylmänen, T. 2010. *Lapsen hyvä arki*. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa.
- Laakso, R. 2016. Huostaanotto ja muutoksen lasten elämässä. Teoksessa Enroos, R., Heino, T. & Pösö T. (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino. 157–187.
- Laakso, R. 2018. Esineet huostaanotettujen lasten muutoissa. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) *Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö*. Tallinna: Gaudeamus. 103–130.
- Laine, T. 2018. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, R. (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus. 29–50.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lastensuojelun keskusliitto. 2018. YK:n sijaishuollon ohjeet. Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 1/2018. Viitattu 21.7.2022. https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/sijaishuollon_ohjeet_final.pdf
- LaVM 12/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Helsinki.

- Linnavuori H. 2020a. Lasten ja nuorten kokemuksia vuoroasumisesta - tarkastelussa koti, perhe ja perheen ihmissuhteet. Teoksessa Valkendorff, T. & Sihvonen, E. (toim.) Nuorten perheet ja läheissuhteet. Nuorten elinolot - vuosikirja 2020. 87–106.
- Linnavuori, H. 2020b. Vuoroasumisen kokemus lapsuudesta varhaisaikuisuuteen. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus. 23–51.
- Löytty, O. 2003. Maahanmuuttajien monet asennot. *Sosiologia* 40:2, 6. artikkeli. Viitattu 10.4.2022. <https://elektra-helsinki-fi.ezproxy.ulapland.fi/se/s/0038-1640/40/2/maahanmu.pdf>
- Manninen, A. 2010. Nuorten naisten matka lapsuudenkodista omaan kotiin. Teoksessa Vilkkö, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere: Juvenes Print. 192–212.
- Margalit, A. 2002. *The Ethics of Memory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Miettinen A., Hakovirta M., Saarikallio-Torp, M., Haapanen, M, Kurki, P., Kalliomaa-Puha, L., Sihvonen E., Heinonen H-M. & Kivistö N. 2020. Lasten vuoroasuminen ja sosiaaliturva. Vuoroasumisen nykytila ja merkitys etuus- ja palvelujärjestelmän kannalta. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 51:2020. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
- Moilanen, P. & Räihä, P. 2018. Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, R. (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus. Jyväskylä. PS-kustannus. 51–72.
- Morgan, P. 2010. Towards a developmental theory of place attachment. *Journal of Environmental Psychology* 30:1.
- Mäkinen, O. 2006. *Tutkimusetiikan ABC*. Helsinki: Gummerus.
- Määttä, P. & Rantala, A. 2016. Tavallisen erityinen lapsi. Onnistuneen yhteistyön arvoitusta ratkomassa. PS-Kustannus: Jyväskylä.
- Niemelä, H. 1995. *Koti SOS-lapsikylässä - uusi mahdollisuus*. Helsinki: Gummerus.
- Nätkin, R. 2003. Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus. 16–38.
- Perustuslaki 731/1999. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>
- Pösö, T. 2004. Kasvatustyö sijaishuollossa. Teoksessa Puonti, A., Saarnio, T. & Hujala, A. (toim.) Lastensuojelun tänään. Helsinki: Tammi. 202–213.
- Pösö, T. 2016. Mistä puhutaan, kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Enroos, R., Heino, T. & Pösö T. (toim.) Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä. Tampere: Vastapaino. 7–32.
- Raatikainen, P. 2004. *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rajanti, T. 1999. *Kaupunki on ihmisen koti. Elämän kaupunkimuodon tarkastelua*. Helsinki: Tutkijaliitto.

- Rajanti, T. 2010. Koditon koti. Teoksessa Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere: Juvenes Print. 328–336.
- Rauhala, P-L. & Virokannas, E. 2011. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, A. & Väänänen-Fomin, M. (toim.) Sosiaalityön arvot ja etiikka. Juva: PS-kustannus. 235–255.
- Raunio, A-M. 2008. Esineiden rajat ja rajattomuus. Viitattu 16.4.2022. <https://docplayer.fi/14701599-Esineiden-rajat-ja-rajattomuus.html>
- Ritala-Koskinen, A. 2003. (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) Perhe murroksessa. Helsinki: Gaudeamus. 121–139.
- Ritala-Koskinen, A. 2018. Avohuollon asiakaslasten asumisliikkuvuus. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus. 77–102.
- Rodman, M.C. 1992. Empowering Place: Multilocality and Multivocality. *American Anthropologist*, New Series, Vol. 94:3. Viitattu 22.5.2022. http://www.su.se/polopoly_fs/1.205025.1412083494!/menu/standard/file/Empowering%20Place.pdf
- Saastamoinen, K. 2010. Lapsen asema sijaishuollossa - käsikirja arjen toimintaan. Helsinki: Edita Prima Oy.
- Salo, U-M. 2015. Simsalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa: Aaltonen, S. & Högbäck, R. (toim.) Umpikujasta oivallukseen. Refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 164. Tampere: Tampereen yliopistopaino. 166–190.
- Smart, C. 2007. *Personal Life. New directions in sociological thinking*. Cambridge: Polity.
- Suikkanen, A. & Kunnari M. Missä on sosiologian koti? Teoksessa Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere: Juvenes Print. 59–80.
- Sosiaali- ja terveysministeriö. 2020. Lastensuojelun vaativan sijaishuollon uudistamistyöryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:28. Valtioneuvosto.
- Suomen virallinen tilasto (SVT): Perheet [verkkójulkaisu]. ISSN=1798-3215. Vuoroasuminen 2018. Helsinki: Tilastokeskus. Viitattu 3.4.2022. https://www.stat.fi/til/perh/2018/03/perh_2018_03_2019-06-17_tie_001_fi.html
- Tarvainen, K., Myllyniemi, S. & Gissler, M. 2020. Lapset, nuoret ja perheet tilastoissa. Teoksessa Valkendorff, T. & Sihvonen, E. (toim.) Nuorten perheet ja läheissuhteet. Nuorten elinolot - vuosikirja 2020. 19–64.
- THL. 2021. Sijaishuolto. Viitattu 10.4.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto>
- THL. 2022a. Lastensuojelulaitokset. Viitattu 17.4.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuollon-muodot/lastensuojelulaitokset>
- THL. 2022b. Sijaishuoltopaikan valinta. Viitattu 10.4.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/sijaishuolto/sijaishuoltopaikan-valinta>

- THL. 2022c. Jälkihuolto. Viitattu 16.8.2022. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelukasikirja/tyoprosessi/jalkihuolto#tavoitetila>
- Tietosuojalaki 1050/2018. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20181050>
- Tietosuojavaltuutetun toimisto. 2022. Tietosuoja. Viitattu 23.4.2022. <https://tietosuoja.fi/tietosuoja>
- Tiili, A. & Kuokkanen J. 2021. Lapsen vuoksi. Lastensuojelun laitoshoidon vetovoimatekijät ja alalta työntävät tekijät. Lastensuojelun keskusliiton verkkojulkaisu 2/2021. Viitattu 21.7.2022. <https://www.lskl.fi/wp-content/uploads/2021/03/Lapsen-vuoksi-Lastensuojelun-laitoshoidon-vetovoimatekijat-ja-alalta-tyontavat-tekijat.pdf>
- Tuan, Yi-Fu. 2006. Paikan taju: aika, paikka ja minuus. Teoksessa Knuutila, S., Laaksonen, P. & Piela U. (toim.) Paikka. Eletty, kuviteltu ja kerrottu. Kalevalaseuran vuosikirja 85. Jyväskylä: Gummerus. 15–30.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Turunen, R. Menetetyt maailmat. Teoksessa Knuutila, S. & Piela, U. (toim.) Menneisyys on toista maata. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Jyväskylä: Gummerus. 203–220.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta. 2019. Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 3/2019. Viitattu 7.5.2022. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf
- Törrönen, M. 2004. Elämää huostaanoton jälkeen - lastenkodissa. Teoksessa Roos, JP. (toim.) Huostaanottokirja. Jyväskylä: Kopijyvä Oy. 120–130.
- Vilkko, A. 2007. Kodin kaipuu - tuntuma ajassa muuttuvaan tilaan. Teoksessa Knuutila, S. & Piela, U. (toim.) Menneisyys on toista maata. Kalevalaseuran vuosikirja 86. Jyväskylä: Gummerus. 13–26.
- Vilkko, A. 2010a. Lukijalle. Teoksessa Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere: Juvenes Print. 9–10.
- Vilkko, A. 2010b. Eletyn tilan kertominen. Teoksessa Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) Kotia paikantamassa. Tampere: Juvenes Print. 35–58.
- Warionkoski, A. Ekspatriaattilasten muuttokokemukset. Teoksessa Forsberg, H. & Ritala-Koskinen, A. (toim.) Monen kodin lapset. Lasten monipaikkainen asuminen ja sosiaalityö. Tallinna: Gaudeamus. 131–152.
- Zeisel, J. 2006. Inquiry by design. New York: W. W. Norton.

LIITTEET

Liite 1. Suostumus tutkimukseen osallistumiseen

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISEEN

Tutkimuksen toteuttaja: Maarit Nykänen / Lapin yliopisto, manykane@ulapland.fi

Tutkimuksen tavoite: Tutkimuksen tavoitteena on saada kokemusperäistä tietoa kodin ja useiden asuinpaikkojen merkityksestä sijaishuollossa olleille nuorille aikuisille.

Tutkimuksen aineistonkeruu: Tutkimuksen aineisto kerätään haastattelemalla täysi-ikäisiä sijaishuollossa olleita nuoria, joilla on lapsuudessaan useita asuinpaikkoja. Haastattelut ovat vapaaehtoisia. Haastattelut nauhoitetaan. Haastateltava voi keskeyttää osallistumisensa halutessaan.

Tutkimustulosten käyttötarkoitus: Haastatteluaineistoa käytetään vain kyseisen tutkimuksen tuottamiseen.

Salassapito: Haastatteluaineistoa käsittelee vain tutkimuksen toteuttaja. Haastatteluaineisto, tallenteet ja muu materiaali tuhoetaan haastattelujen analysoinnin jälkeen. Tutkimuksen ja sen tulosten esittelyn yhteydessä ei missään vaiheessa tule ilmi haastateltavien henkilöllisyys, paikkakunta tai mikään tunnistettavuuteen liittyvä tekijä. Tutkija noudattaa salassapitosäännöksiä.

Suostun osallistumaan haastatteluun.

_____ / _____ 2022

Allekirjoitus

Liite 2. Puolistrukturoidun teemahaastattelun runko

Piirretään elämänjanalle vuosiluvut ja mahdollisuuksien mukaan myös päivämäärät, milloin haastateltava on muuttanut asuinpaikkaa.

- Kertoisitko omista muuttokokemuksistasi – montako kertaa olet muuttanut elämäsi aikana?
- Minkälaisia muuttoa sinulla on ollut? (esim. muutot biologisten vanhempien välillä, muutot sukulaisten luokse, sijaishuolto)

Kodin merkitys

- Mitä koti sinulle merkitsee?
- Mitä tärkeitä asioita kodissa on?
- Mistä koti syntyy? Mitä koti on? (fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen)
- Mitä konkreettista kodissa on?
- Mitä abstraktia kodissa on?
- Mikä merkitys perheellä ja läheisillä ihmisillä oli kotikokemuksiisi?
- Mitä koti merkitsi sinulle, kun olit pieni lapsi?
- Mitä koti merkitsi sinulle ollessasi murrosiässä?
- Mitä koti merkitsi sinulle, kun muutit asumaan sijaishuoltoon? Muuttuiko kodin merkitys? Miksi?
- Minkälaisia muistoja sinulla on kodista/kodeista?
- Miltä koti tuntuu? Mitä on kodin tuntu?

Monipaikkainen asuminen

- Kuvailisitko monipaikkaisen asumisen merkitystä lapsuudessa
- Miltä muutot ovat tuntuneet? Mitä niistä on jäänyt mieleen?
- Muuttuiko käsitys kodista, kun muuttoa oli useita? Miten? Miksi?
- Minkälainen vaikutus monipaikkaisella asumisella on kotikokemukseen aikuisena?
- Kuvailisitko, mitä on kodittomuus
- Milloin ihminen voi tuntea kodittomuutta? Mitä kodittomuudesta puuttuu?
- Voiko kodin menettää/saada? Millä tavalla?
- Miltä kodin menettäminen tuntuu?

Koti nyt ja tulevaisuudessa

- Mitä koti merkitsee sinulle nyt?
- Minkälainen on unelmiesi koti?
- Kulkeeko koti mukana? Millä tavalla?
- Mikä merkitys mukana tuleville tavaroille on kodin rakentamisessa?
- Minkälainen tulevaisuuden koti sinulle on? Mitä siellä on? Mitä siellä pitää olla?
- Mikä merkitys sijaishuoltokokemuksella on tulevaisuuden kodin rakentumisessa?
- Mikä merkitys fyysisellä ympäristöllä oli ja on tulevaisuuden kodin rakentamiselle?
- Miten tavoittelet tulevaisuuden kotia?